



T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ARAP DİLİ VE BELÂGATİ BİLİM DALI

**CEZAEVİ EDEBİYATI BAĞLAMINDA EYMEN EL-UTÛM’UN “YÂ
SÂHİBEY’İS-SİCN” ADLI ROMANININ YAPI VE İÇERİK BAKIMINDAN
İNCELENMESİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Selma AYDIN

BURSA – 2022



T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ARAP DİLİ VE BELÂGATİ BİLİM DALI

**CEZAEVİ EDEBİYATI BAĞLAMINDA EYMEN EL-UTÛM’UN “YÂ
SÂHİBEY’İS-SİCN” ADLI ROMANININ YAPI VE İÇERİK BAKIMINDAN
İNCELENMESİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Selma AYDIN

Danışman:

Doç. Dr. Hasan TAŞDELEN

BURSA – 2022

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim, Arap Dili ve Belâgatı Bilim Dalı'nda 701823035 numaralı Selma AYDIN'ın hazırladığı “Cezaevi Edebiyatı Bağlamında Eymen el-Utûm'un “Yâ Sâhibeyi's-Sicn” adlı Romanının Yapı ve İçerik Bakımından İncelenmesi” konulu Yüksek Lisans ile ilgili tez savunma sınavı, .../.../... günü -saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin (başarılı/başarısız) olduğuna (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Doç. Dr. Hasan TAŞDELEN

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Üye

Bursa Uludağ Üniversitesi

Bursa Uludağ Üniversitesi

...../...../ 20.....



SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 29/11/2022

- 1- Tez Başlığı / Konusu: Cezaevi Edebiyatı Bağlamında Eymen el-Utûm'un "Yâ Sâhibeyi's-Sicn" Adlı Romanının Yapı ve İçerik Bakımından İncelenmesi
- 2- Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 87 sayfalık kısmına ilişkin, 29/11/2022 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %8'dir.
- 3- Uygulanan filtrelemeler:
- 4- Kaynakça hariç
- 5- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç
- 6- Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.
- 7- Gereğini saygılarımla arz ederim.

29/11/2022

Adı Soyadı: Selma AYDIN

Öğrenci No: 701823035

Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

Programı: Arap Dili ve Belâgatı

Statüsü: ☒ Y.Lisans ☐ Doktora

Danışman
Doç. Dr. HasanTAŞDELEN
29/11/2022

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum Cezaevi Edebiyatı Bağlamında Eymen el-Utûm'un "Yâ Sâhibeyi's-Sicn" Adlı Romanının Yapı ve İçerik Bakımından İncelenmesi adlı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

29/11/2022

Adı Soyadı	: Selma AYDIN
Öğrenci No	: 701823035
Anabilim Dalı	: Temel İslam Bilimleri
Programı	: Arap Dili ve Belâgatı
Statüsü	: Yüksek Lisans

ÖZET

Yazaradı soyadı	Selma AYDIN
Üniversite	BursaUludağÜniversitesi
Enstitü	SosyalBilimlerEnstitüsü
Anabilimdalı	Temel İslam Bilimleri
Bilimdalı	Arap Dili ve Belagatı
Tezinniteliği	YüksekLisans
Mezuniyettarihî	/...../20....
Tez danışmanı	Doç. Dr. Hasan Taşdelen

Cezaevi Edebiyatı Bağlamında Eymen el-Utûm’un “Yâ Sâhibeyi’s-Sicn” adlı romanının Yapı ve İçerik Bakımından İncelenmesi

Genel olarak, Okyanus’tan Körfez’e otoriter rejimlerin hâkim olduğu Arap ülkelerinde yaşanan siyasî despotizm sosyal, kültürel ve ekonomik birçok alanda etkisini göstermekle birlikte edebî alanı da etkilemiş ve böylece cezaevi edebiyatının ortaya çıkmasında bir etken olmuştur. 20. yy’ın ilk çeyreğinde liberal, solcu ve sağcı farklı siyasî eğilimdeki birçok yazar ve şair, otobiyografi, biyografi, anı, roman ve şiir gibi edebî türlerden eserler vererek cezaevi edebiyatının oluşumuna katkı sağlamışlardır. Böylece cezaevi edebiyatı günümüzde modern Arap edebiyatının önemli bir parçası haline gelmiştir. Buna rağmen akademik çalışma sahasında pek rağbet görmemiştir. Biz bu çalışmada cezaevi edebiyatına dair yapılan önceki tanımlamaları karşılaştırarak daha uygun bir tanım bulmaya ve bu tanım üzerinden cezaevi edebiyatına ait ortak özellikleri tespit etmeye çalıştık. Daha Ürdünlü yazar Eymen el-Utûm’un cezaevi romanına güzel bir örnek olarak değerlendirdiğimiz “Yâ Sâhibeyi’s-Sicn” adlı eserini yapı ve içerik bakımından inceledik.

Anahtar kelimeler: cezaevi edebiyatı, Eymen el-Utûm, Yâ Sâhibeyi’s-Sicn, Arap Romanı, Yanmetinsellik.

ABSTRACT

Name&surname	Selma AYDIN
University	BursaUludağUniversity
Institute	InstituteofSocialSciences
Field	Basic İslamic Institution
Subfield	Arabic Language and Rhetoric
Degreeawarded	Master
Dateofdegreeawarded	/...../20....
Supervisor	Doç. Dr. Hasan TAŞDELEN

Analysis of Ayman al Otoom’s “Ya Sâhibay al-Sijn” in Terms of Structure and Content in the Context of Prison Literature

In general, the political despotism experienced in Arab countries where authoritarian regimes dominate from the Ocean to the Gulf had its effect on many social, cultural and economic fields, but also affected the literary field, thus providing the birth of prison literature. In the first quarter of the 20th century, many writers and poets with liberal, left-wing and right-wing political tendencies contributed to the formation of prison literature by giving literary works such as autobiographies, biographies, memoirs, novels and poetry. Thus, prison literature has become an important part of Modern Arabic Literature today. Despite this, it has not been very popular in the field of academic study. In this study, we tried to find a suitable definition by comparing the definitions of prison literature and to find common features of prison literature through this definition. Then, in this context, we examined the Jordanian writer Ayman al-Otoom's novel, “Yâ Sâhibay al-Sijn”, in terms of structure and content.

Keywords: Prison literature, Ayman al-Otoom, Yâ Sâhibay al-Sijn, Arabic Novel, Paratextuality.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU.....	iii
YEMİN METNİ.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	2
MODERN ARAP CEZAEVİ EDEBİYATI.....	2
1.1. ARAP CEZAEVİ EDEBİYATINA DAİR TANIMLAMALAR	2
1.2. CEZAEVİ EDEBİYATI ROMAN TÜRÜ	5
1.3. CEZAEVİ EDEBİYATININ OLUŞUMUNU SAĞLAYAN FAKTÖRLER VE İŞLEVLERİ	9
1.4. CEZAEVİ EDEBİYATINDA ROMAN TÜRÜ LİTERATÜRÜ	13
1.4.1. Cezaevi Tecrübesi ile Birlikte Cezaevinde Yazılan Romanlar	14
1.4.2. Cezaevi Tecrübesi ile Birlikte Cezaevi Dışında Yazılan Romanlar	14
1.4.3. Cezaevi Tecrübesi Olmaksızın Yazılan Romanlar	18
İKİNCİ BÖLÜM.....	19
EYMEH EL-UTÛM'UN HAYATI VE ESERLERİ.....	19
2.1. YAZARIN HAYATI	19
2.2. YAZARIN EDEBÎ KİŞİLİĞİ.....	20
2.3. YAZARIN ESERLERİ.....	28
2.3.1. Romanları	29
2.3.2. Şiirleri.....	30
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	31
YÂ SÂHİBEYİ'S-SİCN ROMANININ KURGUSAL YAPISI.....	31
3.1. KURGULAMA TEKNİĞİ VE ÖGELERİ	31
3.1.1. ESERİN KİMLİĞİ	31
3.1.2. ESERİN ÖZETİ.....	32
3.1.3. ESERİN YANMETİNLERİ	35
3.1.3.1. Kapak.....	36
3.1.3.1.1. Ön Kapak	37
3.1.3.1.2. Arka Kapak	39
3.1.3.2. Başlık	40
3.2. ANLATICI TİPLERİ	46
3.2.1. Özne Anlatıcı	47
3.3. İÇERİK	48
3.3.1. ZAMAN	48
3.3.1.1. Nesnel Zaman.....	49
3.3.1.2. Vaka Zamanı	49
3.3.1.3. Anlatma Zamanı	50
3.3.2. MEKÂN	50

3.3.2.1. Cezaevi ve Cezaevi içindeki Mekânlar	51
3.3.2.1.1. Cezaevi (السجن)	52
3.3.2.1.2. Hücre (الزنزانة)	54
3.3.2.1.3. Avlu (ساحة الفسحة)	58
3.3.2.1.4. Görüşme Yeri (مزار)	61
3.3.2.1.5. Cezaevi Kütüphanesi (مكتبة السجن)	62
3.3.2.2. Cezaevi Dışındaki Mekân	64
3.3.2.2.1. Aclûn Kalesi (قلعة عجلون)	64
3.3.3. KİŞİLER KADROSU	66
3.3.3.1. Merkezi Kişi	66
3.3.3.2. Karşı Güç	69
3.3.3.2.1. Gardiyan (سجان)	70
3.3.3.2.2. Rejim (نظام)	76
3.3.3.3. Yardımcı Kişiler	78
3.3.3.3.1. Merkezi Kişinin Arkadaşları	78
3.3.3.3.1.1. İkrime	79
3.3.3.3.1.2. Ali	80
3.3.3.3.1.3. Yûsuf	81
3.3.3.3.2. Tanınmış Kişiler	82
3.3.3.3.2.1. Leys Şubeylât	82
3.3.3.3.2.2. Ebû Muhammed el-Makdisî	83
3.3.3.3.3. Koğuş görevlisi (شاوئيش)	85
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	86
KAYNAKÇA	88

KISALTMALAR

bkz.	: Bakınız
ev.	: Çeviren
ed.	: Editör
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
vd.	: Ve devamı
trcm.	: Tercüme
ö.	: Ölüm tarihi
bs.	: Basım

GİRİŞ

“Cezaevi edebiyatı bağlamında Eymen el-Utûm’un “Yâ Sâhibeyi’s-Sicn adlı” romanının yapı ve içerik bakımından incelenmesi” konulu tezimizde Ürdünlü yazar ve şair Eymen el-Utûm’un hayatı ve Yâ Sâhibeyi’s-Sicn adlı romanı cezaevi edebiyatı bağlamında değerlendirilmiştir. Günümüzde Ürdün’ün en tanınmış şair ve roman yazarlarından biri olan el-Utûm, muhafazakar bir çevrede yetişmiş ve Arap dilinde doktora yapmış bir edebiyatçıdır. Dolayısıyla eserlerinde fasih dil kullanımına önem verdiği ve İslami karakterlerin hâkim olduğu görülmektedir. Birden fazla romanın ismini Kur’an-ı Kerim’den alıntılar yapması bunun somut bir örneğidir denilebilir.

Yâ Sâhibeyi’s-Sicn romanı el-Utûm’un yayınlanan ilk romanıdır. İlk baskısı 2012 yılında yayınlanan eser yazarın 1996-1997 yılları arasında yaşadığı cezaevi tecrübesini konu almaktadır. Romanda 1996 döneminin siyasî meselelerine değinilmiş ve Ürdün’de var olan istihbarat binalarının ve cezaevlerinin isimleri açık bir şekilde kullanılmıştır. Bu durum bazı siyasî çevreleri rahatsız ederek yayınlandığı tarihte romana yayın yasağı getirilmesine sebep olmuştur. Bu yüzden eserin basımı bir süreliğine durdurulmuştur. Daha sonra yayın yasağı kaldırılmış olan eser günümüzde 24. baskısına ulaşmış bulunmaktadır.

Yâ Sâhibeyi’s-Sicn romanı, bazı edebî çevrelerce konusu ve içeriği bakımından cezaevi edebiyatı içerisinde görülmektedir. Bu sebeple tezimizin ilk bölümünde Arap dünyasında cezaevi edebiyatı incelenmiştir. Bu başlık altında ilk önce cezaevi edebiyatı tanımlamaları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş ardından cezaevi edebiyatı roman türüne değinilerek bu türe ait ortak özelliklerin varlığı sorgulanmıştır. Daha sonra cezaevi edebiyatı roman türüne ait küçük çapta bir literatür sunulmuştur. İkinci bölümde yazarın hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde Yâ Sâhibeyi’s-Sicn romanı klasik roman tekniğiyle ve yanmetinsellik bağlamında tahlil edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MODERN ARAP CEZAEVİ EDEBİYATI

Modern Arap edebiyatında cezaevi edebiyatı kapsamında roman, şiir, anı, otobiyografi gibi bütün edebî türlerin bir araya getirilerek ya da sadece roman gibi belirli bir türe ait ortak iç özellikleri bulmaya ve bu özelliklere binaen bir tanımlama yapmaya yönelik herhangi bir analiz çalışmasına rastlanılmamıştır. Bunun da ötesinde Arap cezaevi edebiyatının kendisi hem okuyucuya hem de eleştirmene belli okuma biçimleri sunabilecek tanımlayıcı ve sınırlayıcı kurallara sahip edebî bir tür müdür yoksa edebî bir akım mıdır bu konuda da herhangi bir çalışmaya rastlanılmamış olup sadece bir takım cezaevi edebiyatı tanımlamalarına ulaşılmış, bu tanımlamaların da daha çok cezaevi edebiyatı kapsamına giren yazarların kimlikleri, yazılan mekanın kendisi ve yazınsal ve sanatsal çalışmaların türleri konusunda yoğunlaştığı görülmüştür. Biz burada cezaevi edebiyatına dair yapılan tanımlamaları inceleyerek daha doğru bir tanıma ulaşmaya çalışacağız.

1.1. Arap Cezaevi Edebiyatına Dair Tanımlamalar

Cezaevi edebiyatı Modern Arap edebiyatında ادب الاسري, ادب المعتقلات, ادب السجون urada yaygın kullanımından ötürü gibi çeşitli isimlerle adlandırılmakta olup b¹ المقامة teriminin kavram analizi yapılacaktır. ادب السجون kavramının ilk kez ne zaman ortaya çıktığı tam olarak bilinmese de 20.yüzyılın ortasından itibaren bu kavramın var olduğunu söyleyebiliriz.² Kavram Türkçe karşılığı edebiyat olan ادب

¹ Detaylı bilgi için bkz. Ra'fet Halîl Hamdûne, *el-Cevânibu'l-'Ibdâ'yyeti fî Târihi'l-Hareketi'l-Vataniyyeti'l-Filistiniyyeti'l-Esîrati fî'l-Fetrati mâ beyne 1975 ilâ 2015* (Doktora tezi, Câmiatu'd-Duveli'l-Arabiyyeti'l-Munezzemâti'l-Arabiyyeti li't-Terbiyyeti ve's-Sekâfeti ve'l-Ulûmi, 2016), 186,188; Şîrîn Muhammed Hasan Suleymân, *Dirâsetun Tahliyyetun li Nemâzice Rivâiyyetun min Edebi's- Sucûn* (yüksek lisans tezi, Câmiatu'l-Kuds, 2018), 3.

² Bazı Arap tezlerinde cezaevi edebiyatı çalışmasının önemine dikkat çeken ilk kişi ve eserlerin: Nezîh Ebû Naddâl'ın 1981 yılında basılan Edebu's-Sucûn adlı eseri ile Semer Rûhî el-Faysal'ın 1983 yılında basılan es-Sicnu's-Siyâsiyyi fî'r-Rivâyeti'l-Arabiyyeti adlı eserleri olduğu bilgisine rastlanılmıştır. Detaylı bilgi için bk. Ali Mansûrî, *el-Batalu's-Secînu's-Siyâsiyyi fî'r-Rivâyeti'l-Arabiyyeti'l-Muâsara* (Basılmamış doktora tezi, Câmiatu'l-Hâc Likhdar, 2007), 9-10.

kelimesinin cezaevleri anlamına gelen السجون kelimesine izafe edilerek oluşturulurken ادب kelimesi tekil kullanılarak edebiyat bünyesine girmeyen cezaevi yazıları kavram dışı bırakılmıştır. Ayrıca bazı araştırmacılar cezaevi edebiyatının savaş edebiyatı ve çöl edebiyatı gibi diğer edebî türlere kıyasla daha homojen bir yapıda olduğu kanaatine vararak السجون kelimesini السجن şeklinde tekil kullanmışlardır.³

Cezaevi edebiyatına dair Arap entelektüellerin genel olarak uzlaştıkları konu cezaevi deneyimi yaşayan yazar ve şairlerin ya da sanatçıların cezaevine girme suçunun niteliğidir. Onlara göre Cezaevi edebiyatçısı Latince *Political prisoners* Arapça السجناء السجائيون ya da سجناء السياسة yani siyasî mahkûm demektir. Dolayısıyla Arap cezaevi edebiyatı adlî suçlardan dolayı değil sadece politik nedenlerle cezai bir durum gerektiren herhangi bir olaydan dolayı tutuklanan siyasî mahkûmların çalışmalarını içermesi gerekmektedir. Zira işlenen suçun niteliği, mahkûmun hapsedilmesine yönelik tutumunu derinden etkiler. Adlî bir mahkûm, işlediği suçun cezasını hapisshanede daha kolay kabullenebilirken, siyasî mahkûm genellikle hapsedilmesinin tamamen adaletsizlik olduğunu hissedebilmektedir. Bu farklı tutumlar, cezaevi deneyiminden kaynaklanan edebî ve sanatsal üretime de yansımaktadır.

Edebiyatçılar cezaevi edebiyatında suçun niteliğinin siyasî olması konusunda uzlaşma sağlasalar da konu, yazar ve mekân bakımından farklı düşünmektedirler. Şöyle ki, bazı yazarlar siyasî mahkûmların, cezaevi dışında aşk, macera, polisiye gibi yazınsal çalışmalarını cezaevi edebiyatı bünyesine dâhil ederken bir kısmı da, bunu cezaevi ile sınırlandırmıştır. Yazar ve mekân açısından ise kimileri cezaevi tecrübesini ve cezaevinde yazılmış olmasını şart koşanlar olduğu gibi, bunu bir zorunluluk olarak kabul etmeyenler de vardır. Bütün bu ihtilaflar, cezaevi edebiyatı tanımını problematik bir hale getirmiştir. Örneğin yazar İbrahim ez-Zant ve edebiyat eleştirmeni Abdulhâlık el-Aff “Cezaevi edebiyatı edebiyatçının cezaevinde iken yazdığı her şeydir. Cezaevi

³ “Kanâtu 218, ‘Edebu’s-Sucûn’”, <https://www.218tv.net> (Erişim 02 Kasım 2022). Cezaevi isimleri farklılık arz etmesine rağmen mahkûmlara yönelik idari uygulamalar bakımından büyük oranda benzerlilik göstermektedir. Bu durum bazı araştırmacıların cezaevi kelimesini tekil kullanmasına yol açmıştır. Şa’ban Yûsuf, *Edebu’s-Sucûn* (Kâhire: el-Heyetu’l Mısriyyetu’l ‘Âmmetu li’l Kitâb, 2014), 43.

tecrübesi olmayan edebiyatçının cezaevi hakkındaki çalışmaları ise cezaevi konulu edebiyattır” demektedir. Edebiyatçı Şaban Hassûne ise, bu tanımlamayı konu bakımından daraltarak *“Cezaevi edebiyatı romantik ve polisiye türleri⁴ dışında cezaevi konularına önem verilerek cezaevinde yazılan her şeydir”* demektedir. Benzeri şekilde edebiyatçı yazar Selmân Câdallâh da cezaevi edebiyatı tanımına konu bakımından istisnalar getirerek *“Cezaevi edebiyatı siyasî ve tarihî makaleler dışında roman, şiir, tiyatro hatta resim tabloları gibi mahkûmun cezaevinde ürettiği her şeydir”* demiştir. Cezaevinde kalmış olan Dr. Hadir Mahcîz’e göre, *“Cezaevi ile ilgili olmasa bile, mahkûmların tutukluluk süresinde kaleme aldıkları her edebî çalışma cezaevi edebiyatıdır.”⁵*

Buraya kadar verilen tanımlamalarda cezaevi edebiyatına ait yazın ya da sanat yapıtlarında işlenen konu cezaevi ile sınırlandırılmamış iken eserin bizzat mahkûm tarafından cezaevinde yazılmış olması şartına bağlanmasıyla mekân ve edebiyatçı-sanatçı bakımından cezaevi dışındaki yazınsal çalışmaların ve yazarın kavram dışı bırakıldığı anlaşılmaktadır. Bu durumda Arap okurlarca cezaevi edebiyatının başyapıtlarından biri olarak kabul edilen Abdurrahman Münif’in eş- Şarkul Mutavassıt adlı eseri ya da Mustafa Halife’nin el-Kavka’a romanı, Sunullah İbrahim’in Şeraf romanı, Ahmed el-Merzukî’nin Tezmemart romanı gibi cezaevi edebiyatında şöhret bulmuş birçok roman ve yazar bu tanımlamalara göre cezaevi edebiyatı dışındadır. Zira bazısı cezaevi tecrübesi yaşamamış, bazısı da tecrübelerini tahliye sonrası kaleme almıştır. Dolayısıyla bu tanımlamaların cezaevlerinde üretilen kurmaca faaliyetlerde yazarın niyetini, okurun alımlamasını ve eserin toplumsal rolünü değerlendirmeden uzak yetersiz tanımlamalar olduğu anlaşılmaktadır. *“Tanım, tasnif ya da türleştirmelerin her biri, tek bir bağlamdan yola çıkılarak yapıldığında mutlaka açıkta kalan noktaları*

⁴ Polisiye roman türünün tarihçesi ve kendine özgü nitelikleri göz önüne alındığında despotik Arap toplumlarında bir soruşturma yöntemi olarak işkencenin mümkün olması cezaevi edebiyatını doğururken polisiye romanın varlığını imkânsız kılabilir. Detaylı bilgi için bkz. el-Kuds el-Arabî, "Edebu's-Sucûn ve'r-Rivâyet'ul-Bûlûsiyye", <https://www.alquds.co.uk>, (Erişim: 04 Ocak 2021).

⁵ Hamdûne, *el-Cevânibu'l-'Ibdâ'ıyyeti fî Târîhi'l-Hareketi'l- Vataniyyeti'l-Filistîniyyeti'l-Esîrati fî'l-Fetrati mâ beyne 1975 ilâ 2015*, 188,189.

olacağı için”⁶ cezaevi edebiyatının işlevleri ve oluşumunun arkasında yatan sebepler dikkate alınarak daha bütüncül bir tanımlama yapılabilir.

İleride değinileceği üzere genel olarak Arap cezaevi edebiyatının otoriter rejimlerin hukuksuz uygulamalarına karşı siyasî amaçlarla oluşturulduğu ve bireysel psikolojik rahatlama ya da toplumu bilgilendirme gibi çeşitli işlevlere sahip olduğu söylenebilir. Öyleyse cezaevi edebiyatının oluşum amaçlarına ve işlevlerine sahip edebî bir anlatı olmak bu edebiyatın temel kriteridir diyebiliriz. Bu doğrultuda yazar Velîd el-Hûdelîye’nin diğer akademisyenlerin kavram dışı bıraktığı hususları dâhil ederek yaptığı “*mahkûmların hapishanede ya da serbest bırakıldıktan sonra notlar halinde yazdıkları her şeye cezaevi edebiyatı denilebileceği gibi edebî eser niteliği taşımayan akademik çalışma, makale, kitap vb ürünler dışında, bizzat hapishanede yatmamış kişilerce cezaevi ve mahkûmlar hakkında gerek şiir gerek nesir türünde kaleme alınan her yapıta da cezaevi edebiyatı denilebilir*”⁷ tanımlaması tarafımızca da en uygun tanımlama olarak görünmektedir.

1.2. Cezaevi Edebiyatı Roman Türü

Tür [genre] terimi Latince kökenli Fransızca bir sözcük olup bu sözcüğün kökeni, oluşumu, kavramsal sınırları, alımlanması ve işlevlerine dair Jacques Derrida (ö. 2004), Georg Lukacs (ö. 1971), Tzvetan Todorov (ö. 2017) ve Mikhail Bakhtin (ö. 1975) gibi birçok çağdaş düşünürün tarih, toplumbilim, dilbilim ve felsefi açıdan üzerinde tartıştığı ancak ortak bir uzlaşıya varamadıkları bir kavramdır.⁸ Tür konusunda felsefi teoriler üreten bu bilim insanlarından Mikhail Bakhtin’in *Epic ve Novel* (Epik ve Roman) adlı makalesinde roman hakkında söyledikleri konumuzla alakalı gözükmektedir. Şöyle ki Bakhtin bu çalışmasında romanı diğer yazınsal türlerle kıyaslayarak onun edebiyatta bir

⁶ Sezen Güneş, Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, “Metin, Tür ve İşlev İlişkisinde Palavra Edebiyatı veya Kahramanlık Anlatıları” 8/4 (2013), 1282.

⁷ Hamdûne, *el-Cevânibu’l-’Ibdâ’iyyeti fî Târîhi’l-Hareketi’l- Vataniyyeti’l-Filistîniyyeti’l-Esîrati fî’l-Fetrati mâ Beyne 1975 ilâ 2015*, 188,189.

⁸ Dilek Kantar, *Dil Dergisi*, “Tür Üzerine Kavramsal Bir Tanımlama Denemesi Towards A Conceptual Definition Of Genre” 123 (2004), 8.

üstünlük mücadelesi verdiğini ve romanın zafer kazandığı her yerde diğer eski türlerin gerilemeye başladığını iddia etmektedir.⁹ Bakhtin'in romanla alakalı bu savının günümüz Arap edebiyatında kısmen doğrulandığını söyleyebiliriz. Zira bugün Arap dünyasında romanların geniş bir kitle tarafından okunur olması, beğenilen eserlerin çok sayıda basılması hatta birçok Arap romanın bazı dünya dillerine çevrilip yayınlanması göz önüne alındığında romanın Arap edebiyatında asırlarca süre gelen şiir sanatıyla rekabet ettiği ve belli bir konum elde ettiği görülmektedir. Ayrıca bazı Arap edebiyatçıları da Bakhtin gibi romanı çağımıza en uygun tür olarak görmektedirler. Örneğin ilk edebiyat eleştirmenlerinden biri olan Câbir Asfûr Zemenu'r-Rivâye (Roman Çağı) adlı bir kitap yazarak gerek kitabın başlığıyla gerekse içeriğiyle romanın günümüz Arap edebiyatındaki önemini ortaya koymaya çalışmıştır.¹⁰

2011 yılında yaşanan Arap Baharı da romanın, bilhassa cezaevi konulu romanların Arap dünyasındaki önemini ortaya koymakla beraber, cezaevi romanlarının *gerçekçilik* bağlamında sıradan yansıtıcı yüzeyler olarak değil toplumdaki potansiyel araçlar olarak ciddiye alınması gerektiğini göstermiştir. Zira Sun'ullah İbrahim'in Tilke'r-Râiha Mustafa Halîfe'nin el-Kavkaa, Abdurrahman Münîf'in Şark'ul-Mutavasıt, Muhammed Selim Hammâd'ın "Tedmur Şâhid ve Meşhûd" adlı cezaevi romanlarının halkı özellikle gençleri toplumsal ve siyasal konularda bilinçlendirerek spontane bir biçimde gelişen Arap Baharının oluşumuna katkıda bulundukları söylenmektedir.¹¹ Dolayısıyla cezaevi edebiyatı romanları anlatıbilim sahasında en çok tartışılan kurmaca-gerçek ayrımı meselesini gündeme getirmektedir. Bir eserin kurgusal olarak okunup okunmayacağına karar veren yegâne otorite yazar mıdır yoksa okur mudur? Ya da kurgusallık metinde ayrı semptomlarla kendini gösteren nesnel bir şey midir? Yoksa başlık, önsöz ve ithaf gibi bildirişim ötesi işlevler de kurgusallığın göstergesi midir?

⁹ Karnaval'dan Romana Mikhail Bakhtin Edebiyat Teorisinden Dil Felsefesine Seçme Yazılar, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001), 166, Cem Soydemir, trc.; Mikhail M. Bakhtin, *Epic and the Novel The Dialogic Imagination Four Essays*, ed. Michael Holquist, trc. Carly Emerson - Michael Holquist (University of Texas Press Austin, 1981), 4.

¹⁰ Hiba A.M. Lobad, *Filistin Romanında Direniş* (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, yüksek lisans tezi, 2018), 8-13.

¹¹ Şeyma Savaş Deveci, Kilis Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi, "Arap Baharı Öncesi Dönemde Arap Edebiyatının Rolü" 5/8 (2018), 251.

Cezaevi romancılarıyla yapılan mülakatlar ve bazı romanlardaki önsözler örneğin Abdurrahman Munif'in Şarku'l-Mutavassıt adlı romanının önsözünde insan hakları beyannamesinin ilk maddelerine yer vermesi¹² gibi göstergeler bu romanların kurmaca olarak sunulmadıklarına işaret ederken, Arap Baharı da okurların bu eserleri kurgusal olarak alımlamadıklarını ortaya koymuştur. Aynı zamanda Arap Baharı cezaevi romanlarındaki *kişisel veya anlatsal hakikatin*¹³ okur nezdinde tek hakikat haline geldiğini bu durumun da *sessizlik kültürüne*¹⁴ gömülmüş Arap halklarını özgürlük mücadelesine sokabilme potansiyeli kazandırdığını göstermiştir.¹⁵

Öte yandan cezaevi edebiyatı anlatılarının içerikleri hakkında Arap akademisyenler *صنق التجارب* (*yaşanmış gerçek olaylar*) ve *شهادات* (*tanıklık*)¹⁶ kavramlarını kullanmaktadırlar. Bu kavramların kullanımından şu neticelere varabiliriz: Cezaevi romanları yaşanmış gerçek olayları konu edinmesi bakımından otobiyografik özellikler taşımaktadırlar. Aynı zamanda bu romanlar cezaevi uygulamalarına dair halk tarafından bilinmeyen hukuksuz uygulamaları kurgu yoluyla aktararak alternatif tarih bilgileri sunmaktadırlar. Öyleyse bu romanlar otobiyografik, tarihî ve siyasî karakterler taşıyorlar ve bu durum onların tek bir türün sınırlarına dâhil edilmelerini engelleyerek ortaya bir alt tür sorunsalı çıkartmaktadır. Zira bu romanlar yapısı gereği otobiyografik roman, siyasî roman, tarihsel roman ya da tezli roman gibi birçok alt türe girebilirler. Jacques Derrida [1992] ünlü The Law of Genre [Türleri Kanunu] adlı makalesinde türlerin sınır ihlallerini şu şekilde açıklar:

¹² Abdurrahman Munif, *Akdeniz'in Doğusu*, çev. Ayşe İspir Kurun (İstanbul: Ketebe Yayınları, ts.), 5.

¹³ Güney Afrika Hakikat ve Uzlaşma Komisyonunun geçmişle yüzleşme literatüründe hakikat kavramını tanımladığı kategorik tanımlamalardan biri de mağdurların kişisel hikâyelerinde anlattıkları ile ortaya çıkan "*kişisel veya anlatsal hakikat*" tanımlamasıdır. Detaylı bilgi için bk. Buket Özdemir, *Hatırlama ve Unutma Kültürü: Geçmişle Yüzleşme Bağlamında Türkiye Örneği* (İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 56.

¹⁴ Eleştirel pedagojinin etkili kuramcılarından Paulo Reglus Neves Freire Ezilenlerin Pedagojisi adlı eserinde egemen yapılarca sömürü ve baskı altında yaşamayı kabullenene ve özgürlük mücadelesine girişmeyen insanların içinde bulundukları durumu "Sessizlik Kültürü" olarak adlandırmaktadır. Detaylı bilgi için ayrıca bk. Zafer Yılmaz, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, "Paulo Freire'nin Felsefesinde Özgürleşmenin Aracı Olarak Eğitim" 22 (2016), 304.

¹⁵ Savaş Deveci, Kilis Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi, 251.

¹⁶ Yûsuf Şa'ban, *Edebu's-Sucûn* (Kahire: el-Heyet'ul Mısıriyyetu'l 'Âmmetu li'l Kitâb, 2014), 11.

“Bir metin herhangi bir türe ait değildir. Her metin bir ya da birkaç türe katılır, türsüz metin yoktur, daima bir tür ya da türler vardır ama böyle bir katılım asla ait olmak anlamına gelmez.”¹⁷

Cezaevi romancıları genellikle eserlerinde siyasal ve toplumsal sorunları bir teze bağlayarak işlemekte olup bu tezlerini de tarihî belgelerle ya da tarihî bilgilerle desteklemektedirler. Örneğin Sun’ullah İbrâhim’in *Şeraf* adlı romanında halkın ihtiyacını karşılamaya yönelik üretim yapmak yerine uluslararası firmaların istedikleri ürünlerin üretimine öncelik verildiğine ve bu firmalara kâr ettirmek amacıyla ihtiyaç duyulmayan malların ihraç edilerek ülkenin fakirleştirildiğine dair bir tez vurgulayıp bu tezini de gazete küpürleriyle desteklemeye çalışmıştır.¹⁸ Böylece bu roman yazarın görüşünü net bir şekilde ortaya koyması açısından tezli roman, belli bir dönemi ele alması açısından da tarihsel roman olarak görülebilir. Ayrıca cezaevi romancılarının okura iletmek istedikleri mesajı bu kadar açık ve kesin bir biçimde vermeleri eserlerinde estetik kaygı taşımadıklarını gösterir.

Cezaevi romanlarının başka bir özelliği ise, sadece işkence ve şiddet gibi konuları ele alan eserlerin aynı toplumsal gerçekliği yaşayan okurlarını sosyal ve psikolojik konulara çekerek anlatılardaki karakterler tarafından deneyimlenen ikilemler sayesinde kendi korkularıyla yüzleşmesini sağlamasıdır.¹⁹ Denilir ki, bu durum Aristoteles’in ifadesi ile okurda bir *katharsis* ²⁰ yaşatır.²¹

¹⁷ Jacques Derrida, “*The Law of Genre*”. *Acts of Literature* içinde, ed. Attridge Derek (New York Routledge, 1992); İrem Vançin, *Atilla İlhan’ın Aynanın İçindekiler Roman Dizisinde Tarihsel Belge-Kurmaca İlişkisi* (Boğaziçi Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2019), 14; Kantar, *Dil Dergisi*, 9.

¹⁸ Sun’ullâh İbrâhîm, *Şeraf* (Kâhira: Dâr’us-Sekâfeti’l Cedîde, 2010), 251.

¹⁹ Bazı akademisyenler, cezaevi edebiyatını “(...) cezaevi içerisinde yazılan her şeydir.” şeklinde tanımlamışlar ve romantizm, polisiye gibi konuları da dahil etmişlerdir. Burada kastedilen özellik sadece şiddet ve işkence konulu cezaevi edebiyatı romanları ile ilgilidir.

²⁰ Katharsis, sanat felsefesinin temel kavramlarından biri olup zihinsel ve ruhsal arınmaya işaret eder. Daha detaylı bilgi için bk. Hülya Can, “*Aristoteles’te Katharsis Kavramı*”, *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 2 (01 Eylül 2006), 63-70.

²¹ Mansûrî, *el-Batalu’s-Secînu’s-Siyâsiyyi fi’r-Rivâyeti’l-Arabiyyeti’l-Muâsıra*, 14; Tülin Sadıkoğlu, *Dilsiz Yara: Ferîde Çiçekoğlu’nun Yapıtlarında İşkence ve Travma* (İstanbul Bilgi Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2010), 35.

Cezaevi edebiyatı alanında özellikle yazınsal çalışmalarda en çok eser veren ülkelere dair herhangi bir istatistiksel çalışmaya rastlanılmamış olup bu konuya değinen bazı akademisyenler²² konuyu ülkelerin rejimleriyle doğrudan ilişkilendirirken bazıları²³ ise cezaevi edebiyatında Mısır ve Fas'ın diğer ülkelere nazaran daha fazla eser verdiğini söylemektedir.²⁴

1.3. Cezaevi Edebiyatının Oluşumunu Sağlayan Faktörler ve İşlevleri

Modern Arap edebiyatında cezaevi edebiyatının ortaya çıkışını sağlayan en önemli faktör, iki dünya savaşı özellikle ikinci dünya savaşı sonrasında siyasî bağımsızlıklarını kazanan Arap ülkelerinde emperyalist güçlerin sömürge sonrası bölgesel çıkarlarını korumak için kurmuş oldukları rejimlerdir. Arap toplumlarının tarihî, sosyal, siyasal ve ekonomik yapılarına göre geleneksel/anayasal monarşiler, askerî/yarı diktatörlükler ve hanedanlık biçiminde oluşturulan bu rejimlerin temel karakteristik özelliği otoriter rejimler tipolojisi içerisinde yer almasıdır.²⁵ Ülke yönetiminin değişmeyen tek parti tekelinde bulunduğu, halkın siyasal karar alma sürecine dâhil edilmediği, kişisel hak ve özgürlüklerin fiiliyatta sınırlandırıldığı ve onları koruyan bağımsız mahkemelerin olmadığı²⁶ bu ülkelerde temel güvenlik öznesi rejimin korunmasıdır.

²² Örneğin cezaevi edebiyatı romanlarının en çok Suriye, Irak, Suudi Arabistan ve Fas'ta yoğunlaştığı görülmüştür. Detaylı bilgi için bk. Adnan Arslan, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, "Modern Arap Edebiyatı'nda Cezaevi Romanı" 2/25 (2016), 40.

²³ Radvâ 'Âşûr, *li Kulli'l-Makhûrîn Ecniha* (Kâhire: Dâr Shorouk, 2019), 79.

²⁴ Ayrıca cezaevi edebiyatı kapsamında araştırma yapan bir kısım akademisyenler bu alanda verilen eserlerin az olmasının sebeplerine ve en çok çalışma yapanların Solcular mı yoksa İslamcılar mı olduğu konusuna da değinmişlerdir. Örneğin Suriye'deki cezaevi edebiyatıyla ilgili yapılan bir araştırmada müslüman mahkûmların büyük çoğunluğunun hapisanelerde yaşadıkları trajediyi anlatmamalarının sebebini "Yaratıcı tarafından inançlarının güçlenmesi için imtihan oldukları" yönündeki metafizik anlayışlarına dayandırmaktadır. Dolayısıyla bu anlayış bir yandan mahkûmların yaşanan acıları belli bir biçimde anlamlandırarak ve olumlayarak karşılamalarını sağlarken diğer yandan cezaevi edebiyatının genişlemesine engel olmaktadır. Detaylı bilgi için bk. Mohamed Ali Abdolgader, *Çağdaş Suriye Nesrinde Siyasî Hapishane Edebiyatı Üzerine Eleştirel Bir Bakış* (Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2014), 42.

²⁵ Demirhan Fahri Erdem - Çiğdem Erdem, Akademik Ortadoğu Dergisi, "Ortadoğu'da Otoriter Rejimler Ortadoğu Arap Toplamlarının Tarihsel, Siyasal ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerinden Bir Değerlendirme" 10/14 (2017), 214.

²⁶ Otoriter rejimlerde siyasal çoğulculuk yoktur ya da ciddi derecede sınırlandırılmıştır. Demokrasinin bazı resmi kurumları var olabilir ancak bunların çok az gücü vardır. Seçimler, şayet yapılıyorsa, özgür ve adil değildir. Temel özgürlüklerin suistimali ve kısıtlanması konusunda umursamazlık mevcuttur. Basın genelde devlete aittir ya da iktidardaki rejime bağlı olan gruplar tarafından kontrol edilmektedir. Hükümetin eleştirilmesine baskı uygulanmaktadır ve her tarafa yayılan sansür vardır. Bağımsız yargı

Rejim, güvenliğinin sağlanması için uluslararası malî ve askerî destek²⁷ almakla beraber ülkenin temel kaynakları halka dağıtılmak yerine hiçbir kurumsal özerkliğe sahip olmayan ordu, polis ve istihbarat teşkilatlarının güçlenmesi ve devamlılığı için harcanmaktadır. Rejimle eklemlenmiş bu birimler demokratik ülkelerin aksine rejimi eleştiren, iletişim ve düşünce özgürlüğü isteyen sivil topluma karşı birer şiddet aygıtı olarak kullanılmaktadırlar. Bu durum Üçüncü Dünya ülkeleri arasında yer alan birçok Arap ülkesinin cezaevlerinde en kristalize haliyle gözükmektedir.

Michel Foucault'un da belirttiği gibi "*Hapishane, iktidarın en aşırı boyutlarıyla çırılçıplak ortaya çıkabileceği ve kendini ahlaki iktidar olarak aklayabileceği tek yerdir.(...) iktidar hapishanede kendini gizlemez, maskeleyemez.*"²⁸ Birçok Arap ülkesinin cezaevleri de iktidarın şiddetini ve gücünü en açık şekilde yansıttığı mekânlardır. Bu mekânlarda rejime başkaldıran her bir mahkûm beden ve ruhen işkenceye maruz kalarak aşağılanmış birer suçlu değil, iktidara karşı geliştirilen muhalif gücün yok oluşunun birer sembolü niteliğindedir. Cezaevlerinden yola çıkarak günümüzde demokratik ülkelerde²⁹ insan bedeni fiziksel cezaya maruz kalmadan uysallaştırılan, ıslah edilen ve edillenleştirilebilen bir nesne³⁰ iken, çoğu Arap ülkelerinde ise insan bedeninin cezalandırılabilen bir nesne olduğu söylenebilir. Bireyden, doğuştan sahip olduğu özgürlüğünü alan ve iktidar dinamiklerini sürdürebilmek için edepsizce ve akıl

yoktur.(The Economist Democracy Index,2014) Senem Kurttopuz, "Hükümet Sistemleri ve Devlet Şekillerinin Ülkelerin Demokrasi Seviyeleri Üzerinde Yarattığı Farklılığın Tespiti Üzerine Bir Çalışma" 16/3 (2016), 462.

²⁷ Arap ülkelerinin uluslararası mali ve askerî yardım alma konusunda Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu ülkelerinin ABD ve SSCB'den silah ve para yardımı alması ya da günümüzde Körfez ülkeleri ve Mısır'ın ABD tarafından askerî alanda desteklenmesi örnek olarak verilebilir. Detaylı bilgi için bk. Erdem Demirtaş, Ortadoğu'da Devlet ve İktidar Otoriter Rejimler Üzerine Bir İnceleme (İstanbul: Metis Yayınları, 2014), 110.

²⁸ Michel Foucault, *Entellektüelin Siyasî İşlevi* çev. Ergüden Işık vd. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011), 34-35.

²⁹ "Modern hukuk sistemlerinin devreye sokulması: Rusya 1769, Prusya 1780, Penssylvania ve Toskana 1786, Avusturya 1788, Fransa 1791." Detaylı bilgi için bkz. Michel Foucault *Hapishanenin Doğuşu* çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 8.bs (Ankara: İmge Kitabevi, 2019), 39.

³⁰ Michel Foucault'a göre on dokuzuncu yüzyılda "beden ceza ile yıldırmanın ana hedefi olmaktan çıkmıştır." Detaylı bilgi için bkz. Michel Foucault *Hapishanenin Doğuşu*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 8. bs (Ankara: İmge Kitabevi, 2019), 39.

almaz işkencelerle bireyin bedenine dokunan otoriteryanizm kaçınılmaz olarak cezaevi edebiyatının doğuşunu hazırlamıştır.

Cezaevi edebiyatının modern Arap edebiyatında belirgin bir varlık kazanmasını sağlayan diğer faktörler ise psikolojik etkenler çerçevesinde incelenebilir. Bu alanda ortaya konan edebî yapıtlar travmatik olay ve yaratıcılık bağlamında değerlendirildiğinde, sanatın travmatize olmuş sanatçıya yönelik bir sağaltım gerçekleştirdiği söylenebilir. Bu konudaki bazı sanatsal çalışmalar³¹ ve cezaevi tecrübelerini kaleme alan bazı yazarlarla yapılan röportajlar sanatın sanatçı üzerindeki iyileştirici özelliğini onaylamaktadır. Örneğin, Suriyeli yazar Luey Hüseyin yedi yıllık cezaevi tecrübesini psikolojik rahatlama amacıyla yazdığını şu sözleriyle ifade etmektedir:

*“İlk metni ruhen çökmüş ve tükenmiş bir halde iken yazdım. O esnada metni yayınlamak ya da başkasını haberdar etmek gibi bir amacım yoktu. Lakin metni tamamlar tamamlamaz ruhen bir rahatlama, hafiflik ve gevşeme hissettim. Daha sonra onu yayınlanması için gazeteye verdim. Derken art arda cezaevi konulu yazılar geldi.”*³²

Şüphesiz cezaevi kişinin kendini tanıması, güçlü ve zayıf taraflarını fark etmesi ya da hümanistlerin deyimiyle kişinin kendini gerçekleştirmesi bakımından ideal bir mekândır. Ama aynı zamanda bu mekân *“kişinin kendi duyarlılığını yoldaşı diğer*

³¹ “İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi toplama kampında esir düşen ve ölümü bekleyen bazı çocuk ve yetişkinlerin yaptıkları eserler 1948 yılında Paris Modern Sanat Müzesinde özel bir salonda sergilenmişti. Bu sergide dikkat çeken ilk şey resimlerin sigara paketlerinin arkasına ve gizlice ele geçirilen kâğıtlara, heykellerin ise kırık dökük masa ve sandalye bacakları oyularak yapılmış olmasıydı. Sergilenen eserlerdeki konular kampta kaldıkları süreçte yaşanan korku, işkence ve acı temalı sahnelerden oluşmaktaydı.” Kamptan kurtularak hayatta kalmayı başaranlardan biri, o zor ve korku dolu anlarda yaptıkları bu etkinliği 'Her gün yaşayabilmek için bunu yapmak zorundaydık' şeklinde ifade etmiştir." Leyla Ağluç, *“Sanat Yaratıcılık Bağlamında İnsan ve Yaratma Gündüsü”*, Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi/3/1 (2014): 11.

³² Abdolgader, Çağdaş Suriye Nesrinde Siyasî Hapishane Edebiyatı Üzerine Eleştirel Bir Bakış, 38.

insanların acısıyla özdeşleştirebilmesini”³³ de sağlayabilir. Bu “algılama cesareti”³⁴ tahliye olduktan sonra cezaevi edebiyatında çalışma yapan bazı edebiyatçıların yazma sebebidir denilebilir. Örneğin, uzun yıllar cezaevinde kalan ünlü Suriyeli gazeteci ve şair Ferac el-Bayrakdâr’ın şu sözleri cezaevindeki yoldaşlarına karşı duyduğu hassasiyeti ve cezaevi tecrübesini onların sesini duyurma amacıyla kaleme aldığını göstermektedir.

“Özellikle azımsanamayacak sayıda mahkûmun, şair ve gazeteci olarak bana bel bağlayıp, bu sonu görünmeyen yolculukta bazı simaları ve yaşadıkları bir takım tecrübeleri gerçeğe yakın tasvir edip, enkaza dönüşmüş hayat hikâyelerini bir şekilde yayınlamamı, böylece onları ölüm ve unutulmuşluktan kurtarmamı bekledikleri bir ortamda, eğer bildiklerimi anlatmadan ölüp gidersem, mazinin hiçbir değeri kalmayacak.”³⁵

Bir başka psikolojik etken ise insanların vicdanen arzuladıkları adaletin yerine getirilmesi için rejimi devirme isteğidir denilebilir. Bazı yazarlar cezaevi çalışmalarını devrimci vatandaş yetiştirmek amacıyla kaleme aldıklarını söylemektedirler. Rejime karşı “(...) ikinci elden eylem biçimini seçmiş, (...) ‘Bağlanmış’ yazar sözün bir eylem olduğunu bilir: Ortaya koymanın değiştirmek anlamına geldiğini ve bir şeyin üstündeki örtülerin ancak değiştirmek istediğimiz zaman kaldırılıp atılabileceğini de bilir.”³⁶ Örtüleri kaldırmak yoluyla rejimin cezaevindeki uygulamalarını bütün çıplaklığıyla eserlerine taşıyan Suriyeli yazar Hâlid Fâdıl bu konuda şunları söylemektedir:

³³ Rollo May, *Yaratma Cesareti*, çev. Alper Oysal (İstanbul: Metis Yayınları, 2008), 45.

³⁴ Amerikalı varoluşçu psikolog Rollo May *Yaratma Cesareti* adlı kitabında üç çeşit cesareten bahsetmiştir. Birincisi “fiziksel cesaret”, ikincisi “moral cesareti”, üçüncüsü ise “toplumsal cesaret”tir. Rollo May moral cesaretini aynı zamanda algılama cesareti olarak adlandırmaktadır. Zira ona göre moral cesareti “(...) kişinin algılama yetisine, kendi benliğini diğer insanların acısını görmeye yöneltebilmesi dayanıyor. *Rollo May Yaratma Cesareti*, 45.

³⁵ Abdolgader, *Çağdaş Suriye Nesrinde Siyasî Hapishane Edebiyatı Üzerine Eleştirel Bir Bakış*, 39.

³⁶ Jean-Paul Sartre, *Edebiyat Nedir*, çev. Bertan Onaran (İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2015), 32.

“Bütün insanların bundan yani rejimin cezaevindeki hukuksuz uygulamalarından haberdar olması onları bu rejime karşı ayaklanmaya ya da Suriye halkına yardım etmeye teşvik edebilir.”³⁷

Sonuç itibariyle cezaevi edebiyatının ağır insan hakkı ihlallerinin yaşandığı Arap ülkelerinde *resmi bellek* ile resmi belleğin dayatma ve baskılarına karşın geliştirilen *canlı belleğin*³⁸ hakikat ve adalet bağlamında hesaplaşmak ya da yüzleşmek amacıyla vücut bulduğu ve edebiyatçıların yazma sebeplerini farklı gerekçelere dayandırmalarına rağmen genelinde tarihî-belleğin adil okunması isteğinin yani *tarihsel itki ve politik amacın*³⁹ baskın olduğu aşıkardır. Zira demokrasinin olmadığı Arap ülkelerinde cezaevi edebiyatı bir nevi otoriteye başkaldırıdır denilebilir.

1.4. Cezaevi Edebiyatında Roman Türü Literatürü

Bu başlık altında özellikle otoriter rejimlerin hakim olduğu Arap ülkelerinde 20. yy’ın ikinci yarısından itibaren sayıları gittikçe artan cezaevi konulu romanlarına dair küçük çaplı bir literatür oluşturulmaya çalışılmış olup cezaevi edebiyatı alanında yazılan romanlar üç başlık altında incelenmiştir:

A- Cezaevi tecrübesi ile birlikte cezaevinde yazılan romanlar;

B- Cezaevi tecrübesi ile birlikte cezaevi dışında yazılan romanlar;

³⁷ Abdolgader, Çağdaş Suriye Nesrinde Siyasî Hapishane Edebiyatı Üzerine Eleştirel Bir Bakış, 39.

³⁸ Nuri Bilgin Tarih ve Kollektif Bellek isimli kitabındaki hafıza türü karşılaştırmasında resmi bellek ve canlı bellek kavramlarını kullanmıştır. Resmi belleği bir toplulukta kollektif kimliğin inşası için hâkim gruplarca üretilen resmi tarih şeklinde tanımlarken canlı belleği ise “olayların kurban veya fail olarak yükünü çeken, ağırlığını taşıyan, acı ve ıstırabını hissetmiş, tehdit ve korkusunu duymuş, şerefini veya utancını paylaşan insanların inşa ettiği bellek” olarak tanımlamıştır. Detaylı bilgi için bk. Nuri Bilgin, *Tarih ve Kollektif Bellek* (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2013), 15; Sosyal Bilimlerin konusu olan Bellek ve Hafıza çalışmaları için ayrıca bk. Buket Özdemir, *Hatırlama ve Unutma Kültürü: Geçmişle Yüzleşme Bağlamında Türkiye Örneği* (yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019), 15.

³⁹ 20.yy İngiliz edebiyatının önemli yazarlarından olan George Orwell 1946 tarihli *Neden Yazıyorum* adlı denemesinde, yazarların yazma güdülerini katıksız egoizm, estetik coşku, tarihsel itki ve politik amaçlar şeklinde dört ana dürtü ile temellendirerek bu dürtülerin derecelerinin her yazarda farklı olduğunu, ölçülerinin de yazarın içinde bulunduğu zamana ve mekana bağlı olarak değiştiğini ileri sürmektedir. Detaylı bilgi için bk. George Orwell, *Neden Yazıyorum*, trc. Levent Konca, 2. (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2013), 11.

C- Cezaevi tecrübesi olmaksızın yazılan romanlar.

1.4.1. Cezaevi Tecrübesi ile Birlikte Cezaevinde Yazılan Romanlar

Arap ülkelerinde cezaevi şartlarının ağır olması ve içerden dışarı bilgi aktarmanın yasak olması sebebi ile cezaevi içinde yazılabilen romanlar oldukça azdır. Dolayısıyla cezaevi edebiyatına dair yazılan romanların kâhir ekserisi cezaevi dışında yazılmıştır. Aşağıda bu türde meşhur olan bir romanı tanıttık.

سنة أولى سجن (Hapishanenin İlk Yılı) Mustafa Emin

Mısır gazetecilik tarihînin en önemli şahsiyetlerinden biri olarak kabul edilen Mustafa Emîn, ikiz kardeşi Ali Emîn ile beraber 1994 yılında Ahbâru'l-Yevm gazetesini kurarak pek çok makale ve edebî eserler yayınlamıştır. 1960'lı yıllarda Sosyalist Rusya yanlısı Cemâl Abdu'n-Nâsır döneminde, Amerikan casusu olmakla suçlanıp 9 yıl boyunca Mısır'ın çeşitli hapishanelerinde tutuklu kalmış ve bu yıllarda yaşadıklarını kaleme almış, kendisini ziyaret eden eşi ve dostları vasıtasıyla yazılarını dışarıya çıkartmıştır. Tahliye olduktan sonra yazılarının ancak bir kısmına ulaşabilmiş olmasına rağmen hapiste geçirdiği her bir yıl için toplam dokuz kitap yazmıştır. 1974 yılında yayınlanan "Hapishanenin İlk Yılı" adlı kitabında silahlı kuvvetler tarafından evinden karakola nasıl götürüldüğünü, sorgulama esnasında istihbarat müdürü tarafından kendisine yapılan işkenceleri ve hapishanede geçirdiği azap dolu ilk senesini anlatmaktadır. Diğer kitaplarında da hapishanedeki diğer yıllarının anılarından bahsetmektedir.⁴⁰

1.4.2. Cezaevi Tecrübesi ile Birlikte Cezaevi Dışında Yazılan Romanlar

رحلة إلى الله (Allah'a Yolculuk) Necîb el-Kîlânî

Kitap, cezaevi edebiyatı için oluşturulan önemli romanlardan biridir. 1970'lerin başında Mısır hapishanelerindeki mahkûmların özellikle "İhvân-ı Muslimîn Cemâati"nden tutuklu olanların yaşadıkları baskıları ele almaktadır. Romanda olaylar Mısırlı devlet

⁴⁰ <https://www.ikhwanwiki.com>, (Erişim 21 Ekim 2022).

adamlarının her türlü isteğini yerine getiren acımasız bir hapishane müdürü ile mahkûmlar arasında dönmektedir. Doktor ve edebiyatçı bir yazar olan el-Kîlânî gerçek hayattan esinlenerek kurguladığı romanında mahkûmların aralarındaki tartışmalara detaylıca yer vererek Mısır'daki dinî, siyasî doktrinler ve toplumsal konular hakkında bilgi sunmaktadır.⁴¹

مقاومة (Direnişçi)/ Suhâ Bişâra

Suhâ Bişâra 1988 yılında henüz yirmi yaşındayken, Lübnan'daki iç savaş sırasında İsrail yanlısı Güney Lübnan ordusunun komutanı General Antoine Lahad'a süikast düzenledi. General yaralı olarak kurtulurken Suhâ yakalanıp el-Hıyâm zindanına atıldı. Yargı önüne çıkarılmadan tam on sene bu zindanda tutuldu. Lübnan'da ve Avrupa'da yürütülen yoğun kampanyanın ardından 1998'de salıverildi. Bişâra ülkesinin nasıl bir terör devleti olduğunu, geri dönüşü olmayan yoluna nasıl başladığını, hapishanede yaşadığı işkenceleri kaleme aldı. 2002 yılında Fransızca olarak yayınlanan kitabı Gendaş Yayınları tarafından *Direnişçi* adıyla Türkçeye tercüme edildi.⁴²

السجينة (Tutsak) Melîke Ufkîr

Tutsak adlı kitap orijinalde “Prisioneira do rei” adı altında Fransızca yazılmış ve sonraları “Stolen Lives”, “es-Secîne” isimlerinde İngilizce, Arapça ve tercüme olunmuştur.⁴³ Kitabın yazarı Melike Ufkîr Fas kralı II. Hasan'a başarısız askerî bir darbe teşebbüsü sonucunda öldürülen Orgeneral Muhammed Ufkîr'in kızıdır. Yakın çevresi tarafından kendisine yapılan bu ihaneti hazmedemeyen kral, darbeyi yapan kişileri öldürmekle yetinmemiş Ufkîr ailesini yirmi yıl hapis cezasına çarptırarak aile reisinin ihanetinin bedelini onlara ödetmeye çalışmıştır. Melike ve ailesi hiçbir zaman yargı önüne çıkarılmamışlardır. Ne kadar ceza çekeceklerini bilmeyen Ufkîr ailesi,

⁴¹ <http://www.download-stories-pdf-a-books.com>, (12.06.2022)

⁴² Necip el-Hanîzî, “An Suhâ Bişâra an Ma'na el-Mukâveme fî Lübnan”, <http://www.alhayat.com>, (12.06.2022)

⁴³ “es-Secînetu (rivâyetun)-Vikipedia”, <https://ar.wikipedia.org> (Erişim 28 Kasım 2022); “Telhîsu ve Şahsiyyâtu ve Tahlîlu Rivâyeti's-Secîneti li Melîketi Ufkîr”, <https://www.fiddni.com> (Erişim 28 Kasım 2022).

irtidat ederek Hristiyanlığa geçmiştir.⁴⁴ Melîke Ufkîr 1999 yılında yayınlanan kitabında tutuklanmadan önce ailesi ile birlikte sarayda geçirdiği yıllara, saraydaki suikaste ve daha sonraki yirmi yıla yakın hapisanede geçirdiği hayatına yer vermektedir. Kitap Güncel Yayınları tarafından *Tutsak* adı ile Türkçeye tercüme edilmiştir.⁴⁵

رحلة في أحراش الليل (Gecenin Yaralarında Yolculuk)/ Hamîde Kutub

Mısırlı yazar Hamîde Kutub, Müslüman Kardeşler Cemaatinin fikir adamı olan Seyyid Kutub'un kız kardeşidir. 1965 yılında İhvân-ı Müslimîn davasında, ağabeyisi Seyyid Kutub'tan öğrendiklerini hocası Zeyneb Gazâlî'ye naklettiği gerekçesiyle tutuklanıp 10 yıl hapis cezasında çarptırılmıştı. Ancak 1971 yılında 6 yıllık mahkûmiyetin ardından affedilip serbest bırakıldı. Pek çok edebî eseri olan Hamide Kutup, 1998 yılında yayınlanan “Gecenin Yaralarında Yolculuk” adlı kitabında hapisanede yaşadığı tecrübeleri kaleme almıştır.⁴⁶

شرف (Şeraf)/ Sun'ullâh İbrâhîm

Sun'ullâh İbrâhîm, Mısırlı, roman ve öykü yazarıdır. Sosyalist ve milliyetçi görüşleri ile tanınan yazar, eserlerinde de bu yönünü yansıtmıştır. 1960 yılında yazdığı bir öykü nedeniyle yedi yıl hapis cezası alan İbrahim, 1964 yılında tahliye olana kadar Mısır'ın Batı çölündeki el-Vâhât Hapishane Kampında kalmıştır. “Şeraf” adlı kitabı 1997 yılında basılmış ve en iyi 100 Arap romanı listesinde üçüncü sırada yer almıştır. Romanın ilk bölümü, yabancı bir turisti öldürdüğü gerekçesiyle cezaevine giren Şeref hakkındadır. İkinci bölümde, rüşvet davasıyla suçlanan ve ilaç şirketlerinin 3. Dünya ülkelerine karşı işledikleri suçları ortaya çıkaran Doktor Ramzî'nin hikâyesi anlatılmaktadır. Üçüncü bölümde ise yazarımız 6 Ekim 1973 zaferi münasebeti ile kahramanlarından birinin hapisanede sunulmak üzere hazırladığı bir tiyatro gösterisine yer vermekte ve bu gösteride Abdunnâsır döneminden başlayarak Mübarek ile sona eren Mısır'ın farklı siyasî dönemlerini ve Mısır halkının yaşadığı köklü değişiklikleri anlatmaktadır.⁴⁷

⁴⁴ “Malîke Ufkîr - Wikipedia”, <https://ar.wikipedia.org/wiki/> (Erişim 28 Kasım 2022).

⁴⁵ <http://www.abjad.com/>; <http://www.adap3alemi.blogspot.com>, (12.06.2022)

⁴⁶ <Http://www.aman-dostor.org>, (12.06.2022)

⁴⁷ <Http://www.arageek.com>; <http://www.memmagazine.net>, (12.06.2022)

خمس دقائق و حسب تسع سنوات في سجون سورية (Sadece Beş Dakika.....Suriye Cezaevlerinde dokuz yıl...)/ Hibe el-Debbâg

Hibe el-Debbâg, kitabında bir kadın mahkûm olarak 1980’li yıllarda Suriye’nin cezaevlerinde kendisinin ve arkadaşlarının türlü işkencelerle geçirdiği yıllarını anlatmaktadır. “Sadece beş dakika Suriye Cezaevlerinde Dokuz Yıl” adlı kitabın başlığı, Hibe’nin tutuklandığı gece istihbarat müdürünün kendisine, “Bizimle beş dakikalığına geliyorsunuz” deyip dokuz yıl sonra evine dönmesi durumuna atfen verilmiştir. Hibe, cezaevlerinde erkek kardeşinin “Müslüman Kardeşler Cemaati”ne üye olması ve rejim güçlerine teslim olmadığı gerekçesiyle uzun yıllar rehine olarak tutulmuştur. Hapishaneden çıktıktan sonra ise bütün ailesi Hama katliamında öldürüldüğü için ailesinden hiç kimseyi bulamamıştır. Roman gerçek isimlerle ve ayrıntılarla doludur. Hafız Esad döneminde işlenen suçları belgeleyen tarihî bir vesika konumundadır.⁴⁸

تزممارت الزنزانة رقم 10 (Tezmemart: 10 Numaralı Hücre)/ Ahmed el- Merzûkî

Ahmed el-Merzûkî’nin “Tezmemart: 10 Numaralı Hücre” adlı kitabı Fas’taki korkunç Tezmemart hapishanesinde geçirdiği 18 yıllık bir trajedidir. Eski bir subay olan el-Merzûkî 1971 yılında karıştığı darbe girişimi başarısız olunca arkadaşlarıyla beraber hapse atılmış ve içeri girenlerden sadece 28’i hayatta kalabilmiştir. Kitabın adında geçen “10 Numaralı Hücre” el-Merzûkî’nin kaldığı hücrenin numarasıdır. Kendisi bu kitabında okuyucuya hem mahkûmların hem gardiyanların adları ve biyografilerini, günlük menülerini, mahpuslar için tasarlanan programları ve hapishane hayatına dair benzeri bilgileri sunmakla birlikte Tezmemart’tan çıkış, aile ile buluşma, özgürlükteki ilk sene gibi hapishane sonrası hayata da değinmiştir. Kitabın ilginç taraflarından biri de darbe ile ilgili verilen resmi bilgilerle el-Merzûkî’nin anlattıklarının uyuşmamasıdır. 2001 yılında Fransızca olarak yayınlanan kitap daha sonra farklı dillere de tercüme edilmiştir.⁴⁹

⁴⁸ <http://www.zamanalwll.net>; <http://www.arageek.com>, (13.06.2022)

⁴⁹ <http://www.goodreade.com>; <http://www.lailalalami.com>, (13.06.2022)

1.4.3.Cezaevi Tecrübesi Olmaksızın Yazılan Romanlar

شرق المتوسط (Akdeniz'in Doğusu) Abdurrahmân Munîf

Modern Arap Edebiyatı'nın en büyük temsilcilerinden biri olan Abdurrahmân Munîf'in 1975 yılında yayınlanan “Akdeniz'in Doğusu” adlı romanı en çok bilinen siyasî romanlardan biridir. Yazar, kitabında herhangi bir şehir ismi belirtmeden Ortadoğu'nun uzun yıllardır değişmeyen siyasî atmosferine değinmiştir. Kitap modern roman teknikleri ile karakterize edilmiştir. Munîf bu romanında okuyuculara Doğulu bir mahkûmun gözünden özgürlüğü ve onun bakışıyla Batıyı görmelerini sağlıyor. Roman, Ayşe İspir Kurun tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir.⁵⁰

تلك العتمة الباهرة (Işığın O Kör Edici Yokluğu) Tahar Ben Jelloun

Fas asıllı Fransız edebiyatçı Tahar Ben Jelloun tarafından yazılan bu kitap Arap dünyasında cezaevi edebiyatının en meşhur romanlarından biri olarak kabul edilmektedir. Eser ilk kez 2000 yılında Fransızca olarak yayınlanmış olup 2000 yılının sonlarında IMPAC Edebiyat Ödülüne layık görülmüştür. 2004 yılında İngilizce baskısıyla yazara “Uluslararası Dublin Edebiyat Ödülü” kazandırmıştır. Tahar romanında 18 yıl boyunca Fas'ın Tezmemart Zindanlarında mahkûm olarak yatan Aziz'in ağzından hapisanedeki insanlık dışı yaşam şartlarını, mahkûmlara uygulanan işkenceleri anlatmakta ve Fas Krallığı tarafından varlığı reddedilen bu cezaevini gün yüzüne çıkarmaktadır. Ayrıca kitap 2004 yılında Gönül Akgerman tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir.⁵¹

⁵⁰ <http://www.marefa.org>; <http://www.edebifikir.com>, (13.06.2022)

⁵¹ “Tahmilü ve Kır'aatu rivâyeti Tilke'l-Atemeti'l-Bâhira”, <https://www.alarabimag.com>, (Erişim 06 Kasım 2022); “Işığın O Kör Edici Yokluğu - Tahar Ben Jelloun | kitapyurdu.com” (Erişim 06 Kasım 2022).

İKİNCİ BÖLÜM

EYMEN EL-UTÛM'UN HAYATI VE ESERLERİ

Eymen el-Utûm'un hayatı ve eserleri konusunda bilgi almak için yazar hakkında yapılan akademik çalışmalara bakıldığı zaman araştırmacıların bu konuda internet sitelerine başvurdukları görülmüştür.⁵² Biz burada yazarın hayatı ve eserlerine dair bazı sitelerde yayınlanan bilgileri sunmakla yetineceğiz.

2.1. Yazarın Hayatı

Yazar ve şair Eymen Alî Hüseyin el-Utûm 2 Mart 1972 tarihinde Ürdün Hâşimî Krallığı'na bağlı Ceraş Valiliği'nin Sûf beldesinde doğmuştur. el-Utûm aynı zamanda siyasetle uğraşan bir babanın çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Babası Ürdün'deki Müslüman Kardeşler Cemaatinin önde gelen liderlerinden biriydi.⁵³ Liseyi Birleşik Arap Emirlikleri'nin Acmân Emirliği'nde tamamladı. Daha sonra Ürdün Bilim ve Teknoloji Üniversitesine girip 1997'de İnşaat Mühendisliği bölümünden mezun oldu. Kendisine Arap dilini sevdiren babasının teşvikiyle Yermük Üniversitesi'nde Arap Dili Bölümüne girip 1999'da bu bölümden mezun olmuştur. Arap diline olan sevgi ve tutkusundan ötürü el-Utûm 2004 yılında Ürdün Üniversitesi Arap Dili Bölümünde yüksek lisans eğitimini, 2007 yılında da aynı bölümden doktora eğitimini tamamlamıştır.⁵⁴

⁵² Yaman Keştû, Tekniyyâtü's-Serdi fî Rivâyâtî'l-Kâtib Eymen el-Utûm (Mardin Artuklu Üniversitesi Türkiye'de Yaşayan Diller Enstitüsü, yüksek lisans tezi, 2020), 8; Emel Yûnus Muhammed İrhîm, Şi'riyyetu's-Serdi fî Rivâyâtî Eymen el-Utûm (el-Câmiatu'l-islâmiyye bi Gazze, yüksek lisans, 2019), 7.

⁵³ <https://a5dr.com/wiki>, (Erişim: 02 Kasım 2022).

⁵⁴ "Nubze an Eymen el-Utûm", <https://sotor.com>, (Erişim: 02 Kasım 2022).

Çocukluğundan beri şiir okuyan el-Utûm 1996 yılında rejimi hicveden şiirlerinden birini okuması üzerine tutuklanıp bir yıla yakın bir süre siyasî mahkûm olarak cezaevinde kaldı. Üniversite yıllarında birçok edebî aktivitelerde bulundu. Kitaplarla ilgili çeşitli komiteler ve kulüpler kurdu. Yurt içinde ve Katar, Emirlikler, Mısır, Sudan gibi yurt dışında düzenlenen şiir akşamlarına katıldı. el-Utûm edebî çalışmalarının ve şiir aktivitelerinin yanı sıra 1997-1998 yılları arasında birçok farklı şantiyede yönetici mühendis olarak çalıştı. 1998'ten sonra uzman olduğu Arap dili alanında çalışmaya başlayan el-Utûm Amman Akademisi, er-Rıdvân Okulları, Millî Amman Okulu, er-Râid Arapça Okulları ve Yûbîl Okulu gibi bazı Ürdün okullarında çalıştı.⁵⁵

2.2. Yazarın Edebî Kişiliği

Bir yazarın eserleri ve edebî kişiliği ile ilgili bilgi edinme yollarından biri yazarın bu konuda verdiği dolaylı ya da dolaysız bilgilere ulaşmaktır. İletişim araçlarının gelişmediği dönemlerde yazara ve esere ait bilgiler genellikle yazarın ölümünden sonra elde edilebiliyorken günümüzde iletişim araçlarının gelişmesi yazar ve esere kolayca ulaşmayı mümkün kılmıştır. Özellikle yazarların sosyal medya üzerinden yaptıkları video paylaşımları, kitap tanıtımları, söyleşiler ya da takipçileriyle yaptıkları sohbetler edebî kimliklerine ve eserlerine dair önemli ipuçları vermektedir. Bu çalışmamızda çözümlemesini yapacağımız Yâ Sâhibeyi's-Sicn adlı romanın yazarı Eymen el-Utûm da sosyal medyayı aktif kullanan yazarlardan biridir. Dolayısıyla el-Utûm'un edebî kişiliği konusundaki çalışmamızda katıldığı bazı söyleşi ve röportajlar başvuru kaynağı olarak kullanılmıştır. Yazarın edebî kişiliğine dair yaptığımız araştırmalarda tarafımızca bir takım akademik çalışmalara ulaşılmış olup bu çalışmalarda da internet kaynaklarına başvurulduğu görülmüştür. Kanaatimizce bu durum yazarın genç olması ve hakkında ciddi bir literatür oluşmamış olmasından kaynaklanmaktadır.

⁵⁵ “ <https://a5dr.com/wiki>, (Erişim: 02 Kasım 2022).

Eymen el-Utûm'un edebiyatla tanışması küçük yaşlarda, Yermük Üniversitesinde Arap dili profesörü olan babası Ali el Utûm'un⁵⁶ teşvikiyle olmuştur. el-Utûm yayınlanan bir röportajında⁵⁷ babasının, henüz beş yaşında iken kendisine, erken vefatı sebebiyle günümüzde ismi hatırlanmayan Mısırlı şair Haşim er-Rifâ'î'nin bir kasidesini ezberlettiğinden bahsetmektedir. Yazın dünyasına şiirle giriş yapması babasının kendisine küçük yaşlarda aşıladığı şiir sevgisinden kaynaklanıyor olabilir. Nitekim el-Utûm yazarlık kariyerindeki başarısını “*Allahın lütuf ve inâyeti, sonra babam, sonra yazarlık deneyimim, Okuyucu ve onunla kesişen profesyonelliğim*”⁵⁸ şeklinde dile getirirken babasının bu konudaki katkısına işaret etmektedir.

Birçok yazarın hayatında olduğu gibi el-Utûm'un hayatında bir takım dönüm noktaları olmuştur. Hayatındaki en önemli kırılma noktası el-Utûm'un deyimiyle “*sonsuzluğa kapı ve engin gökyüzüne pencere açan hapisane*” tecrübesidir. 1996-1997 yılları arasında cezaevinde bir yıl boyunca siyasî mahkûm olarak kalan yazar orada özüne nasıl döneceğini, onu nasıl tanıyıp diyalog kuracağını ve ötekini nasıl kabul edeceğini öğrenmişti.⁵⁹ Zira hapisane zorlu şartlara sahip sosyal bir ortamdır. Bu zorlu ortam el-Utûm'un öncelikle kendisine daha sonra çevresindeki insanlara, mekâna ve zamana sismografik hassasiyetle bakmasını sağlamış ve bu sismografik bakış tahliye sonrası kaleme aldığı romanının üslubuna da yansımıştır denilebilir. Hapishanenin kendisi için daha geniş ufuklara açılan bir basamak olduğunu söyleyen el-Utûm'un yazarlık serüveni cezaevi tecrübesinden sonra başlamış ve ilk romanı 1999 yılında aşk felsefesine dair yazdığı fakat yayınlamadığı *Yâ Veche Meysûn* adlı romanıdır.⁶⁰

İkinci dönüm noktasına gelince, mühendislik fakültesinden sonra 2007 yılında Arap dilinde derinleşmesini sağlayan doktora yapmasıdır. El-Utûm'un Arap diline yönelmesinin sebebi onun Arapçayı bir vatan olarak görmesidir. Bu yüzden mühendisliğin, tıbbın ve beşerî bilimlerin Arapçanın önüne geçemeyeceğini

⁵⁶ “Eymen el-Utûm”, <https://ar.m.wikipedia.org/wiki>, (Erişim: 27 Mart 2022).

⁵⁷ www.ida2at.com, (Erişim 27 Mart 2022)

⁵⁸ “Eymen el-Utûm”, <https://www.facebook.com>, (Erişim 26 Mart 2022).

⁵⁹ <https://www.aljazeera.net/midan/intellect/literature>, (Erişim 27 Mart 2022).

⁶⁰ “Eymen el-Utûm-wikipedia”, <https://ar.wikipedia.org/wiki>, (Erişim 09 Kasım 2022).

düşünmektedir. Diğer dönüm noktasına gelince, doğudan batıya Arap halkının romanlarda kendi endişelerine, hayallerine, umutlarına ve acılarına dokunan bir şey bulurlarsa okudukları kanaatine varmasıdır.⁶¹ Bu düşüncesine binaen el-Utûm'un anlatım tekniği açısından romanlarında Arap okurunun acılarını, umutlarını canlandıran karakter ve durumlar yaratmaya çalıştığı söylenebilir.

El-Utûm'a göre roman veya herhangi bir edebî çalışmada yazarın popüler ilgi alanlarını dikkate alması iyi bir şey olsa da bu iyi bir yazar için nihaî amaç olmamalıdır. Zira geçici popüler konular mihverinde dönen edebî bir eser, o konunun popülerliğini kaybetmesiyle beraber tarih içinde silinip gider. Nitekim birçok yazar bu tuzağa düşmüştür. el-Utûm, İhsân Abdulkuddûs'un bu hataya düşen yazarlardan biri olduğunu düşünmektedir. Buna karşılık edebî eser yazımında fikirler temel alınırsa eser tarih sayfalarında ölümsüz olarak kalır. “(...) *Fikre saygı duyanlara gelince, fikir nesiller boyunca ölmez, özgürlük, adalet ve hakikat hakkında konuşmak nesiller boyu ölmez ve böylece metin ölümsüzleşir*” diyen el-Utûm'un romanlarında popüler konuları değil, her nesilde dikkate alınacak konuları yazdığını böylece yazılarının tarihte unutulmayacağını düşündüğü söylenebilir.⁶²

Yazarın romanlarını ölümsüzleştirme konusundaki düşüncelerinin roman başlıklarında varlık kazandığını görüyoruz. Şöyle ki el-Utûm Müslümanların ölümsüz kabul ettiği Kur'anî ibarelerden başlıklar oluşturarak bir nevi metnini ölümsüzleştirmeyi amaçlamıştır. Onun bu amacı “*Ebedî olandan alıntı yapan, kendi metni için ölümsüzlüğün kapısını aralamış olacaktır; büyüleyiciden alıntı yapan onun büyüünden nasiplenecektir; mu'ciz olandan alıntı yapan onun mucizesinden faydalanacaktır. Zira Kur'an ölümsüz, büyüleyici, mu'ciz bir metindir*”⁶³ sözlerinden anlaşılmaktadır.

⁶¹ <https://www.aljazeera.net/midan/intellect/literature>, (Erişim 27 Mart 2022)

⁶² <https://www.aljazeera.net/midan/intellect/literature>, (Erişim 27 Mart 2022)

⁶³ <https://www.ida2at.com/in-our-interview-with-ottom-a-mix-of-politics-literature-love-and-sufism/> (24 Şubat 2017).

El-Utûm'un genel olarak romanlarında Kur'an'ın diline ve özelde de Yusuf kıssasına açık bir eğilim olması, romanlarının İslamî edebiyat türüne dâhil edilebileceği düşüncesini doğurmuştur. Fakat el-Utûm romanlarının herhangi bir sınıflandırma içine yerleştirilmesini reddetmiştir. Ona göre bu tür sınıflandırmalar doğru olsaydı anlatılar, Hristiyan, Yahudi ve benzeri anlatılar şeklinde olurdu. Dolayısıyla bu durum dinlerden biriyle sorunu olan okuyucuları ile arasında bir engel teşkil edebilirdi.⁶⁴ O belirli bir gruba değil, tüm insanlara yönelik edebî metinler üretmeye çalıştığını söylemektedir. Bu düşüncesinin hareket noktası Kur'an'ın evrensel hitabıdır. Zira Kur'an sadece Müslümanlara değil tüm insanlara hitap etmektedir.⁶⁵ Dolayısıyla sözlerinden Kur'anî ibareler kullanarak İslami bir grubu değil her kesimden okur kitlesini hedeflediği anlaşılmaktadır. Kullandığı dilden ötürü İslami bir roman kurduğu iddia edilen El-Utûm, bu iddiaya “*İnsan ruhunun derinliklerindeki durgun suyu değiştirmek için kutsal harfi esas alan bir roman neslinin temelini atıyorum*”⁶⁶ diyerek cevap vermiştir.

Romanları ile Ürdün toplumunun gerçeği arasında yakın bir bağlantı olan el-Utûm, Arap toplumunda yaşanan olayları konu edinmekle beraber, karakterlerini olayı yaşayan ya da şahit olan gerçek kişiler üzerinden kurguladığını ifade etmektedir. Sözgelimi Hadîsu'l-Cunûd adlı romanında 1986 yılında Yermük Üniversitesi'nde öğrenciler tarafından yapılan protesto eylemini⁶⁷ anlatmıştır. Yazar, bazı öğrencilerin ölümü, birçoğunun yaralanması ve tutuklanmasıyla sonuçlanan bu protestonun liderinin ve öğrenci arkadaşlarının hikâyelerini kurgularken olaya şahit olan elli kadar kişinin tanıklıklarına başvurmuş ve anlatıda bu tanıklıklar üzerinden roman kahramanlarını betimleyerek okura sunmuştur.⁶⁸ Ayrıca el Utûm katıldığı röportajlarda roman karakteri yaratma üslubuna dair başka bir bilgi daha vermektedir. Ona göre romancının “(...) bazen farklı hikâyeler dinlemesi ve farklı yüzlere bakması gerekiyor. Zengin kurgusal

⁶⁴ <https://www.aljazeera.net/midan/intellect/literature>, (Erişim 27 Mart 2022)

⁶⁵ <https://www.ida2at.com/in-our-interview-with-ottom-a-mix-of-politics-literature-love-and-sufism>, (24 Şubat 2017).

⁶⁶ facebook, “Eymen el-Utûm”, <https://www.facebook.com>, (Erişim 26 Mart 2022).

⁶⁷ “Three Students Killed in University Riots”, <https://Apnews.Com/Article>, (Erişim 11 Nisan 2022).

⁶⁸ facebook, “Eymen el-Utûm”, <https://www.facebook.com>, (Erişim 26 Mart 2022).

*karakterler yaratmak için yüzlere bakmak istiyorsunuz; Çünkü karakteri görüyormuş gibi yazmanız gerekiyor.”*⁶⁹

Yazarın ilham alması için farklı insan hikâyeleri dinlemesi gerektiğini düşünen el-Utûm’un bu tezinin cezaevi konulu anlatılarında doğrulandığı söylenebilir. Zira el-Utûm, Ürdün cezaevlerinde sekiz ay gibi kısa sayılabilecek bir süre geçirmiş ve bu süre zarfında işkenceye maruz kalmamıştır. Buna rağmen Yesmeûne Hasîsehâ adlı romanında hiç görmediği Tedmur hapishanesi ve orada yapılan işkenceleri ayrıntılı bir şekilde kaleme almıştır. Ona göre hapishane dünyasını ve tezahürlerini kristalize eden tek faktör orada geçirilen zaman değildir; “(...) *Mesele her şeyden önce insan ruhuna dönmek, onun derinliklerini keşfetmek ve onu kendi iç içe geçmiş karmaşık çelişkileri içinde okuyucuya sunmak için onunla özdeşleşmekle ilgilidir.*”⁷⁰ O, cezaevinde iken farklı ideolojilerden insanlarla yaptığı konuşmalar neticesinde sezgisel gücünün geliştiğini ve bu sayede insan ruhunun derinliklerine inebildiğini⁷¹ öne sürmektedir.

El-Utûm yukarıda değinildiği üzere romanlarında hakikat, adalet ve hürriyet gibi bütün nesillerin okuyacağı kavramları temel almaktadır. Bu kavramların özellikle siyaset ve politika konulu romanlarında yoğun bir şekilde işlendiği görülmektedir. Örneğin, Yâ Sâhibeyi’s-Sicn, Hadîsu’l Cunûd, Yesmeûne Hasîsehâ ve İsmuhu Ahmed adlı romanları siyasî olayları konu alan romanları olarak zikredilebilir. el-Utûm, 27 Mart 2019 tarihinde el-Cezîreye yaptığı röportajında politik konulardan ziyade tarihî romanla ilgilendiğini dile getirmektedir. Görünen o ki, o bu romanlarının siyasî yönünden ziyade tarihî yönünü öne çıkartmaya çalışmaktadır. Fakat yazar, siyasetsiz bir tarih olamayacağı gerçeğini de göz ardı etmeyerek hazırladığı edebî eserden “...*siyasî tadı olan tarihî bir roman*” olarak bahsetmiştir.⁷² Öte yandan 1 Aralık 2019 tarihli el-Cezîre röportajında ise bu romanların kahramanları hakkında net bilgiler vererek romanlar hakkında direniş ve devrim gibi siyasî kavramlar kullandığı görülmektedir. Örneğin,

⁶⁹ <https://www.ida2at.com/in-our-interview-with-ottom-a-mix-of-politics-literature-love-and-sufism>, (24 Şubat 2017).

⁷⁰ facebook, “Eymen el-Utûm”, <https://www.facebook.com>, (Erişim 26 Mart 2022).

⁷¹ facebook, “Eymen el-Utûm”, <https://www.facebook.com>, (Erişim 26 Mart 2022).

⁷² <https://www.aljazeera.net/midan/intellect/literature>, (Erişim 27 Mart 2022)

İsmuhu Ahmed adlı romanın kahramanının İsrail güçlerine karşı direnen Ürdünlü asker Ahmed ed-Dekâmise'yi⁷³ temsil ettiğini söylemiştir.⁷⁴ Burada el-Utûm'un ilgili romanlarında meşhur, tarihî ve siyasî şahsiyetleri kullandığı bilgisi, onun edebî kişiliği için aydınlatıcı bir bilgidir diyebiliriz.

Her yazarın çağdaşlarının ve seleflerinin çalışmalarından etkilenmesi olağan bir durumdur. Yazar, çalışmasında kendinden önce başka hangi kurmaca metinlerden etkilendiğini fark etmeyebilir. Günümüzde bu durum metinlerarasılık kavramı bağlamında araştırılmaktadır. el-Ut'um'a yazınsal çalışmalarında Mısırlı yazar ve şair Mustafa Lutfî el-Menfelûtî'den etkilenip etkilenmediği sorulduğu zaman, kendisinin birkaç parça dışında el-Menfelûtî'ye ait hiç bir şey okumadığını, dolayısıyla ondan etkilenmesinin mümkün olmadığını söylemektedir.⁷⁵ O, her yaratıcı yazar gibi kendisine özgü detayları içinde barındıran bir dil ve anlatım üslubuna sahip olduğunu iddia etmektedir. Hatta bu iddiasını o kadar ileriye götürmektedir ki, kendisine ait bir metni okuyan kişinin o metnin Eymen el-Utûm'a aidiyeti konusunda kesin kanaate vardığını düşünmektedir.⁷⁶ Aynı zamanda ona göre bazı yazarlar üslup bakımından Arap romanında fark yaratmaktadır. Şöyle ki, Necîb Mahfûz (1911-2006), İbrahim el-Kûmî, Cemâl el-Gîtânî ve Selim Berakât gibi yazarlara ait metinler yazarlarının adları bilinmeden okunduğunda dahi kime ait olduğu anlaşılabilmektedir.⁷⁷

El-Utûm 1 Aralık 2019'da el-Cezîreye yaptığı röportajda, edebiyat eleştirisi hakkında kendisine yöneltilen bir soru üzerine bir kitap hacmine yaklaşan elliden fazla eleştirel çalışması olduğunu, fakat bunları yayınlamadığını açıklamıştır. Zira “*Eleştiri, ötekini kabul etmek demektir ve bu sağlıklı bir durumdur. Ama ne yazık ki ötekini kabul etme politikamız yok*” diyen el-Utûm bu röportajda kendi eserlerine dair yapılan edebiyat eleştirisi çalışmalarından da bahsetmiştir. Arap dünyasında romanlarına ve şiirlerine dair otuza yakın eleştirel tez çalışması ve Dr. Sıddîk Beşîr Nasr tarafından kaleme

⁷³ “Ahmed ed-Dekâmise”, <https://ar.wikipedia.org/w/index.php?title>, (Erişim 06 Ağustos 2021).

⁷⁴ <https://www.aljazeera.net/news/cultureandart>, (Erişim 05 Nisan 2022).

⁷⁵ facebook, “Eymen el-Utûm”, <https://www.facebook.com>, (Erişim 26 Mart 2022).

⁷⁶ facebook, “Eymen el-Utûm”, <https://www.facebook.com>, (Erişim 26 Mart 2022).

⁷⁷ <https://www.aljazeera.net/midan/intellect/literature>, (Erişim 27 Mart 2022).

alınan Vehcu'l-Kanâdîl adlı bir eleştiri kitabı olduğunu söylemiştir.⁷⁸ Öte yandan el-Utûm Arap eleştirmenlerini yöntem ve metot konusunda tenkit etmektedir. O, Arap romanı her ne kadar Batı kaynaklı bir tür olsa da, eleştiri kuralları konusunda Batıyla aralarında farklar olduğunu düşünmektedir. Araplar, Batıdan farklı olarak, dilin esaslarını önemsedikleri için, edebî eleştiride temel eleştiri dayanağı el-Utûm'a göre dil olmalıdır.⁷⁹ Kanaatimizce el-Utûm'un dil kurallarına fazlaca önem atfetmesinin arka planında Arap dilinde doktora yapmış bir babayla büyümesi ve ilerleyen zamanda kendisinin de dil alanında doktora yapmış olması yatmaktadır.

El-Utûm roman ve şiir alanında çalışmalar yapmasıyla birlikte tiyatro alanında da eserler yazmıştır. O bunu şöyle ifade etmektedir: “*Üç tiyatro eserim var: “Evsizler”, el-Mütenebbî hakkında “Şiir Krallığı”, ve Kudüs şehri ve Kudüslülerin durumları hakkında “Asla Ölmeyen Bir Şehir” oyunu.*” Ancak, el-Utûm bu oyunları yayınlamamıştır. Zira o, Tevfik el-Hakîm ve Sa'dallah Vennûs gibi öncü tiyatro yazarlarından sonra, kendisini tiyatro yazarı olarak sunmayı uygun bulmamaktadır. Ancak gelecekte bunu deneyebileceğini söyleyerek tiyatro alanına açık bir kapı bırakmıştır.⁸⁰

Günümüzde yazarların sosyal medya platformlarında varlık göstermeleri yazarların takipçileri ile arasında iletişim kolaylığı sağlamıştır. Bu platformların yazara ve eserlerine sağladığı katkılar konusunda el-Utûm “*Tarîku Cehennem adlı romanını yazma fikri aynı zamanda bu romanın kadın kahramanlarından biri olan bayan bir okurumun mektubundan geldi*”⁸¹ diyerek sosyal medya platformunun kendisine sağladığı katkıya işaret etmiştir.

⁷⁸ <https://www.aljazeera.net/news/cultureandart>, (Erişim 05 Nisan 2022).

⁷⁹ <https://www.aljazeera.net/midan/intellect/literature>, (Erişim 27 Mart 2022).

⁸⁰ <https://www.aljazeera.net/news/cultureandart>, (Erişim 05 Nisan 2022).

⁸¹ <https://www.aljazeera.net/midan/intellect/literature>, (Erişim 27 Mart 2022).

El-Utûm'a göre iyi bir yazar aynı zamanda iyi bir okuyucudur. Zira yazmak için büyük bir farkındalıkla ve derinlikle okumuş olmak gerekir. O, yukarıda değinildiği üzere Arapçanın diğer dillerden farklı olarak ölümsüz olduğuna inanmaktadır.⁸²

Buraya kadar verilen bilgilere bakılarak el-Utûm'un edebî kişiliği hakkında bir takım kanaatlere varabiliriz. Yazarın edebiyat, tarih, siyaset ve din gibi çeşitli bilimlerden beslendiği görülmektedir. Mühendislik fakültesinden mezun olan yazarın bu bilgisinin yansımalarını ise *Yâ Sâhibeyi's-Sicn* adlı romanının tahlilinde ayrıca ele alacağız. Romanlarında ağırlıklı olarak travmatik olay ve kişiler üzerinden toplumsal olaylara ve insan psikolojisine odaklandığı kanısına varılmıştır. el-Utûm'un çalışmalarında Kur'ân'dan alıntılar ve göndermeler yaptığı ve İslam ahlakına uymayan konuları işlemediği belirlenmiştir. Bu durum, kendisi her ne kadar reddetse dahi eserlerini İslami edebiyat sınıfına yakın göstermektedir. Ayrıca şiir sanatını roman ve tiyatro olmak üzere her türlü yapıtında kullandığı düşünülebilir.

el-Utûm'un edebî kişiliğine dair Dr. es-Sıddîk Beşîr Nasr tarafından yazılan *Vehecu'l-Kanâdîl* adlı kitabın mukaddimesinde yazar eserini yazma sebebi ve içeriği hakkında bilgi vermektedir. Ona göre, el Utûm'un *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, *Yesmeûne Hasîsehâ*, *Hadîsu'l-Cunûd*, *Zâikatu'l-Mevt* ve *Tarîku Cehennem* gibi cezaevi konulu romanları cezaevi ve mahkûmlar hakkında konuşmanın ötesinde duygusal, ahlakî ve felsefî boyutları olan edebî çalışmalardır. Özellikle Arap entelektüeller arasında büyük yankı uyandıran *Tarîku Cehennem* adlı romanı cezaevi edebiyatı kapsamına giren diğer muadilleriyle birlikte eleştirel çalışmaya değer bir romandır.⁸³ Dr. Nasr kitabını iki bölüme ayırmış olup ikinci bölümü sadece bu romanın incelenmesine tahsis etmiştir. İlk bölümde ise *Tis'a Aşera*, *Hâviye* ve *Yâ Sâhibeyi's-Sicn* romanları ile bazı şiirleri üzerinden el-Utûm'un edebî kişiliği incelenmiştir. Örneğin *Hâviye* romanı, vatan, annelik, babalık ve din sevgisi gibi ahlakî kavramlar bağlamında tahlil edilerek el-Utûm'un yazarlığında ahlakî boyut incelenirken, *Tis'a Aşera* romanı ölüm-diriliş,

⁸² <https://www.aljazeera.net/midan/intellect/literature>, (Erişim 27 Mart 2022).

⁸³ es-Sıddîk Beşîr Nasr, *Vehec'ul Kanâdîl* (el-Müessesetu'l Arabiyyetu li'd-Dirâsâtî ve'n-Neşr, 2019), 7.

varlık-hiçlik, yaratılış-yok olma, insanın varlıkla ilişkisi, varoluş amacı gibi metafiziksel konular bakımından ele alınarak el-Utûm'un romancılığında felsefî boyut araştırılmıştır.

el-Utûm'un edebî kişiliğine dair bilgi edinmek için ulaşabildiğimiz bazı akademik çalışmaları burada zikretmek uygun olacaktır. Arap dünyasında Emel Yûnus Muhammed İrhîm tarafından yapılan *Şi'riyyetu's-Serdi fî Rivâyâtî Eymen el-Utûm* adlı yüksek lisans tezinde el-Utûm'un romanlarında poetik anlatı çalışılmıştır. Araştırmacının tez sonundaki değerlendirmeleri arasında el-Utûm'un edebî kişiliği ile alakalı birkaç madde bulunmaktadır. Bu maddeler şu şekilde özetlenebilir, Eymen el-Utûm'un dil alanındaki akademik uzmanlığı ve şairliği romanlarının diline yansımıştır. Aynı zamanda karakterlerin betimleyici dilinde ve mekânların mimarisiyle ilgili tasvirlerde yazarın mühendislik bilgisinin izleri görülmektedir. Romanları özel olarak cezaevi edebiyatına genel olarak Arap siyasî durumundan kaynaklanan konulara odaklanmıştır; bu, romancının Arapların meselelerine karşı duyduğu yakınlığın boyutunu ortaya çıkarmıştır. Romanlarında öncelikle Kur'ân-ı Kerim'le metinlerarasılığa başvurması onun entelektüel yapısını ve Kur'ân'dan etkilenme boyutunu yansıtmaktadır.⁸⁴ Araştırmacının bu değerlendirmeleri ile bizim yukarıda yaptığımız değerlendirmeler arasında benzerlikler olduğu görülmektedir. Ayrıca el-Utûm'un romancılığına dair Mardin Artuklu Üniversitesi'nde akademik bir çalışma yapılmış olup bu çalışma da tarafımızca incelenmiştir. Yeman Keştû tarafından 2020 yılında Eymen el-Utûm'un romanlarında anlatım teknikleri adı altında Arapça yüksek lisans çalışması yapılmıştır. El-Utûm'un romanları yapısal, tarihsel ve analitik bir metotla incelenip yazarın romancılığı ortaya konmaya çalışılmıştır.

2.3. Yazarın Eserleri

Daha önce de temas edildiği gibi velût bir yazar olan Eymen el-Utûm'un birçok romanı, şiir koleksiyonu ve yayınlanmamış tiyatro çalışmaları bulunmaktadır.

⁸⁴ Muhammed İrhîm, *Şi'riyyetu's-Serdi fî Rivâyâtî Eymen el-Utûm*, 257.

2.3.1. Romanları

el-Utûm'un romanları genel olarak sosyal, politik ve tarihî konuları ele almakla beraber bir kısmı ağırlıklı olarak cezaevi edebiyatı içeriklidir.⁸⁵ İlk romanı 1999 yılında kaleme aldığı Yâ Veche Meysûn adlı romandır. Bu roman aşk felsefine dair olup yayınlanmamıştır. Yayınlanan ilk romanı 2012 yılında basılan Yâ Sâhibeyi's-Sicn adlı romandır. Yâ Sâhibeyi's-Sicn romanına siyasî içerikleri nedeniyle hükümet tarafından yayın yasağı getirilmiş,⁸⁶ daha sonra yasak kaldırılmıştır. el-Utûm'un romanlarının en bariz özelliği bu romanlarda dil ve üslup bakımından Kur'ân'dan yoğun bir şekilde alıntılar bulundurmasıdır. Ayrıca romanlarında şiirsel metinlere ve tarihî olaylara yer verdiği görülmektedir.⁸⁷ Biz burada yazarın eserleri hakkında aymanotoom.net ve archive.org'ta yayınlanan bilgileri sunmakla yetineceğiz.

- Yâ Sâhibeyi's-Sicn (يا صاحبي السجن), el-Muessesetul-Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, Beyrut, 2012
- Yesmeûne Hasîsehâ (يسمعون حسيستها), el-Muessesetul-Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, Beyrut, 2012
- Zâikat'ul-Mevt (ذائقة الموت), el-Muessesetul-Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, Beyrut, 2013
- Neferun mine'l-Cînn (نفر من الجن), el-Muessesetul-Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, Beyrut, 2014
- Hadîsu'l-Cunûd (حديث الجنود), el-Muessesetul-Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, Beyrut, 2014
- Kelimetullâh (كلمة الله), el-Muessesetul-Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, Beyrut, 2015
- Hâviye (خاوية), el-Muessesetul-Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, Beyrut, 2016
- İsmuhu Ahmed (اسمه أحمد), el-Muessesetul-Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, Beyrut, 2017
- Tis'ate Aşer (تسعة عشر), Dâru Asîru'l-Kutub li'n-Neşr ve't-Tevzî' Kâhire, 2018
- Tarîku Cehennem (طريق جهنم), Dâru Asîru'l-Kutub li'n-Neşr ve't-Tevzî' Kâhire, 2018

⁸⁵ Keştû, Tekniyyâtü's-Serdi fî Rivâyâtî'l-Kâtib Eymen el-Utûm, 10.

⁸⁶ <https://archive.org/details>, (Erişim 16 Nisan 2022).

⁸⁷ Esmâ İbrâhim Huseyn Şinkâr, "Atebetul Unvân fî rivâyât'il-Eymen el-Utûm", *Mecelletu Serdiyyât* 23 (Mart 2017), 56,57.

- Ene Yûsuf (أنا يوسف), Dâru'l-Ma'rife li'n-Neşr ve't-Tevzî' Kâhire, 2019
- Yevmun Meşhûd (يوم مشهود), Dâru'l-Ma'rife li'n-Neşr ve't-Tevzî' Kâhire, 2019
- Ardullah (أرض الله), el-İbdâ'u'l-Fikr li'n-Neşr ve't-Tevzî' Kuveyt, 2020
- Ruûsu's-Şeyâtîn (رؤوس الشياطين), Dâru'l-Ma'rife li'n-Neşr ve't-Tevzî' Kâhire, 2020
- Mesgabe (مسغبة), Dâru'l-Ma'rife li'n-Neşr ve't-Tevzî' Kâhire, 2020
- Hâzihi Sebîlî (هذه سبيلي), Dâru'l-Ma'rife li'n-Neşr ve't-Tevzî' 2021
- Savt'ul-Hamir (صوت الحمير), Dâru Dîvân, Kuveyt, 2022

2.3.2. Şiir Kitapları

- Huznî ile'l-Mescid'il-Aksâ (خزني إلى المسجد الأقصى), 2009
- Nubuât'il-Câîn (نبوءات الجائعين), 2012
- Kalbî Aleyki Habîbetî (قلبي عليك حبيبتي), 2013
- Ez-zenâbık (الزنابق), 2015
- Tuyûr'ul-Kuds (طيور القدس), 2016

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÂ SÂHİBEYİ'S-SİCN ROMANININ KURGUSAL YAPISI

Yazar Eymen el-Utûm'un Yâ Sâhibeyi's-Sicn adlı romanına dair gerek Arap dünyasında gerek ise ülkemizde bazı akademik çalışmalar yapılmış olup ulaşabildiğimiz ve içeriğinden esinlendiğimiz çalışmalar şunlardır:

- Üsâme Muhammed Ali Huseyn tarafından 2017 yılında hazırlanan el-Lugatu ve's-Serdu fî Rivâyeti Sucûni et-Teşkîlu ve'l-Vazîfetu inde Eymen el-Utûm ve Sunûllah İbrâhîm Dirâsetun Vasfiyyetun Tahliliyyetun adlı yüksek lisans tez çalışması
- Emel Yûnus Muhammed İrhîm tarafından 2019 yılında hazırlanan Şi'riyyetu's-Serdi fî Rivâyâti Eymen el-Utûm adlı yüksek lisans tez çalışması
- Yemân Keştû tarafından 2020 yılında hazırlanan Tekniyyâtu's-Serdi fî Rivâyâti'l-Kâtib Eymen el-Utûm adlı yüksek lisans tez çalışması
- Havle Hicâb ve Hadîce eş-Şâmiha tarafından 2021 yılında hazırlanan es-Sîratu'z-Zâtiyyetu ve Tecelliyâtuhâ fî Rivâyeti Yâ Sâhibey's-Sicn li Eymen el-Utûm adlı makale

3.1. Kurgulama Tekniği ve Öğeleri

3.1.1. Eserin Kimliği

Yâ Sâhibeyi's-Sicn romanı el-Utûm'un yayınlanan ilk romanıdır. Roman 2012 yılında el-Muessesetu'l-Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr tarafından 344 sayfa olarak basılmıştır. Yazarın 1996-1997 yılları arasında yaşadığı cezaevi tecrübesini anlatan bu roman, yayınlandığı tarihte Ürdün'de siyasî ve kültürel ortamlarda tartışmalara yol açmış ve yayınlanması yasaklanmıştır. Zira el-Utûm romanda doksanlı yıllar Ürdün'ünde yaşanan “Ekmek Ayaklanması”, “İmam'a Biat”, “Aclûn Mayınları” gibi bazı siyasî olaylardan bahsetmiştir. Aynı zamanda kurguda Ebû Muhammed el-Makdisî ve Ebû Muhammed ez-Zerkâvî gibi bazı dinî-siyasî cemaat liderlerini karakter olarak kullanmıştır. Eserde olayların geçtiği ve karakterlerin yaşadığı mekân ise, Ürdün'de

bulunan İstihbârât Binası, Suvâka Hapishanesi ve Cuveyde Hapishanesidir.⁸⁸ Eser, yayın yasağı kaldırıldıktan sonra günümüze kadar 24 kez basılmıştır.

3.1.2. Eserin Özeti

Yâ Sâhibeyi's-Sicn, yazarın 1996-1997 yılları arası cezaevinde yaşadıklarını anlatmayı esas alan otobiyografik ve psikolojik bir romandır. Eser 16 bölümden oluşmaktadır. İlk üç bölüm, roman kahramanı el-Utûm'un tutuklanarak zindana götürülme sürecinde ve zindana atıldığında yaşanan olaylarla bu olaylardan hareketle onun psikolojik dünyasında meydana gelen çeşitli duygu hallerini konu almaktadır. el-Utûm mühendislik fakültesinde okuyan ve şiir yazmayı seven bir kişidir. Aclûn Kalesi'nde Diş doktorları Sendikası tarafından düzenlenen şiir okuma gecesine katılır ve orada rejimi eleştiren bir şiir okur. Yaklaşık bir hafta sonra polisler gece yarısı onu evinden alıp İrbid İstihbarat Teşkilatı'na götürürler. Geceyi karanlık bir zindanda tek başına geçiren el-Utûm, korku ve dehşete kapılarak başına gelen hadisenin sebebini sorgulamaya başlar. Ertesi gün tekrar polis arabasına bindirilerek ifadesi alınmak üzere Amman İstihbarat binasına götürülür ve burada yaklaşık altı gün kalır. Farklı zaman dilimlerinde üç kez sorgulanan el-Utûm'dan şiirin kendisine ait olmadığını söylemesi ve televizyonda, radyo istasyonlarında ve gazetelerde yayınlanacak bir doğum günü şiiri yazması istenir. Bu tür şiir yazmayı reddeden ve her defasında okuduğu şiirin kendisine ait olduğunu ifade eden kahraman önce gece uykusu yasağı ile cezalandırılır. Uygulanan ceza el-Utûm üzerinde caydırıcı olmamış ve ifadesini değiştirmemiştir. Bunun üzerine tutuklanma işlemleri için Devlet Güvenlik Mahkemesi'ne gönderilir. Bu andan itibaren kahraman için cezaevine girme süreci hızlanır.

el-Utûm mahkemeye götürülme durumunu ve akabinde gerçekleşen olayları dördüncü bölümde anlatır. Elleri ters kelepçe takılarak sivil bir araca bindirilen kahraman, askerî araç eşliğinde Amman Devlet Güvenlik Mahkemesi'ne getirilir. Buradaki işlemler kısa sürer. Daha önce İstihbarat Teşkilatında verdiği ifadeye ilave olarak

⁸⁸ <https://a5dr.com/wiki>, (Erişim: 02 Kasım 2022).

şiiiriyle alakalı birkaç soru sorulur. Evrak işlemleri tamamlandıktan sonra Cuveyde Hapishanesine götürölmek üzere askerî bir kamyonete bindirilir. Güneş batmadan önce hapishaneye getirilen el-Utûm için artık yeni bir hayat başlar. Kendisine ait bir takım kuralları olan ve farklı yaşam tarzlarına sahip insanların bir araya getirildiğı bir dünya. Kahraman hapishane dünyasını hücre hapsine oranla daha olumlu karşılamaktadır. Zira koğuşa girerek hücrede var olan yalnızlık mefhumundan kurtulmuştur. Koğuşta kendisiyle birlikte yedi kişi kalmaktadır. Bu şahıslar arasından Ali, İkrîme ve Yusûf adlı kişilerle zaman içerisinde yakın arkadaşlıklar kurar. Hapishane hayatı ona konuşabileceğı iletişime geçebileceğı kişiler sunmasıyla beraber babasıyla da görüşme imkânı sağlar. Tutuklandığı geceden itibaren babasını göremeyen el-Utûm ziyaret gününde babasını görür ve bu ziyaret kendisinde adeta duygu patlaması yaşatır. Kahraman anlatıcı dördüncü bölümün bu kısmında yapılarına ve mahkûm türlerine göre koğuşlardan, şâvîş ünvânlı oda görevlisinden, bu görevlinin sorumluluklarından, seçilme şartlarından ve hapishane ağasından bahseder.

Hapishane hayatına giderek entegre olan el-Utûm, beşinci ve altıncı bölümde 1996 yılında Ürdün’de çıkan Ekmek Ayaklanması olayına ve cezaevinde yaşanan polis şiddetine değinmektedir. Kahraman hapse girdikten yaklaşık bir hafta sonra koğuşa iki yeni mahkûm getirilir. Bu mahkûmlar o günkü başbakan Abdu’l-Kerîm el-Kebârîû hükümetinin ekmek fiyatlarının yükseltilmesi kararını protesto eden göstericilerdendir. Ayaklanma iki aydan fazla sürer ve protestocular tutuklanarak bir kısmı Cuveyde Hapishanesi’ne gönderilir. Böylece el-Utûm cezaevinde bu mahkûmların birçoğıyla tanışma fırsatı bulur. Vaktini yeni insanlar tanıyarak, oruç tutarak ve yürüyüş yaparak geçiren kahraman duruşmaya çıkacağı günü sabırsızlıkla bekler. Nihayet 24 Eylül Salı günü ilk duruşma için el-Utûm ve diğer on beş kişi ikişerli grup halinde hapishane aracına bindirilerek Devlet Güvenlik Mahkemesine getirilirler. Arka kapıdan binaya sokularak mahkeme salonunda bulunan bir bekleme odasına atılırlar ve üzerlerine demir parmaklı bir kafes kapatılır. Kafesten alınarak hâkim karşısına götürölen el-Utûm ilk kez hâkim karşısına çıkar ve kendisine yönelik suçlamalara cevap vererek savunmasını yapar. Mahkemede el-Utûm için herhangi bir karar açıklanmaz. Tekrar kafese götürölen kahraman diğer mahkûmlarla birlikte cezaevine geri götürölür ve karar açıklanıncaya

kadar Cuveyde Hapishanesi'nde kalmaya devam eder. Cezaevinde günlük hayatına geri dönen el-Utûm, ilk kez gardiyan şiddetine tanık olur. Gardiyan, keyfi olarak bir mahkûma tokat atar ve mahkûm ikinci tokata izin vermeyince avluya çıkartılıp çok sayıda polis ve görevli tarafından acımasızca kırbaçlanır. Bu korkunç sahne kahramanı derin bir hüzne boğar. Daha sonra arkadaşları Suvâka Hapishanesine gönderilir ve böylece üzüntüsü ikiye katlanır. el-Utûm, hakkında sekiz aylık hapis kararı çıkınca, arkadaşlarının bulunduğu cezaevine yollanır. Romanın yedinci bölümünden son bölümüne kadar el-Utûm'un Suvâka Hapishanesinde yaşadıkları anlatılmaktadır.

Suvâka Hapishanesi, Ürdün'de Bey'atu'l-İmâm, Aclûn Mayınları gibi önemli davalardan yargılanan birçok siyasî mahkûmun bulunduğu bir hapishanedir. Kahraman ilk önce adi suçlardan hüküm giymiş mahkûmların koğuşuna yerleştirilir. Burada mahkûmlar için sohbet geceleri düzenler. Bu durum idareye bildirilince el-Utûm'un koğuşu değiştirilir. Eski arkadaşları İkrime, Ali ve Yusuf'un bulunduğu koğuşa gönderilir. Bu koğuşta Baasçı, Milliyetçi ve aşiret mensubu siyasî mahkûmlar da kalmaktadır ve kahraman burada birçoğuyla yakın arkadaşlık kurar. Arkadaşlık kurduğu kişiler arasında Leys Şubeylât, Atâ Ebû'r-Rişte, Ebû Muhammed el-Makdisî, gibi önemli kişiler yanında, Aclûn Mayınları davasından ve Ürdünlü Afganlardan bir grup kişi de bulunmaktadır. Leys'le siyasî konularda diyaloglara giren el-Utûm, Leys'in Kral tarafından özel afla cezaevinden ayrılmasından sonra Atâ Ebû'r-Rişte'nin bulunduğu koğuşu ziyaret eder ve onunla tanışır. Mahkûmlara tefsir ve dil dersi veren er-Rişte'nin teşvikiyle, derslerine katılır.

Aralık ayının girmesiyle cezaevi yönetimi mahkûmlara baskılar uygulamaya başlar. İlk önce avluya çıkmak, dışarıyla bağlantı kurmak yasaklanır sonra özel ziyaretler kaldırılır ve koğuşa rejim yanlısı gazete dışında hiçbir gazete sokulmaz. Revir ziyareti randevulu sisteme çevrilir; ihtiyaç halinde gidilmesi yasaklanır. Koğuşlara sıcak su verilmesi haftada bir kereye düşürülür ve habersizce verilir. Böylece mahkûmlar on dakikada bir suları kontrol etme mecburiyetine bırakılır. Bütün bu baskılardan kurtulmak için el-Utûm ve bazı arkadaşları açlık grevi yapmaya karar verirler. Bu kararlarından vazgeçmeyen kahraman ve arkadaşları hücrelere kapatılırlar. Günlerce süren açlık grevi

haberi dışarıya sızdırılır ve Ürdün gazeteleri grevi manşetlere taşır. Cezaevi yöneticilerinin mahkûmları grevi bırakmaya ikna edememeleri üzerine Emniyet Genel Müdürü hapishaneye gelir. el-Utûm ile konuşan Emniyet Müdürü kahramanı ve arkadaşlarını grevi sonlandırmaya ikna eder. Böylece grev sonrası hapishane idaresinin baskıları son bulur. Bu olaydan sonra zamanını cezaevi kütüphanesinde kitap okuyarak, arkadaşlarıyla diyaloglara girerek ve hayaller kurarak geçiren el-Utûm sekiz aylık sürenin sonunda tahliye olur.

3.1.3. Eserin Yanmetinleri

Yanmetinsellik (Paratextuality) kavramı birçok eleştirmen ve kuramcı tarafından tanımlanmaya çalışılmış olmasıyla birlikte bu kavramı ilk kez Fransız eleştirmen Gerard Genette kullanmıştır diyebiliriz.⁸⁹ Genette ilk kez *Introduction à l'architexte* (1979) adlı kitabında yanmetinsellik kavramından bahsetmiş daha sonra *Palimpsestes* (1982) ve *Seulis* (1987) adlı kitaplarında kavramı kuramsal düzleme oturtmuştur.⁹⁰ *Paratexts Thresholds of Interpretation* adlı eserinde ise yanmetinsellik kavramını somut bir çerçevede incelemiştir. O yanmetni “*Bizim için bir metnin kendini kitap olarak ortaya koyduğu ve kendini bu şekilde okurlarına ve daha genel bir ifadeyle kamuoyuna önerdiği şey*”⁹¹ olarak tanımlamaktadır⁹². Yani herhangi bir metnin kitap olarak sunulmasını sağlayan bazı metin dışı unsurlar vardır ve bu unsurlar metin dışı görünmesine rağmen metnin kavranmasında ve yorumlanmasında önemli rollere sahiptir.

Genette’ye göre metnin tanımlanmasını sağlayan bu unsurlar yanmetinlerdir. “*Yan metin metnin ne içinde ne dışındadır yani yan metin bir eşiktir ve metnin*

⁸⁹ Sevim Akten, VIII. Ulusal Frankofoni Kongresi *Congres National De La Francophonie, Bildiriler/Actes* (Tekirdağ 16-18 Mayıs 2012) “*Tahsin Yücel’in Kurmaca Yapıtlarının Başlıkları*”, 7,8. Bkz. önsöz Gerard Genette *Paratexts Thresholds of interpretation*, çev. Jane E. Lewin (Cambridge University Press, 2001), 20.

⁹⁰ Bkz. önsöz Gerard Genette *Paratexts Thresholds of interpretation*, 14-15.

⁹¹ Gerard Genette’nin yanmetinsellik kavramı tanımlamasının Türkçe tercümesi konusunda Prof. Dr. Kamil Civelek’in ilgili makalesindeki tercümesi tarafımızca daha kapsamlı bulunduğu için burada onun tercümesine yer verilmiştir. Kamil Civelek, “Yanmetinsellik Bağlamında Karşılaştırmalı Bir Çözümleme Anna Gavalda’nın *Je L’aimais Onu Seviyordum* Adlı Romanının Fransızca ve Türkçe Baskıları”, 6 (23 Kasım 2015): 91.

⁹² Gerard Genette *Paratexts Thresholds of interpretation*, 1.

yorumlanmasına da bu eşikten başlanmalıdır".⁹³ Genette yanmetinleri metne olan konumuna göre metin çevresi (peritexte) ve yapıt çevresi (epitexte) şeklinde iki temel başlık altında incelemiştir. Metin çevresi yanmetinler, başlıklar ve alt yazılar, takma adlar, önsöz, ithaflar, epigraflar, alt başlıklar, notlar ve sonsöz gibi metin öncesi unsurlardır. Yapıtçevresi yan metinler ise daha çok medya bağlamı röportaj, söyleyişi ya da özel yazışmalar, günlükler ve aynı türden olan şeyler gibi metin sonrası unsurlardır.⁹⁴ Yanmetinler okuma eyleminin çok boyutlu bir eylem olduğunu ve bir metni anlamlandırmada metnin sadece kendisinin yeterli olmayabileceğini göstermektedir. Örneğin bir kitabın kapak resmi ve tasarımı ya da başlığı okurun kitabı almasında ve okumasına karar vermesinde etkili olabileceği gibi kitabın içeriğine dair fikir edinmesini sağlayabilir. Bunun yanı sıra yazarın eseriyle ilgili sosyal medyada yaptığı paylaşımlar ve gönderdiği iletiler de okurların kitaba dair algılarını yönlendirebilir. Günümüzde facebook, instagram ve twitter gibi sosyal medya ortamlarının, okurlar üzerindeki etkisi göz önüne alındığında yanmetinlerin önemi daha iyi anlaşılmaktadır.⁹⁵ Biz burada Yâ Sâhibeyi's-Sicn adlı romanın ön -arka kapak, ana başlık ve alt başlık gibi metin çevresi (peritexte) unsurlarını çalışmakla yetinip yapıt çevresi bağlamında yazara ait bir röportaj vereceğiz.

3.1.3.1. Kapak

Kitap kapakları yazar-yayıncı ortaklığında okura sunulan bir çevre metindir ve genel olarak kapak metnin ana ögesini betimleyecek şekilde yayıncının ve kitabın çıktığı seriye göre biçimlenir. Böylece okur kitap kapağı üzerindeki imgeler, renkler, yazı tipi ve başlık gibi materyal unsurlar aracılığıyla metnin içeriğine dair bilgi edinir. Kapak metnin bütününe dair ilk yorumun yapıldığı yer olmasıyla beraber üzerinde eksiksiz yorum yapılmanın bazen imkânsız görüldüğü bir alandır. Kitap kapakları metnin türüne ve ait oldukları dönem ve kültüre bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedirler. Gerard Genette bu değişkenleri gözetmeksizin ön ve arka kapakta yer alan unsurları sıralamıştır. Genette'nin sıraladığı ön kapak unsurları arasında, yazarın adı veya takma

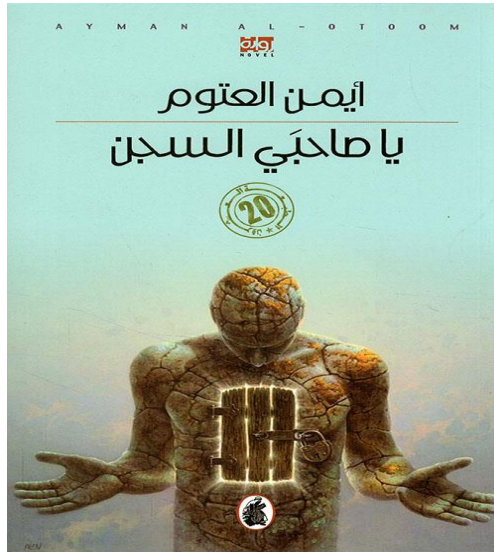
⁹³ Bkz. önsöz Gerard Genette Paratexts Thresholds of interpretation, 17.

⁹⁴ Bkz. önsöz Gerard Genette Paratexts Thresholds of interpretation, 18.

⁹⁵ Raşit Çolak, *William Butler Yeats ve Yapıtlarının Yanmetinsellik Yöntemiyle İncelenmesi Yapıtçevresi Çözümleme Örneği* (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, doktora tezi, 2017), 5,6.

adı, yazarın ünvanı, yapıtın başlığı veya başlıkları, metin türü bilgisi, çevirmenin, önsöz yazarının metnin kurulmasından ve eleştirel aygıtın hazırlanmasından sorumlu kişilerin adları, ithaf, epigraf, yazarın veya incelemeye konu olan kişinin resmi ⁹⁶ gibi birçok unsur yer alırken arka kapakta ise ağır bir amneziden mustarip olanlar için, yazarın adı ve yapıtın başlığı, biyografik ve bibliyografik not, yazarın daha önceki yapıtları veya yayıncı yapıtı yayınlamadan önce edinilebiliyorsa bu kitap hakkında basında çıkan yazılardan yapılan alıntılar veya övgü dolu yorumlar, yayınevinin yayınladığı diğer yapıtlarla ilgili bilgi, metin türü bilgisi, basım tarihî, kapağı basan ile ilgili bilgi, fiyat ve manyetik barkot ⁹⁷ gibi çeşitli unsurlar yer almaktadır.⁹⁸

3.1.3.1.1. Ön Kapak



Görsel 3.1. “Yâ Sâhibey's-Sicn” ön kapak, 2018

el-Muessetu 'l-Arabiyye li 'd-Dirâsât ve 'n-Neşr, Beyrut

Kaynak: <https://takweenkw.com>

Kitapların ön kapaklarında okurun ilgisini çekebilen ve algısını yönlendirebilen bir takım önemli çevre metin unsurları yer alır. Bu unsurlar yazar adı, kitabın başlığı

⁹⁶ Gerard Genette *Paratexts Thresholds of interpretation*, 24.

⁹⁷ Gerard Genette *Paratexts Thresholds of interpretation*, 25.

⁹⁸ Özge Çelik, *Kurumsal Metinlerin Çevirisinde Yanmetinler ve İşlevleri* (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çeviribilim Anabilim Dalı Çeviri Bilim Dalı, yüksek lisans tezi, 2008), 28-35.

(fr.titre), türsel bilgi (fr. Indication) ve resim (fr.illustration specifique) olarak sayılabilir. Ön kapak tasarımında bu öğeler yazar ve yayınevi ortaklığında önem sırasına göre hiyerarşik bir düzende konumlandırılır. Kitap adına ya da yazar ismine vurgu yapılmak istendiğinde genellikle tipografi yöntemi kullanılır. Bu yöntemde, öne çıkartılan isim özgün bir tipografiyle yazılarak tasarlanır. Bazen de okurun ilgisini çekebilecek illüstrasyon, sanat eserleri, fotoğraf gibi çeşitli tasarım üslupları kullanılabilir⁹⁹. Metnin kapağında tür bilgisinin yer alması okuma sözleşmesi¹⁰⁰ açısından önemlidir. Sözgelimi okurun gerçeklik ve kurmaca bağlamında özyaşamöyküsü ile roman türüne yaklaşımı ve değerlendirmeleri muhtemelen farklı olacaktır.

Yâ Sâhibeyi's-Sicn adlı roman bugüne kadar 24 ayrı kapak tasarımı ile okura sunulmuştur. Bizim burada inceleyeceğimiz kapak tasarımı 20. Baskıya ait olandır. Romanın ön kapağının en üst kısmında küçük harflerle yazarın Latince adı olan Ayman Al-Atoom yazılıdır. Hemen altında Arapça ve İngilizce olarak metin türü yazılıdır. Burada رواية (roman) kelimesi novel (roman) kelimesinden daha büyük puntolarla yazılmıştır. Metin türünün altında, yazarın adı ve roman adı aynı büyüklükte puntolarla Arapça olarak yazılmıştır. Tam altında baskı sayısı rakamla ve yazıyla 20 الطبعة العشرون şeklinde yazılıdır.

Aşağıya doğru inildikçe okuyucuya kitabın içeriği hakkında ipuçları veren bir takım göstergelerin yer aldığı görülür. Romanın ön kapağında illüstrasyon kullanılmış. Bu illüstrasyonda, mavi fonun önünde başı öne doğru eğik, elleri iki tarafa açık ve vücudu kuruyup çatlamış toprak şeklinde olan bir adam betimlenmiştir. Adamın göğsünde asma kilit vurulmuş tahta bir kapı ve kapının boşluklarından dışarıya doğru ışıklar saçılmaktadır. Roman ise haksız yere cezaevine girmiş siyasî bir mahkûmun oradaki zorlu yaşantısını ve kendisiyle baş başa kaldığı hücre hapsini konu almaktadır. Bu

⁹⁹ Turan Asan, *Akdeniz Sanat Dergisi*, “Kitap Kapağının İki Yüzü” 15/28 (26 Temmuz 2021), 244-250.

¹⁰⁰ Prof. Dr. Kamil Civelek ve Prof. Dr. Ali Tilbe ortak yayınladıkları makalelerinde okurun iki türden farklı okuma sözleşmesi ile karşı karşıya olduğundan bahsederler; özyaşamöyküsel sözleşme ve kurmaca sözleşmesi. Özyaşam öyküsünde içtenlik ve gerçeklik sözleşmesi öne çıkarken, romanda kurmaca sözleşmesi belirginlik kazanmaktadır. Kamil Civelek - Ali Tilbe, “*Frederic Beigbedern'in Romantik Egoist Adlı Karma Benli Anlatısı. Özyaşamöyküsü mü, Yeniötesi Günlük mü, Özkurmaca Roman mı*” 6/1 (08 Nisan 2016), 30.

bakımdan kapakta betimlenen adam ile kitap içeriğindeki mahkûm benzerlik ilişkisi içinde olduğundan bu göstergeler görüntüsel gösterge niteliği taşımaktadır.

Bu görüntüsel göstergelerden yola çıkarak ön kapak-metin içeriği ilişkisi bağlamında bir takım sonuçlara varabiliriz. Öncelikle kurumuş ve çatlamış bir beden, kişinin içinde bulunduğu mekânın ağır ve zor şartlarına işaret ediyor olabilir. Adamın ellerini iki tarafa açarak göğsündeki kilitli kapıya bakması kendi gönül dünyasında yolculuğa çıktığını ve bu yolculukta ideolojisinin daha da güçlendiğini simgeliyor olabilir. Böylece okur kapak resminden romanın psikolojik roman türüne ait olduğu kanısına varabilir. Kitap kapağı rengine bakıldığında kapaktaki hâkim renk mavidir. Roman cezaevi yaşantısı üzerine kuruludur ve bundan dolayı mavi renk burada özgürlüğü ifade ediyor diyebiliriz. Mavi renk aynı zamanda Wassily Kandinsky'in *Sanatta Ruhsallık Üzerine* adlı kitabında belirttiği üzere "(...) *tipik ilahî renktir. Verdiği esas his dinginliktir*".¹⁰¹ Bu anlamda mavi rengin kapakta özgürlüğü elinden alınmış adamın özlem duyduğu sükûnete de işaret edebileceği düşüncesine varabiliriz.

3.1.3.1.1.2.Arka Kapak



Görsel 3.2. “Yâ Sâhibey’is-Sicn” arka kapak

¹⁰¹ Wassily Kandinsky, *Sanatta Ruhsallık Üzerine*, ed. Şenol Erdoğan (İstanbul: Altıkkırkbeş Yayın, 2010), 86.

Kitapların arka kapaklarında bilgi verme fonksiyonu açısından önem taşıyan bazı metinler yer alır. Bu metinler kitap hakkında özet bilgi sunmakta, yazarın diğer eserlerini tanıtmakta, kitap ve yazara ait başarılarla vurgu yapmaktadırlar.¹⁰² Yâ Sâhibeyi's-Sicn adlı romanın arka kapağı incelendiğinde roman içerisinden bir paragrafın alıntılandığı görülmektedir. Metnin tercümesi şu şekildedir:

“Gizli hazinelerden birçoğunu bulmuştu o kuyuda. Onu oraya atıvermişlerdi ve şöyle demişlerdi: “Nasıl olsa geçen kervanlardan birisi onu alır.” Bilmiyorlardı ki nübüvvetin başlangıcı kuyuya atılmaktı! Ölümün ya da geri dönmek üzere uzaklaşmanın kuyudakini yok edeceğini düşünen zavallılar, sonsuz mekânların daracık yuvalardan başladığını hiç akıllarına getirmemişlerdi. Hâlbuki yaşam oralarda yaratılıyor, bileşenleri oralarda yeniden düzenleniyor ve oralarda insan dünyaya gelişinin alfabesini yeniden hecelelemeye başlıyordu. İki zaman noktası arasında insan nefeslerini tutar, tekrarlanıp duran ritmini duyabilirdi diye. Ve iki kurşun arasında maktul zulüm zamanının şahidi olsun diye cesedini devşirir. Ve şair iki kelime arasında asaletini, şiirin sözcüklerini güzelce dizdiği, düşünce ve yorum dünyasında derinlere daldığı zamanlarda inşa eder”.

Bu metin ile okuyucunun dikkati çekilmekte aynı zamanda romanın içeriğine ve anlatım üslubuna dair bilgi verilmektedir.

Arka kapakta metin düz renk zemin üzerinde kolay okunabilir bir puntuyla tasarlanmıştır. Kapağın üst kısmında romanın adı Latince olarak Ya Sahibay Al-Sijn şeklinde yazılmıştır. Hemen altında kitabın türü bilgisi yer almakta olup altında baskı sayısı bulunmaktadır. Metnin sol tarafında ve altında ise yazara ait diğer kitapların kapak resimleri konulmuş, en altta ise barkot numarası ve yayınevi bilgileri basılmıştır.

3.1.3.2. Başlık

Başlık (title) kelimesi Arap dilinde عنوان kelimesiyle karşılanır. Bu kelimenin lügavî anlamına bakıldığında sözlükte عنان ve عنان maddeleri altında açıklandığı görülür. Bu

¹⁰² Asan, Akdeniz Sanat Dergisi, 239.

kökler iki temel manayı ifade etmektedir. Bunlardan birincisi “bir şeyi ima etmek” diğeri “bir şeyin başka bir şeye işaret etmesi” demektir. Bu anlamda başlık metnin içeriğine yoğun bir şekilde ima ve işaret etmektir denilebilir.¹⁰³

İstilahî anlamda ise başlık “Edebî metinlerin başında yer alan ve onların bir bakıma adı olan kelime veya kelime gruplarıdır. Şiir olsun, düz yazı olsun her edebî metnin bir başlığı vardır. İnsan için isim neyse edebî metin için de başlık odur. Özellikle düzyazıda başlık önemlidir. Bu tür yazıların başlıklarının kısa, çekici, ana fikre ve yazının ruhuna uygun olması gerekir”.¹⁰⁴

Edebî çalışmalarına dikkat çekici başlık koyma konusunda el-Utûm’un başarılı olduğu söylenebilir. Zira o, farklı ya da nadir sayılabilecek bir üslup kullanarak birçok roman başlığını Kur’ânî ibarelerden oluşturmuş, böylece okurların ve bazı edebiyat eleştirmenlerinin dikkatini çekmiştir. Örneğin Edebiyat eleştirmeni Dr. Esmâ İbrâhim Şinkâr, el-Utûm’un, Kur’ân’dan alıntılar yaptığı dokuz romanının başlıklarını incelemek üzere bir makale yazmıştır. Makalede yazarın roman başlıklarında aynı stratejiyi kullanması yazarın belirli bir amacı ve ideolojisi ile bağlantılı mı? Başlıkları kendisi için bir mesajı mı yoksa metne paralel bir söylemi mi temsil ediyordu? Başlığın metin içerisinde etki mekanizması nedir? Kur’ân metinlerinin roman başlığı olarak kullanılması ne kadar etkilidir? sorularına bir takım cevaplar aramıştır.¹⁰⁵

Şinkâr’ın başlıklarını incelediği romanlardan biri, bizim tahlilini yapacağımız Yâ Sâhibeyi’s-Sicn’dir. Bu roman on altı bölüme ayrılmış olup ana başlık ve bölüm başlıklarında içeriğe göndermede bulunan ayetlerden alıntılara yer verilmiştir. Şinkâr’ın ifade ettiği gibi bu alıntıların manaları, tarihî ve iniş sebepleri pek çok insan tarafından bilinmektedir. Zira alıntılar Kuran’da anlatılan Yûsuf peygamber kıssasını güçlü bir şekilde çağrıştırmaktadır. Bu kıssa özellikle Müslümanlar için önem taşımaktadır. Bu

¹⁰³ İbn Manzûr, *Lisânu'l- 'Arab* (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kutubu'l-'İlmiyye, ts.), 879.

¹⁰⁴ Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Perşembe Kitapları, 2001), 61.

¹⁰⁵ Şinkâr, “Mecelletu Serdiyyât”.

yüzden asırlar boyunca birçok yazar bu kıssayı yinelemiş ve gerek olay örgüsü bakımından gerekse dil ve üslup bakımından ondan etkilenmiştir.¹⁰⁶ Bundan ötürü roman bu Kur'anî ibareleri başlık edindiğinde daha önce zihinlerde var olan anlamları yüklenecek ve farklı zihinsel imgeleri ve duyguları çağrıştıracaktır.¹⁰⁷

Yazar Yâ Sâhibeyi's-Sicn başlığı ile Kur'an'daki Yusuf kıssasına doğrudan göndermede bulunmaktadır. Böylece Müslüman ya da Arap okurun zihninde Yusuf kıssasıyla alakalı daha önce var olan sahneler anlatı metninin okunmasıyla yeniden canlanacak hatta okurun bu kıssaya ait bilgileriyle farklı şekillerde zihninde yeniden kurgulanacaktır denilebilir. Zira “(...) *hikâye dinleme/okuma eylemi bir yeniden inşadır*”. *Ve zihinsel inşalar kişiden kişiye değişmektedir. ...anlatı sonrasında her okurun zihninde farklı sahneler ya da simülasyonlar canlanabilir, hatta teorik olarak hiçbir şey canlanmayabilir de.*”¹⁰⁸ Örneğin, okur daha önce Yusuf peygamberin hayatını anlatan bir dizi ya da sinema izlediyse, zihinde canlanan cezaevi hayatı muhtemelen bundan etkilenecektir. Dizide cezaevine dâhil edilmiş her obje ve karakterin detayları anlatı sonrası okurun zihninde sonsuz farklılaşabilir. Sözgelimi bazı okurlar anlatıda geçen yatağı bir karyola olarak canlandırırken bazısı yer döşeği olarak canlandırabilir.

Günümüzde kitap başlıkları genellikle yazar tarafından konulurken, yayınevlerinin de bu konuda söz sahibi olduğu söylenebilir. “Yâ Sâhibey'is-Sicn” adlı romanda ise başlık Eymen el-Utûm tarafından konulmuş olmakla birlikte, yazar bir röportajında romanın ana başlık ve bölüm başlıklarını hangi düşüncelerle oluşturduğunu açıklamıştır. Şöyle ki kendisine roman başlıkları için Kur'an ayetlerinden alıntılar seçmesinin sebebi hakkında sorulan soruya, “*İlki, ben inandığım şeyi yazıyorum ve bu doğruluk konusunda bir sanat normudur, okuyucu bu doğruluk alevini etkilenme alanını genişletmesinden*

¹⁰⁶ Ülkemizde Türk Romanında dinî metinler bağlamında metinlerarasılık başlıklı doktora çalışması yapılmış ve bu çalışmanın ikinci bölümünde konu ve motif bakımından Yusuf kıssasının kaynak olduğu bazı Türk romanları incelenmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Ayşe Nur Özdemir, *Türk Romanında Kutsal Metinler Bağlamında Metinlerarasılık* (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Edebiyatı Bilim Dalı, doktora tezi, 2020), 323-342.

¹⁰⁷ Şinkâr, “Mecelletu Serdiyyât”, 59.

¹⁰⁸ Mustafa Zeki Çıraklı, *Anlatıbilim Kuramsal Okumalar* (Ankara: Hece Yayınları, 2015), 113.

bildirebilir”¹⁰⁹ şeklinde cevap vererek okuru etkilemede dinî metinlerden ziyade yazarın duygularındaki samimiyetin önemli olduğuna vurgu yapmaktadır.

Öte yandan el-Utûm, Necîb Mahfûz ve İbrâhîm el-Kûmî gibi önemli Arap romancılarının da kendisi gibi roman başlıklarında ya da romanlarının ilk sayfalarında İncil’den pasajlar kullandıklarını fakat büyük eleştirmenler tarafından bu konuda tenkit edilmediklerini söyleyerek kendisinin eleştirilecek bir şey yapmadığını ima etmektedir.¹¹⁰

3.1.4. Metinlerarası İlişkiler

Kullanımı asırlar öncesine dayanmasına rağmen, teorisi 20. Yüzyılda oluşturulan metinlerarasılık, edebiyat kuramcılarının üzerinde ortak bir tanımlama ve çözümleme yöntemine varamadıkları bir kavramdır.¹¹¹ “Kavram genel anlamıyla bir yeniden yazma (réécriture) işlemi olarak da algılanabilir. Bir yazar başka bir yazarın metninden parçaları kendi metnin bağlamında kaynaştırarak yeniden yazar. (...) Metinlerarasılıkta her metnin kendinden önce yazılmış öteki metinlerin alanında yer aldığı, hiçbir metnin eski metinlerden tümüyle bağımsız olamayacağı düşüncesi öne çıkar.” “(...) Metinlerarası ilişkiler bağlamında başka kaynaklardan alınan metinler, ya ekleme metin ya da dönüştürülmüş metin olarak kullanılmaktadır.”¹¹²

3.1.4.1. Metin Ekleme Yöntemi

Metin ekleme, montaj ve kolaj teknikleri ile yapılır. Başka türdeki metinlerin bozulmadan olduğu gibi yapıştırılmasına montaj tekniği denmektedir. Kolaj tekniği ise, metinle organik bir bütünlüğü olmayan şiir, mektup, gazete küpürü, şarkı gibi başka

¹⁰⁹ <https://www.djazairess.com/alahrar/115611> (Erişim 18 Nisan 2022).

¹¹⁰ <https://www.djazairess.com/alahrar/115611> (Erişim 18 Nisan 2022)

¹¹¹ Feyza Bulut, ‘Metinlerarasılık’ Kavramının Kuramsal Çerçevesi”, *Edebî Eleştiri Dergisi* 2/1 (30 Nisan 2018), 3,16; Kubilay Aktulum, *Metinlerarası İlişkiler* (Ankara: Öteki Yayınevi, 2000), 17,92.

¹¹² Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 213,214.

türlü metinlerin yapııştırılıp kullanılmasıdır.¹¹³ Yâ Sâhibeyi's-Sicn romanında özellikle el-Utûm'un metin ekleme yöntemini yoğun bir şekilde kullandığı görülmektedir. Eserin adı ve bütün bölüm başlıkları metnin içeriğine göndermeler yapan ayetlerden alınmıştır. Benzer şekilde anlatı içerisine çok sayıda şiirler ve hadis-i şerif doğrudan eklenmiştir. Örneğin,

(يَا صَاحِبِي السِّجْنِ) 'Yâ Sâhibeyi's Sicn' (*Ey İki Hapishane Arkadaşım*) romanının adı Kur'ân'da geçen Yûsuf sûresi'nin 39. âyetinden alıntılanmıştır. Yusuf peygamber cezaevinde iken iki gencin rüyasını dinledikten sonra 'Ey hapishane arkadaşlarım...' hitabıyla cümlesine başlamıştır. Dolayısıyla başlık, yazarın cezaevi tecrübesine gönderme yapmaktadır.

يَا صَاحِبِي السِّجْنِ ءَأَرْبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمْ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ 'Ey hapishane arkadaşlarım! Çeşit çeşit tanrılar mı, yoksa gücüne karşı konulamaz olan bir tek Allah mı (inanıp bağlanmak için) daha iyi?'¹¹⁴

(أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَّاءٍ مَّهِينٍ) 'Sizi önemsenmeyen bir sudan yaratmadık mı?'¹¹⁵ el-Utûm insanın varoluşu hakkında konuştuğu metne montaj tekniği ile Kur'ân'dan bu âyeti eklemiştir.

(الرَّسُولُ قَالَ: النَّظَافَةُ مِنَ الْإِيمَانِ) 'Temizlik imandandır.'¹¹⁶ Suvâka Hapishanesinde Şâviş, temizlik öncesinde bu hadis-i şerifi söyleyerek sabahleyin koğuştakileri uyandırmaktadır.¹¹⁷

قول المتنبي: كفى بجسمي نحولا أنني رجل، لولا مخاطبتي إياك لم ترني

¹¹³ Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 213.

¹¹⁴ Yûsuf 12/39-41.

¹¹⁵ Eymen el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 59. Mürselât Suresi 77/20-24

¹¹⁶ "Temizlik İmandandır" Müslim, Tahâret 1.

¹¹⁷ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 148.

Mutenebbî'nin dediği gibi: “Ben o kadar zayıf bir adamım ki, şayet seninle konuşsam, varlığımdan haberin olmayacak.”¹¹⁸ el-Utûm cezaevindeki arkadaşının zayıflığından bahsettiği metne Mutenebbî'nin beyitlerini doğrudan eklemiştir. Böylece alıntılanan şiir ve metin arasında konu birliği bulunmasından ötürü şiir, metinle bütünleşerek ona zenginlik katmıştır.

Romanda alıntılanan cümlelerin, parantez içinde ya da söyleyenin ismi verilerek başka metinlere ait olduğu vurgulanmıştır. Kur'ân âyetleri parantez içinde verilirken hadis-i şerif, ‘Rasûl buyurdu ki’ şeklinde verilmiştir. Şiirler ise şairlerin isimleriyle birlikte metne eklenmiştir. Eserdeki birçok alıntılar metnin kurgusuyla bütünlük sağlamış, metni hem tematik, hem de göstergesel ve göndergesel düzeyde geliştirmiştir.

3.1.4.2. Metin Dönüştürme Yöntemi

Metin dönüştürme yöntemi, başka metinleri ya da metin parçalarını, değiştirerek ve dönüştürerek alıp kullanma yöntemidir. Metin dönüştürme eylemi iki amaçla yapılır: Ya dönüştürülen metne saygı duyularak ciddi bağlamda yapılır, ya da dönüştürülen metnin şekli ve içeriği alaya almak, hicvetmek için yapılır. Metin dönüştürme yöntemlerinin bazıları şunlardır: Kurgu ve teknik taklidi, ifade kalıpları taklidi, üslup taklidi, gülünç taklit, içerik aktarımı, çağrışımsal göndermeler.¹¹⁹

3.1.4.2.1. Çağrışımsal Gönderme

“Kimi romancılar bazı metinlerin ya o metnin adını, ya önemli bir kişisini ya da belirgin bir motifini zikrederek içeriklerine, simgesel değerlerine, anlam ve önemlerine çağrışım yoluyla gönderme yaparlar. Böylece söylenmek istenen şeye, ileri sürülen düşünceye ya da duyguya dolaylı bir anlam desteği sağlarlar.”¹²⁰

¹¹⁸ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 70.

¹¹⁹ Çetin, *Roman Çözümleme*, 217-221.

¹²⁰ Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, 221.

Yâ Sâhibeyi's-Sicn romanında uygulanan çağrışımsal gönderme örneği şu şekildedir:

"زنانتی خیر من صاحبت فی زمن، الحاکمون به أحفاد هامان"

“İçinde bulunduğum hücre, Hâmân’ın soyundan gelen hükümdarların zamanında, bana eşlik eden en iyi arkadaşımdır”¹²¹ beyitlerinde el-Utûm Kur’ân’ın Mü’min süresinde geçen, despotizmin ve zorbalığın bir simgesi olan hâmân (هامان) kelimesini¹²² getirmiştir. Bu alıntı ile Arap liderlerini betimlemiş böylece onların despotluğuna çağrışım yoluyla gönderme yapmıştır. Burada Arap liderlerin zalimliğini belirginleştirmek ve vurgulamak için yazar, dolaylı olarak okura Kur’ân’dan bazı metinleri çağrıştırmıştır.

3.2. Anlatıcı Tipleri

Yâ Sâhibeyi's-Sicn romanı el-Utûm’un hapishanede geçirdiği günleri konu aldığı otobiyografik nitelikte bir romandır. Romanın öndeyişinde yazarın (...) *uzun bir gönüllü yokluğun ardından size hayatımın bir bölümünü anlatmak için derin benliğimden çıktım*¹²³, *Ben, hafızasında biraz geriye gidip hapishane günlerinin ve yıllarının gizlediklerini yazmak için zaman makinesini yutmaya çalışan basit bir şairim*¹²⁴ sözleri romanın otobiyografik türde olduğuna işaret etmektedir.

Özyaşam öyküsel romanlarda yazar, “(...) genellikle kendi dünyasını, yaşantılarını, duygu ve düşüncelerini roman kişilerinden birine yükler ya da kendisini bizzat roman kişisi yapar.”¹²⁵ Yâ Sâhibeyi's-Sicn romanında el-Utûm cezaevinde başından geçenleri, gördüklerini ve yaşadıklarını bizzat anlatan *yazar anlatıcı*¹²⁶ olarak yer alır. O, hem

¹²¹ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 223.

¹²² Mü’min Suresi 40/36-37.

¹²³ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 5.

¹²⁴ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 7.

¹²⁵ Çetin, *Roman Çözümleme*, 235.

¹²⁶ Çetin, *Roman Çözümleme*, 113.

anlatan hem de anlatılan figür konumundadır. Dolayısıyla romanda özne anlatıcı hâkimdir denilebilir.

3.2.1. Özne Anlatıcı

Özne anlatıcıya “kahraman anlatıcı, tanık anlatıcı, birinci kişi anlatıcı, ben anlatıcı, benzer anlatıcı, first person, homodiegetic’da denir. Anlatıcı, olayın hem yapıcısı olan bir özne, hem de anlatıcı, aktarıcı olan bir kişidir.”¹²⁷ Özne anlatıcı olayı birinci tekil şahsın ağzından vermesinden ötürü roman olaylarını ve kurmaca dünyasını daha dıştan ve geniş kuşatamaz. Bakış açısı tek bir kişinin egemenliğinde olup merkezi, anlatıcının kendisidir. Özne anlatıcının hâkim olduğu romanlarda özne yaşadıklarını, duyduklarını ve gördüklerini yargılamadan ya da değiştirmeden salt tasvire dayalı olarak sunuyorsa buna *özdeş özne* denir. Şayet özne anlatıcı yaşadıklarını artzamanlı aktarıma dayalı olarak yargılayıcı ve değerlendirmeci bir bakış açısıyla anlatıyorsa buna *ayrışmış özne* denir. Burada yazar olayları yaşadığı dönemden anlattığı döneme kadar elde ettiği bilgi ve kültür birikimi bağlamında değerlendirmekte ve yorumlamaktadır.¹²⁸ Yâ Sâhibeyi’s-Sicn romanında el-Utûm’un cezaevi yaşantısını ve gözlemlerini salt tasviri olarak anlatmasına bağlı olarak özdeş özne anlatıcının var olduğu söylenebilir. Romanda her hadise ve her kişi ben anlatım yöntemiyle el-Utûm tarafından okura aktarılmaktadır. Bu anlatıma romanın ilk sayfalarından şöyle bir örnek verebiliriz:

“Diş Hekimleri Sendikası beni o bereketli şiir gecesine davet ettiğinde henüz sendikaya üye olmamıştım. Kalenin olduğu tepeye doğru tırmandım, sonra kalenin tepesine doğru başka bir tırmanış yaparken şarkımı ya da hıçkırıklarımı okumak için, rüzgârlı bir yerde durdum. Şiir yazmayı meslek edindiğim ve kutsal aleviyle tutuştuğumdan beri, şarkılarımın ritminden çok ağlamamın sesi eşlik etti bana. Herhangi bir vatandaş gibi kalede günlüklerimi okumak üzere durdum ve şiirde açlık ve yoksulluğun melodisinin ritmi başladı. Açlık duygusu bazı kodamanlarda belki intikam alma duygusuna sebep olur, belki suç işliyorsunuzdur karnı tokların gözlerini

¹²⁷ Çetin, *Roman Çözümleme*, 112.

¹²⁸ Çetin, *Roman Çözümleme*, 112-115.

açlık ve kenara itilmişliğe karşı açtığınız vakit. Belki benim gibi bir şairin hakkı değildi (tabi devletin gözünde) yoksulların tarafını seçmek. Tam tersi, devlet özel bir tip şairlere alışmıştı, mevki, şöhret ve mal peşinde koşan ve bu cazip şeylerden bir şey elde edebilmek için her şeyi satan şairler.”¹²⁹

Özne anlatıcı tarafından aktarılan bu pasajda tekil bakış açısının sahip olduğu bir takım avantajlar¹³⁰ göze çarpmaktadır denilebilir. Şöyle ki el-Utûm kendisini cezaevine götüren şiir okuma hadisesini ben-anlatımın oluşturduğu sıcak ve samimi bir havada sunmakta olup okuru etkilemekte ve onu romanın içine çekmektedir. Ayrıca bu anlatım biçimiyle ülkesindeki bazı şairlerin tutumlarına yönelik eleştirilerini rahatça yaptığı da görülmektedir.

3.3. İçerik

3.3.1. Zaman

“Roman, bir zaman sanatıdır ve geniş bir zamana yayılan olay, durum, olgu, yaşantı, duygu, hayal ve düşünce unsurlarının sergilenmesidir.”¹³¹ Şöyle ki “bir olay belli bir zamanda cereyan eder (vaka zamanı), bu olay belirli bir süre sonra romancı tarafından öğrenilir/duyulur, yine aynı olay, belli bir zamanda kaleme alınır (anlatma zamanı) ve yine belli bir sürede (anlatım süresi) sunulur, anlatılır.”¹³² Dolayısıyla romanda üç ayrı zaman kavramından söz edilebilir: Nesnel Zaman, Vaka Zamanı, Anlatma Zamanı.¹³³ Biz bu başlık altında Yâ Sâhibeyi’s-Sicn romanında bu zaman kavramlarını tespit etmeye çalışacağız.

¹²⁹ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi’s-Sicn*, 8-9.

¹³⁰ Metin Tekin, *Roman Sanatı* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2020), 59.

¹³¹ Çetin, *Roman Çözümleme*, 128.

¹³² Tekin, *Roman Sanatı*, 126.

¹³³ Çetin, *Roman Çözümleme*, 128.

3.3.1.1. Nesnel Zaman

Nesnel zaman, “*somut, var olan, gerçek zaman*”dır.¹³⁴ Bir başka deyişle sadece romana ait olmayıp romanın dışında da var olan evrenin, herkesin yaşamış olduğu kozmik zamandır.¹³⁵ el-Utûm özyaşam öyküsünü konu aldığı bu romanında nesnel zamanı açık bir şekilde ifade eder. Eserin birinci bölümünde yer alan “*1996 yılının ağustos ayının ortasından yani trajedimi okuduğum ve şahaserimle tanıştığım tarihten bu yana en az bir hafta geçti*”¹³⁶ cümlesinden nesnel zamanın kesin bir tarihle 1996 yılı olduğu belirtilmiştir. el-Utûm’un romanda kurguladığı takvim zamanı, 1996 yılında Ürdün’de yaşanan siyasî, iktisadî ve sosyal hayatla tutarlılık göstermektedir.

Ayrıca romanda geçen bazı betimlemelerin nesnel zaman bağlamında farklı açılardan değerlendirilebileceği düşüncesindeyiz. Örneğin, eserde yer alan “*eylül daima karadır*”¹³⁷ betimlemesi kozmik zamanla anlatıcı kahramanın ruh dünyasındaki paralelliğe işaret ediyor olabilir. Zira el-Utûm’un hayatını değiştiren tutuklanma hadisesi, doğanın değişim yaşadığı ve canlılığını yitirdiği sonbahar mevsiminin Eylül ayında vuku bulmuştur. Öte yandan bu betimlemeden dolayı olarak kozmik bir zamana ulaşılabilir. Şöyle ki Eylül ayı 1970 yılında Ürdün’de yaşanan iç savaş nedeniyle Arap dünyasında “Kara Eylül” olarak adlandırılmıştır. Bu savaş Ürdün’e sığınan Filistinli direnişçiler ile Ürdün ordusu arasında cereyan etmiş ve neticede binlerce kişi ölmüştür.¹³⁸ Dolayısıyla romanda el-Utûm’un “*Eylül daima karadır*” sözü ile nesnel zamanda 1970 yılı anlaşılabilir.

3.3.1.2. Vaka Zamanı

“*Vaka zamanı; roman, tiyatro ve hikâyede anlatılan olayların veya olay örgüsünün içinde yaşandığı zamandır.*”¹³⁹ Yâ Sâhibeyi’s-Sicn 1996-1997 yılları arasını

¹³⁴ Çetin, *Roman Çözümleme*, 129.

¹³⁵ Çetin, *Roman Çözümleme*, 129-130.

¹³⁶ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi’s-Sicn*, 10.

¹³⁷ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi’s-Sicn*, 11.

¹³⁸ “İşte Kara Eylül’ün içyüzü - Timeturk Haber” (Erişim 18 Mayıs 2022).

¹³⁹ İsmail Çetişli, *Metin Tahlillerine Giriş/2* (Ankara: Akçağ Yayınları, ts.), 96.

kapsamaktadır. Dolayısıyla romanda bir yıla yakın bir vaka zamanı vardır. Eserde vaka zamanı el-Utûm'un Aclûn kalesinde rejimi hicveden bir şiir okuduktan sonra tutuklanmasıyla başlar. Kurgudaki vaka zamanı büyük ölçüde ileriye doğru kronolojik olarak akmaktadır. Örneğin, romanın ilk bölümünde yer alan “1996 yılında ağustos ayının ortasının üzerinden en az bir hafta geçti,¹⁴⁰ (...)bu diyalogun üzerinden bir hafta geçti,¹⁴¹ (...) yirminci yüzyılın dolmasına dört yıl kala eylülün altıncı günü”¹⁴² gibi ifadelerden bu bölümde aktarılan olayların kronolojik olarak birer hafta arayla yaşandığı anlaşılmaktadır.

3.3.1.3. Anlatma Zamanı

“Anlatma zamanı; roman ve hikâyedeki olayların, anlatıcı tarafından görülüp, öğrenilip, yaşanıp, idrak edildikten sonra, kendi tercih ve imkânlarına göre okuyucuya nakledildiği zamandır.(...) Anlatma zamanı tamamıyla anlatıcıya bağlıdır.(...) Anlatma zamanı ile Vaka zamanı arasında her zaman belli bir boşluk vardır. Zira önce olay olur, daha sonra anlatılır.”¹⁴³ 2012 yılında basılan Yâ Sâhibeyi's-Sicn romanının vaka zamanı 1996-1997 yılları arası el-Utûm'un cezaevinde yaşadığı dönemdir. Fakat eserde anlatma zamanına dair bir problemle karşılaşmaktayız. Şöyle ki, romanın anlatıcısı olayların merkezinde bulunan kahramandır. Kahraman anlatıcı olayları önce yaşar sonra anlatır. Bu durum romanda vaka zamanı ile anlatma zamanı arasında belli bir boşluk doğmasına sebep olur.

3.3.2. Mekân

“Modern anlatı araştırmalarında mekân ve benzer şekilde metinler, sadece olayların içinde gerçekleştiği bir arka plan olmaktan çıkıp, anlatı metnin inşa ve oluşumunda faal bir unsura dönüştüğü için, mekânı betimleyerek üretilen zihinsel imaj, ister istemez, anlatının üzerine kurulduğu bir temele dönüşecektir. Bu özellikle de cezaevi edebiyatı çerçevesine dâhil olan anlatı çalışmalarında böyledir. Zira (bu tür anlatılarda) cezaevi, özellikli bir maddi oluşuma

¹⁴⁰ el-Utûm, Yâ Sâhibeyi's-Sicn, 10.

¹⁴¹ el-Utûm, Yâ Sâhibeyi's-Sicn, 11.

¹⁴² el-Utûm, Yâ Sâhibeyi's-Sicn, 14.

¹⁴³ Çetişli, Metin Tahlillerine Giriş/2, 98.

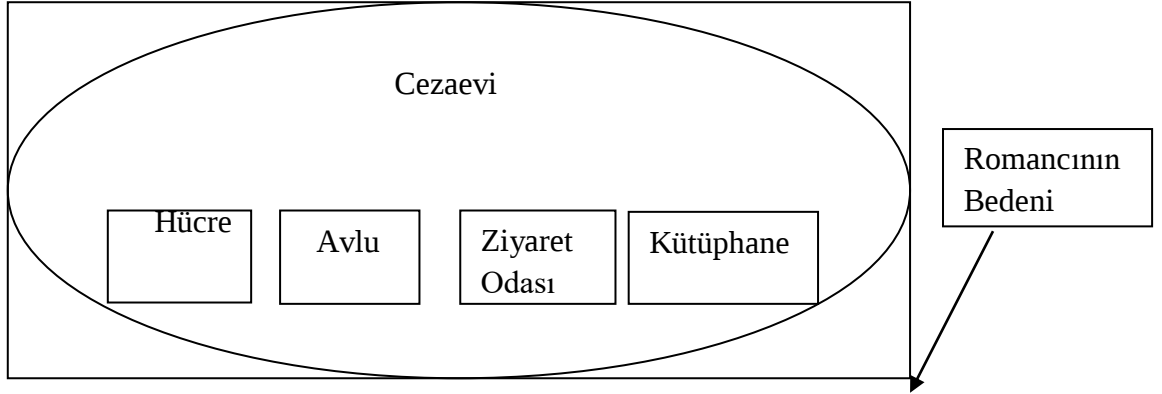
sahip olan bir mekân olması yönüyle, önemli bir anlatı kaynağına dönüşecek ve böylece cezaevini oluşturan unsurlar bu tür anlatıları harekete geçiren ilk sebep olacaktır."¹⁴⁴ Yâ Sâhibeyi's-Sicn romanı cezaevi edebiyatı anlatılarından biri olarak görülmektedir. Romanda olayların neredeyse tamamı cezaevi, zindan, sorgu odası, avlu, ziyaret yeri ve cezaevi kütüphanesi gibi kapalı ya da yarı açık mekânlarda geçmektedir. Dolayısıyla bu romanda mekân olaylara sahne olmanın ötesinde konunun etkili bir şekilde sunulması, şahıs kadrosunun karakter, psikolojik, kültür ve ekonomik durumlarının okura yansıtılması gibi çeşitli işlevlere sahiptir. Buradan hareketle, eserde mekân-konu, mekân-zaman ve mekân-şahıs kadrosu arasında sıkı bir bağın var olduğu söylenebilir.

3.3.2.1. Cezaevi ve Cezaevi içindeki Mekânlar

"el-Utûm'un romanlarında mekânın şiirselliği, onun tek bir çekirdekten türetilmiş etkili mekânsal ilişkiler ortaya koyabilme yeteneğinde yatmaktadır. Türetilen bu yeni mekânların tamamı, ortaya çıkma anlarına bağlı anlık etkilerin çeşitliliğine rağmen, aynı etki altında fonksiyon göstermektedir. Bu mekânlar, birden fazla unsura ayrılabilme özelliğine sahip, türetici mekânlar olarak kabul edilir. Bu mekânların her bir unsuru da ana çekirdeğin özelliklerini taşımaktadır. Mesela, el-Utûm'un "İsmuhu Ahmed" ve "Yâ Sâhibeyi's-Sicn" romanlarında tercih ettiği mekân olan 'sicn/cezaevi' böyledir. Şöyle ki cezaevi/sicn rahim mekân olarak, hücre, avlu, görüşme alanı ve cezaevi kütüphanesi mekânlarını doğurmuştur. Bu durum, parça-bütûn teorisi açısından yapısalcı analizle de uyum göstermektedir."¹⁴⁵ Bu yer türetim işlemi aşağıdaki şemada şöyle gösterilmiştir.

¹⁴⁴ Şa'bân, *Edebu's-Sucûn*, 153.

¹⁴⁵ Muhammed İrhîm, *Şi'riyyetu's-Serdi fî Rivâyâtî Eymen el-Utûm*, 211.



Şekil1: Yâ Sâhibeyi's-Sicn romanında cezaevinin mekânsal türetimi¹⁴⁶

3.3.2.1.1. Cezaevi (السجن)

Cezaevi, Yâ Sâhibeyi's-Sicn romanının dar kapalı mekânıdır. Aynı zamanda kurguda olayların yaşandığı temel mekândır. Eserin ilk üç bölümünde zindan ve zindanda vuku bulan hadiseler anlatılırken dördüncü bölüm ve sonrasında cezaevinde yaşanan olaylardan bahsedilmektedir. Romanda yer alan cezaevleri bugün Ürdün'de bulunan Cuveyde ve Suvâka hapishaneleridir. Cuveyde hapishanesi kahramanın girdiği ilk hapishanedir. el-Utûm 12 Eylül 1996 tarihinde girdiği hapishaneyi eserde aşağıdaki şekilde betimlemektedir.

“Devlet Güvenlik Mahkemesi’nden Cuveyde Hapishanesi’ne giden yol coğrafi manada uzak değildi lakin benim için sanki çölde yürüyormuşuz gibi bitmek bilmiyordu. Güneş tamamen kaybolmadan önce yeryüzüne bir veda öpücüğü kondururken ulaştığımız Cuveyde Hapishanesi, Bastille Hapishanesinden daha büyük, Tora/Akrep Hapishanesinden daha yüksek hatta Tezmemart Hapishanesi’nden daha geniş gözüküyordu. Tezmemart Hapishanesi ile arasındaki tek fark, onun çölde inşa edilmemiş olmasıydı. Büyük kapı açıldı ve doğrudan cennete girdiğimden emin oldum.

¹⁴⁶ Muhammed İrhîm, Şi'riyyet'üs-Serdi fî Rivâyâtî Eymen el-Utûm, 211.

Muhaberat (istihbarat) binasındaki hücrelerden sonra bu cezaevi benim için Firdevs Cenneti gibiydi.”¹⁴⁷

Yukarıda romandan alıntılanan bu pasajda Cuveyde Hapishanesine dair yapılan tasvirler, kahraman anlatıcının sahip olduğu kültürel durumu yansıtmaktadır. Kahramanın birbirleriyle kıyasladığı bu hapishaneler, Fransa, Mısır ve Fas gibi dünyanın farklı ülkelerinde bulunmakla birlikte hepsi tarih boyunca siyasî mahkûmların kapatıldığı ve çeşitli işkencelerin uygulandığı cezaevleri olarak bilinmektedirler.¹⁴⁸ Dolayısıyla anlatıcının bu hapishanelerin isimlerini vererek okuru kahramanın siyasî mahkûm olarak cezaevinde yaşayabileceği işkence gibi bir takım olaylara zihnen hazırlamak amacıyla olduğu düşünülebilir.

Aynı zamanda pasajda geçen “Devlet Güvenlik Mahkemesi’nden Cuveyde Hapishanesine giden yol coğrafi manada uzak değildi lakin psikolojik anlamda sanki çölde yürüyormuşuz gibi uzaktı”, “(...) Büyük kapı açıldı ve hemen cennete girdiğimden emin oldum” sözlerinden cezaevi mekânının kahramanın psikolojisinde bazı duygu değişimleri yarattığı görülmektedir. el-Utûm daha önce görmediği bir mekâna götürülmektedir ve nasıl bir mekânla karşılaşacağını bilmemektedir. Bu bilinmezlik onda tedirginlik ve huzursuzluk meydana getirirken cezaevinin kapısı açıldığında içindeki olumsuz duygular yerini müspet duygulara bırakır. Zira karşısında daha önce kaldığı hücrelerin aksine geniş bir mekân bulur.

Cuveyde Hapishanesinde kendisine dostlar edinen kahraman, arkadaşlarının Suvâka Hapishanesine gönderilmeleri üzerine büyük bir yalnızlık hissine kapılır. “(...) *Koğuştan ayrıldılar ve beni yalnızlık gecesinde kanayan ay gibi, feleğini şaşırmış yıldız*

¹⁴⁷ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 65.

¹⁴⁸ “Bastille | Definition, History, & Facts | Britannica” (Erişim 15 Eylül 2022); “Tazmamart by Aziz BineBine review – life in a secret prison | Politics books | The Guardian” (Erişim 15 Eylül 2022); Kadriye Sınmaz-Muhammed Said, *İnsamer (İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi)*, “Mısır’da İnsan Hakları ve Tora/Akrep Hapishanesi”, (Mart 2018), 1-5.

gibi bir başıma bıraktılar”¹⁴⁹ diyen el-Utûm için Cuveyde Hapishanesi, yalnızlık mekânına dönüşmüştür. Kahraman, hükmü kesinleştikten bir süre sonra arkadaşlarının bulunduğu Suvâka Hapishanesine sevk edilmesiyle bu olumsuz duygudan kurtulmuştur.

Romanda, Suvâka Hapishanesi, kahramanın en uzun süre geçirdiği ve olay örgüsü boyunca yaşanan gelişmelere göre sürekli değişim gösterdiği bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Eserde bu mekânın kahramana direkt etkisi söz konusudur.

*“Suvâka Hapishanesi içinde zengin tecrübeler bulunduran bir maden, farklı deneyimlerin yaşandığı bir sokak ve anlatılmaya değer bir hikâye seçkisiydi. Orada istesem dahi dışarıda göremeyeceğim şeyler görmüştüm.”*¹⁵⁰

Bu hapishanede, Hizbu’t-Tahrîr, Cemâatu’t-Tevhîd, Ürdünlü Afganlar ve Aclûn Mayıncıları gibi farklı ideolojik gruplar bulunmaktadır ve kahraman bu cemaatlerin arasına girip Leys Şubeylât, Ebû Mus’ab ez-Zerkâvî, Ata Ebu’r-Rişte ve Ebû Muhammed el-Makdisî gibi Ürdün’ün siyasî ve dinî yaşantısında etkileri olan tanınmış kişilerle fikir alışverişinde bulunmuştur.¹⁵¹ Böylece Suvâka Hapishanesinin düşünce mahkûmlarıyla dolu bir mekân olarak kahramanı zihnen ve ruhen dönüştürdüğüne tanık olunmaktadır. Dolayısıyla karakter ve olay örgüsü bağlamında romanın en önemli mekânı konumundadır denilebilir.

3.3.2.1.2. Hücre (الزنازة)

Romanda birden fazla hücreden bahsedilmiş olup bu hücreler Ürdün’ün İstihbarat binalarında ve cezaevlerinde bulunan hücrelerdir. *“Araba gece yarısına yakın bir vakitte İrbid’deki istihbarat departmanının avlusunda durdu.”*¹⁵² *“Ceraş’ı arkamızda*

¹⁴⁹ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi’s-Sicn*, 129.

¹⁵⁰ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi’s-Sicn*, 144.

¹⁵¹ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi’s-Sicn*, 195-225-171-226.

¹⁵² el-Utûm, *Yâ Sâhibes’is-Sicn*, 20.

bırdıkt ve Amman'a doğru yola koyulduk. (...) Araba Amman istihbaratının yeni binasına doğru ilerliyordu"¹⁵³ cümlelerinde hücrelerin konumu açık bir biçimde belirtilmiştir. Biri İrbid İstihbarat Teşkilatında, diğeri Amman İstihbarat Binasında bulunan hücreler olmak üzere iki hücre ismi verilmiştir. İlki el-Utûm'un evinden alınarak götürüldüğü ilk hücredir. Kahraman burada sadece bir gece kalmıştır. İkincisi ise takriben altı gece kaldığı ve cezaevine gönderilme sürecinin başladığı mekândır.¹⁵⁴ Kurguda üçüncü bir hücreden daha bahsedilmektedir. "*Altı numaralı hücreye atıldım ve yeni dünyam ile yüzleşmek için yalnız bırakıldım.*"¹⁵⁵ Alıntıda bahsedilen hücre el-Utûm'un Suvâka Hapishanesinde açlık grevine katılması sebebiyle atıldığı hücredir.

Eserde her üç hücreye ait nesnel betimlemeler yer almaktadır. Örneğin, İrbid İstihbarat Departmanı hücresinin fiziki yapısı şu şekilde tasvir edilmiştir:

"(...) Kendine özgü bir hücreydi. İki metre eninde ve üç metre boyunda alanın yarısını kaplayan metal bir yataktan başka bir şey yoktu. Metal yatak askerî personele koğuşlarında tahsis edilenin ve Birinci Dünya Savaşında yaygınlaşan türün aynısıydı. (...) Bu yatağın üzerinde örtüm veya yatağım yapmak zorunda kaldığım bir battaniye vardı."¹⁵⁶

El-Utûm'un *vatanım*¹⁵⁷ diye nitelendirdiği Amman İstihbarat Binası hücresi ise diğer hücreyle karşılaştırmalı ve ayrıntılı bir şekilde betimlenmiştir.

"(...) Ne muhteşem bir hücre! Dün İrbid İstihbarat Dairesinde ilk geceyi geçirdiğim hücreye nispetle saray sayılır. (...) Hücresinin uzunluğu ve eni iki buçuk metre, Tamam! İrbid'deki hücreden daha küçük ama mesele hacim ya da genişlik değil. Burada İrbid'deki ile kıyaslanamayacak hizmetler mevcut. Sağımda bir klozet ve bitişiğinde bir ayak sığacak kadar küçük bir lavabo, Yerde bir yatak, yer çıplak, elbiselerim vs. yatağın yakınında bir Mushaf ve Kur'an-ı Kerim tefsiri var."¹⁵⁸

¹⁵³ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 32.

¹⁵⁴ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 61.

¹⁵⁵ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 256.

¹⁵⁶ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 23.

¹⁵⁷ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 34.

¹⁵⁸ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 34.

Hücre, romanda, çoğunlukla kahramanın ruh halinin sezdirilmesi hususunda kullanılmıştır. Özellikle, eserde kahramanın benlik inşasında önemli bir işleve sahiptir. Ait olduğu yerden koparılan kahramanın hücreye atıldığı andan itibaren dış dünyadaki toplumla bağları yavaş yavaş kopmaya başlar. Bu kopuş kahramanda derin bir yalnızlığa ve ardından benlik arayışına sebep olur.¹⁵⁹

“(Gardiyan) beni karanlıkta yapayalnız bıraktı. Hayatımda ilk kez kendimi tek kişilik hücrede buluyordum. (Şimdi) hayatımın o dönüm noktasını nasıl yeniden hatırlayabileceğimi ve o zaman hissettiklerime nasıl yeniden hayat verebileceğimi bilemiyorum. Dehşet, korku, endişe, tedirginlik, şaşkınlık ve olup bitene inanamamanın karışımı olan bir duyguydu. Hepsi aynı anda birbiriyle çarpışıyordu. Elimdeki Kur’an’ı yokladım. Böylece burada, tutuklanmış olma gerçeğimle yüzleştığimi anlamış oldum. Bunu iki kez tekrarladım ve yaşadığımın gerçek olduğundan emin oldum. O an kendimi yeniden tanımlamaya çalıştım. Ben kimim diye içime sinmiş olan o (varlığa) sordum ve bağırdım: ‘Ben, tek kişilik hücrede, gecenin bir yarısında İstihbarat şubesinde, aziz vatanımda siyasî bir tutukluyum.’ Bu tanım hoşuma gitmedi. Yeniden şu şekilde tanım yaptım: ‘Ben vatanını seven bir şairim ve bu sevgi beni buraya getirdi’. Bu tanım öncekinden daha çok hoşuma gitti. Bu yüzden kendimi bu tanıma inandırmak için (defalarca) tekrarladım.”¹⁶⁰

Yukarıdaki pasajda kahraman anlatıcı el-Utûm’un, “(...) hayatımda ilk kez kendimi tek kişilik hücrede buluyorum, (...) O an kendimi yeniden tanımlamaya çalıştım” sözlerinden yaşam dinamiklerinin değiştiği ve bu değişim paralelinde ruh dünyasında bir takım değişimler meydana geldiği anlaşılmaktadır. Öncelikle yaşadığı olayları anlamlandırmak için benliğini tanımlamaya çalışmaktadır. Zira “(...) benliği ya da varoluşu tanımlamak yaşamı anlamlandırmak”¹⁶¹ demektir. Buradan hareketle benlik

¹⁵⁹ Cezaevindeki mahkûmun benlik imgesi ile alakalı bilgi alabilmek için tarafımızca bu konuyu araştıran bazı akademik çalışmalara başvurulmuştur. Çalışmalarda mahkûmun cezaevinde resmi ve gayri resmi olmak üzere farklı benlikler ürettiği, ayrıca cezaevi öncesi benliğin burada tahribata uğradığı bilgisine rastlanılmıştır. Detaylı bilgi için bk. Hasan Hüseyin Aygül vd., SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, “Mahpus Öğrencilerin Benlik Sunumları: Dramaturjik İlkeler, Damga ve Total Kurum” 45 (Aralık 2018), 186-204.

¹⁶⁰ el-Utûm, *Yâ Sâhibey’is’-Sicn*, 22-23.

¹⁶¹ Eylem Saltık, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, “Hasan Ali Toptaş’ın Gökyüzü Gri İsimli Hikâyesinde Kadının Benlik Arayışı” 56 (2017), 41.

tanımlamasını kendi kendine ve içinde bulunduğu hücreyle uyum sağlayabilmek için yapmış olduğu düşünülebilir.

Eserde mekânlar tamamen kahraman anlatıcının perspektifinden sunulduğu için mekânın, özellikle hücrenin mahiyeti el-Utûm'un o anki psikolojisine göre şekillenmiştir. Nitekim *“Dehşet, korku, endişe, tedirginlik, şaşkınlık ve olup bitene inanamamanın karışımı olan bir duyguydu”*¹⁶² sözlerinden anlaşılacağı üzere hücre, ilk gece kahramanın ruhunda korku ve dehşet uyandıran bir mekân olarak gösterilirken ilerleyen bölümde bu olumsuz durumun değiştiği görülür.

*“Hücreler, tutukluların mecburi sığındıkları vatanları ve ekin tarlalarıdır; Bir hücre seni karşıladığında hemen kollarını sana uzatır ve der ki: “Ya beni seversin ya da benden nefret edersin. Sevgi ve nefret kişisel bir meseledir ama benimle yaşamaya alışmalısın.” Hücre bir dişidir; eğer onunla inatlaşırsan o da seninle inatlaşır, eğer ona kur yaparsan o da sana kur yapar. Aralarındaki fark hücre konuşmaz ve sen onun içinde kaybolduğun zaman onun konuşmasını istersin ve sessizliği seni öldürür. Vay canına! Oysa çok konuşmak dişinin doğasında yok mu?”*¹⁶³

Yukarıda romandan verilen alıntıda el-Utûm'un hücreyi romantik bir duyarlılık içinde algıladığı ve hücreye olan bakış açısının olumlu yönde değişmeye başladığı söylenebilir. Hücre, karşısındaki kişinin davranışına göre hallenen bir kadına benzetilerek yaşanılabilir bir mekân olarak görülmeye başlanmıştır.

Eserde hücrenin kahramanın zaman algısı üzerinde de etkili olduğu görülmektedir. Hücrede yalnızlık içerisinde bırakılan kahraman *“(…) İlk gecem yarış parkurundaki kaplumbağa gibi geçti”*¹⁶⁴, *“Lakin vakit yüksek dağlara tırmanan doksanlık ihtiyar gibi*

¹⁶² el-Utûm, *Yâ Sâhibey'is-Sicn*, 22.

¹⁶³ el-Utûm, *Yâ Sâhibey'is-Sicn*, 33.

¹⁶⁴ el-Utûm, *Yâ Sâhibey'is-Sicn*, 27.

geçiyor”¹⁶⁵ sözleriyle hücrede psikolojik olarak zaman akışının yavaş olduğuna dikkatleri çekmektedir.

3.3.2.1.3. Avlu (ساحة الفسحة)

Avlu “bir yapının veya yapı grubunun ortasında kalan üstü açık, duvarla çevrili alan” demektir.¹⁶⁶ Eserde cezaevi gibi kapalı mekânların içinde bulunan açık yapılardır. Dolayısıyla Yâ Sâhibeyi’s-Sicn romanının açık mekânlarından biridir.¹⁶⁷ Bu mekân bazı olaylara sahne olmakla beraber kahramanın ruhunda duygusal değişim yaratma işlevine de sahiptir. Eserde bu mekâna dair nesnel ve öznel tasvirler bulunmaktadır. Örneğin anlatıcı kahramanın ilk görüşü üzerine tasvir edilen Amman İstihbarat binası avlusu, nesnel betimlemeyle dikkatlere sunulmuştur.

“Onu takip ettim ve beni iki köşesi üçüncüsünden daha yüksek olan üçgen şeklinde bir avluya getirdi. Bütün köşeleri beş altı katlı binayla örülüydü. Her katında art arda gelen bir grup zindan gözükiyordu. Kibrit kutusu gibi aynı yöne bakan pencerelerin zindanlara mı yoksa sorgu odalarına mı ya da görevli ofislerine mi ait olduğunu hatırlamıyorum.”¹⁶⁸

Cezaevi ve içinde bulunan mekânlara ait tasvirlerin dikkat çektiği Yâ Sâhibeyi’s-Sicn romanında tasvirler, anlatıcı kahraman el-Utûm’un gözüyle yapıldığı için, onun içinde bulunduğu ruh haline ve sahip olduğu eğitime göre şekillenir. Bu sebeple tasvir edilen mekânlar, bazen realist ve objektif çizgiler taşısa da, zaman zaman kahramanın kişiliğinden dolayı romantik ve subjektif bir nitelikte sunulmuştur.

¹⁶⁵ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi’s-Sicn*, 40.

¹⁶⁶“avlu ne demek TDK Sözlük Anlamı”, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim 24 Eylül 2022).

¹⁶⁷ Detaylı bilgi için bkz. Mustafâ bin Hâmid, el-Fadâu’r-Rivâiyyu fî Rivâyeti Yâ Sâhibeyi’s-Sicn Eymen el-Utûm (Câmiatu Muhammed Bûdiyâf el-Mesîle, yüksek lisans tezi, 2016), 36-40.

¹⁶⁸ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi’s-Sicn*, 53.

“Hapiste iken koğuşumuzun bitişiğindeki meydan pek çok özgürlük kavramını barındırıyordu. Avlusunda kendimizi kaybedene kadar ne kadar volta atmıştık. Ve kim olduğumuzu unutmuşcasına ne kadar çok yürümüştük. Kader bizi ne diye seçmiş olabilirdi ki! Köşelerinde kederlerimizi bıraktık. Kenarlarına, acılarımızın karartılarını attık. Deliliklerimizi eşiğinde bıraktık. Uçlarına sancaklarımızı diktik. Orada sabah ayrı bir hayat, akşam ayrı bir hayat vardı. Bu iki hayat arasında biz de kendi hayatımızı oluşturuyorduk. Anıların yorgunluğunu atmak için onun yüksek duvarlarına ne çok sırtımızı verdik. Sonsuzluğa olan açlığımızı gidermek ve vatana olan hasretimizi söndürmek için gözlerimizi onu mavi göğüne ne kadar çok dikmiştik.”¹⁶⁹

Yukarıdaki pasajda el-Utûm, Suvâka Hapishanesinin avlusundan bahsetmekte olup bu mekânın psikolojisinde yarattığı güçlü duyguları vurgulamaktadır. Avlu, kahramanın kendisini özgür hissettiği, acılarını ve özlemlerini giderdiği bir mekândır. Dolayısıyla cezaevi ve zindan gibi kapalı, boğucu mekânlar yalnızlığı, esareti ve çaresizliği çağrıştırırken avlu özgürlüğü, mutluluğu ve ferahlığı çağrıştırmaktadır. Kahramanın ruhunda beliren bu zıt duygular doğrudan mekânla ilişkilidir. Romanda avlunun mekânsal olarak kahraman ve arkadaşlarının ruh hali üzerindeki etkisine bir başka örnek şu şekildedir:

“Bizi sıkıştırmaya oyun alanına çıkışımızı yasaklayarak başladılar. Başlangıçta iki, bazen üç kez, koğuşlarımızdaki yataklarımızda uzun süre hareketsiz kalma sonucu iyice zayıflamış bedenlerimizi hareket ettirmek ve beyaz bulutlarla süslenmiş mavi gökyüzüne bakmanın tadını çıkarmak için oyun sahasına çıkardık. Ve bu sahne çok aç biri için lezzetli bir yemeğe eşdeğerdi. Önce çıkışlar ikiden bire indirildi. Daha üzerinden bir hafta geçmeden oyun sahasına çıkışlar tamamen iptal edildi. Altı numaralı koğuşumuzun içerisinde bulunan büyük odanın yanındaki sahayı kapattılar. Ve bizler tıpkı bazı hayvanlar gibi kafese tıklmış olduk.”¹⁷⁰

¹⁶⁹ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 170,171.

¹⁷⁰ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 233.

Yukarıdaki pasajlarda görüldüğü üzere romanda avlu-kişiler arasında psikolojik açıdan sıkı bir ilişki mevcuttur. Aynı ilişki avlu-konu arasında da söz konusudur. Romanın olay örgüsü, büyük ölçüde kapalı mekânlarda yaşanmakla birlikte avlu, daha çok polis şiddetinin sahnelendiği açık mekân olarak öne çıkmaktadır. Kahraman, Cuveyde Hapishanesinde mahkûmlara uygulanan bazı fiziki ve psikolojik işkencelere tanık olmuştur. Şahit olduğu fizikî işkencelerin ekserisi hapishanenin avlusunda gerçekleşmiştir.¹⁷¹ Avluda yaşanan ve olay örgüsü bakımından önem arz eden bir vakaya örnek şu şekildedir:

“Geniş ve boş meydanın ortasında sadece bir mahkûm görüyorduk. Mahrem yeri dışında bütün vücudu çıplaktı. Daha önce görmediğim bir sandalyeye bağlanmış haldeydi. Ayakları demirdenmiş gibi gözüken ve sırtı hareketli bir kemerden oluşan garip bir sandalyeydi. Mahkûmun elleri sırtına doğru sandalyenin arkalığının kemeri ile kelepçelenmişti. Ve ayakları sandalyenin iki ayağına bağlanmıştı. Korkunç bir kaderle karşı karşıya kalacak gibi görünüyordu. Etrafında, hapishane müdürü dahil olmak üzere birkaç rütbeli memurla birlikte yaklaşık on polis toplandı. Müdür ellerini beline koyarak sandalyenin etrafında dönmeye başladı. Etraftaki odalara yönelerek:

-Hepinizi eğiteceğim köpekler! dedi.

Nefeslerimizi tutmuş olacakları bekliyorduk. O anlarda kelimeler boğaza düğümlenmişti, döküleliyordu dudaklardan. Tükürüğümüzü yutmaktan başka çaremiz yoktu. Hatta bu bile zordu. Korkudan bu zavallı adam için dua dahi edemiyorduk. Allah onu şimdi başına gelecek olan beladan kurtarsın diye.

Müdürün polislere işaret etmesi ile bağları çözülmüş kurt sürüsü gibi ona saldırdılar. Ve kanlı partilerini yapma fırsatını buldular. Her polis elinde madeni tellerden yapılmış bir kırbaç taşıyordu ve tüm gücüyle mahkûmun vücuduna vurarak bağıırıyordu:

-Al, O..... çocuğu

-ah... (Tutuklunun çılgılığı göğşe ulaşıyordu, o çılgılığın bütün perdeleri deldiğini hissettim ve Doğudaki, Batıdaki herkesin duyduğunu düşündüm)”¹⁷²

¹⁷¹ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 135-136.

¹⁷² el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 115-116.

3.3.2.1.4. Ziyaret Yeri (مزار)

Ziyaret yeri cezaevinde mahkûmların belirli günlerde ziyaretçileri ile görüşmek üzere intikal ettikleri mekândır. Romanda Cuveyde Hapishanesi ve Suvâka Hapishanesinin ziyaret günleri Pazar ve Cuma günleri olarak geçmektedir.¹⁷³ Dolayısıyla ziyaret mekânı bu iki gün boyunca takriben elli atmış mahkûm ve ziyaretçileri ile kalabalık bir mekâna dönüşmektedir.¹⁷⁴

“Ziyaret günlerinde hapishanenin dış kapıları ziyaretçilere açılır. O günlerde mahkûmlar erkenden uyanıp yüzlerini yıkarlar, saçlarını tararlar ve kıyafetlerini düzeltirlerdi. Daha sonra sanki Kur’ân-ı Kerim’den âyetler dinliyorlarmış gibi hapishane hoparlörlerinden anons edilen isimleri dinlerler ve kıtlık gününde büyük bir ziyafete davetliymiş gibi koşuştururlardı.”¹⁷⁵

Yukarıdaki pasajda yazar, mahkûmların ziyaret mekânına gitmeden önce gerçekleştirdikleri bir takım rutinlerden bahsetmektedir. Genelde bu tür rutinler insanların önem atfettikleri olaylarda yaşanır. Ziyaretler mahkûmların “dış dünya ile aralarındaki tek iletişim aracı”¹⁷⁶ olması sebebiyle tutukluların psikolojik dünyasında önemli bir yere sahiptir. O günlerde uyguladıkları belirli davranış kalıpları bu durumu teyit etmektedir. Hapishanede bedenen ve ruhen yıpranan mahkûm “karşı tarafta parmaklarıyla tel örgünün deliklerini tutan ziyaretçisinin eli”¹⁷⁷ sayesinde yeniden hayata tutunur. “Bugün, hücrede tek başına, sayıklayarak geçirilen bir haftadan sonra, ailemden birini görme isteğim zirveye ulaşmıştı”¹⁷⁸ diyen el-Utûm, günler sonra ilk kez babasını bu mekânda görür ve görüşme esnasında gözyaşlarına hâkim olamaz. “Baba işte buradasın! Ruhunun hücrelerinden kaçmaya çalışan, dizginlenemeyen bir hasret olarak ve gözlerinin yuvalarından akmaya çalışan kesif bir şefkat damlası olarak, baba işte buradasın! Gökyüzümde güneşi yeniden parlattın, neredeyse unuttuğum hayata dair

¹⁷³ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi’s-Sicn*, 82-229.

¹⁷⁴ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi’s-Sicn*, 83.

¹⁷⁵ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi’s-Sicn*, 229.

¹⁷⁶ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi’s-Sicn*, 84.

¹⁷⁷ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi’s-Sicn*, 84.

¹⁷⁸ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi’s-Sicn*, 84.

detayları, solmaya yüz tutup neredeyse rengini tamamen kaybetmiş olan baharı bana tekrar getirdin, acaba seni ne kadar çok sevdiğimi keşfetmek için böyle bir imtihana mı ihtiyacım vardı?’’¹⁷⁹ sözleriyle günlerdir içinde biriktirdiği özlemleri ve hüznüleri bu mekânda boşaltır. Ziyaret mekânı bu bağlamda, genellikle büyük karşılaşmaların yaşandığı olaylara ve sevinç gösterilerine sahne olan bir mekân olarak kurgulanmıştır diyebiliriz. Öte yandan eserde mekânın fiziki yapısına dair betimlemeler yapılmış olup, yapılan bu tasvirlerle bakıldığında fizikî yapının karakterler üzerinde siyasî baskı oluşturduğu görülmektedir.

“Ziyaretçilerle görüştüğümüz parmaklıklı bölüme ulaşmıştım ve etraftaki yüzlere bakınmaya başladım. Bu bölüm iki parmaklıktan oluşmaktaydı. Birisi ziyaretçiler tarafında diğeri ise mahkûmun olduğu taraftaydı. Boyları yaklaşık üç metreydi ve parmağını koyabileceğin büyüklükte delikler vardı. Aralarında takriben kırk santimetre derinliğinde bir boşluk bulunuyordu. Mahkûmlar ve aynı şekilde ziyaretçiler gözleri sadece özledikleri yüzü arayarak bulundukları parmaklıklara doğru yürümeye başlamışlardı.’’¹⁸⁰

Yazar cezaevinin ve bünyesinde bulunan bütün yapıların fiziki tasvirlerini sunduğu gibi ziyaret mekânının da fiziksel özelliklerini okura başarılı bir şekilde takdim etmiştir. Parmaklıkların boyu üç metredir ve iki parmaklık arasındaki mesafe yaklaşık kırk santimetredir. Bu yükseklikteki ve mesafedeki bir tel örgünün üzerinden ya da tellerin arasından mahkûmun ve ziyaretçinin birbirlerine temas etmesi mümkün değildir. Ziyaret mekânı mahkûm-ziyaretçi iletişimini sağlaması bakımından işlevsel olmasıyla birlikte, karakterler birbirlerine dokunamayacak şekilde bir yapıya sahip olması bakımından, psikolojik şiddetin uygulandığı bir mekân olarak gözükmektedir.

3.3.2.1.5. Cezaevi Kütüphanesi (مكتبة السجن)

Kütüphane, cezaevinin içinde bulunan kapalı mekânlardan biridir. Diğer mekânlar gibi hapisane yönetimi tarafından denetlenmektedir. Aralıksız gözlem ve baskıların

¹⁷⁹ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 86-87.

¹⁸⁰ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 85,86.

bulunduğu cezaevinde kütüphane, özgür bir mekân algısı oluşturmaktadır. Özellikle siyasî mahkûmlar, kütüphanedeki binlerce kitap sayesinde hapisane hayatının verdiği durağanlıktan kurtulmaya başlarlar.

“Cezaevi yönetimi, Suvâka Hapishanesinin tüm mahkûmları için haftada bir gün kütüphane kapılarını açmaya karar verdi. Ancak siyasî mahkûmlar dışında başka bir mahkûmun kütüphaneyi ziyaret ettiğini görmek zordu.”¹⁸¹

Yukarıdaki pasajda görüldüğü üzere mahkûmların kütüphaneyi sadece idarenin belirlediği günde ziyaret edebilmesi, bu mekânın diğer mekânlar gibi cezaevi yönetimine tabi olduğunun bir göstergesidir. Ziyaretçiler çoğunlukla siyasî mahkûmlardan oluşmaktadır. Siyasî tutuklu, fikirler ile ilgilenir ve ideolojik gelişmeleri takip etmekten hoşlanır. Okuyarak çeşitli fikirlere ulaşabilir. Dolayısıyla duvarlar ve demir kapılar arasına hapsedilerek özgürlüğü elinden alınmış siyasî mahkûm için kütüphane özgürlük dolu bir mekândır.

“Hapishane kütüphanesi umduğumuzdan daha iyi ve hayal ettiğimize daha yakındı. Hapse girmeden ya nadir oldukları için ya da kolayca ulaşamadığı için köşe bucak arayıp bulamadığımız bazı kitaplar elimizin altındaydı. (...) Hapishanede bu kadar nadir ve yasaklı kitabın bulunmasına şaşmamak gerek. Çünkü bu kitapların pek çoğunu Kızılhaç Komitesi seçip temin etmiştir.”¹⁸²

Romandan alıntılanan yukarıdaki pasaja göre, dışarıda bile bulunamayan içeri girmesi yasak bazı kitapların cezaevi kütüphanesinde bulunması, siyasî mahkûmlar için bulunmaz bir fırsattır.

“Elimde sonsuz bir gecede görülen bir rüya gibi bana eşlik eden bir kitapla uyudum. Kitaplarda sonsuzluğun tadı, umudun lezzeti, bir hüüzün dokunuşu, aşkın kımıldanışı vardı. Âşık oluyorduk

¹⁸¹ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 284.

¹⁸² el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 284,285.

okuyorduk; aç kalıyorduk yine okuyorduk. Bir şeyden mahrum kalsak, yine okumaya sığınyorduk. Pişmanlıkların yiyip bitirdiği parmaklarımızı, uzun sürmeyen tatlı bir hatıradan bize kalan bir kitabın sayfalarını çevirerek onarırdık. Kitabın tek bir sayfasına bakarak depresyona direniyordum.”¹⁸³

Pasajda geçen “Acıkırız, okuruz”, “mahrum kalırız” “pişmanlıkların yiyip bitirdiği parmaklarımız” gibi ifadeler kütüphanenin de bir parçası olduğu genel hapishane atmosferinin jargonuna uygun betimlemelerdir. Aynı zamanda el-Utûm, yukarıdaki cümleleriyle kütüphane özelinde kitap okumayı, mahrumiyet ve işkenceler sonucunda depresyona maruz kalan mahkûmlar için adeta bir terapi gibi göstermektedir.

3.3.2.2. Cezaevi Dışındaki Mekân

3.3.2.2.1. Aclûn Kalesi (قلعة عجلون)

Romanda yer alan *Aclûn kalesi*,¹⁸⁴ Ürdün’ün Aclûn şehrinde bulunmaktadır. İlk olarak 1184 yılında Selâhaddîn Eyyûbî döneminde Haçlıların saldırılarından korunmak amacıyla kumandan İzzeddin Üsâme tarafından inşa ettirilmiştir. Memlûkler döneminde Aclûn şehri Şam’a bağlı bulunuyordu. 1260 yılında Aclûn şehri ve kalesi Moğollar tarafından yağmalanıp tahrip edildi. Sultan Baybars’ın bölgeyi ele geçirmesi üzerine 1261 yılında Aclûn kalesi tamir edilip, yen, burçlar eklenerek genişletildi.”¹⁸⁵ “Orta Çağ’da Şam diyarında Aclûn kalesinin gerek Haçlı saldırılarına gerekse Moğol saldırılarına karşı güçlü bir savunma mekânı olarak kullanıldığı”¹⁸⁶ söylenilebilir.

Kurguda bu kalenin fiziki yapısına dair herhangi bir betimlemeye rastlanmamakla beraber Aclûn Kalesinde gerçekleşen ve romanın olay örgüsü için önem arz eden bir örnek şöyledir: el-Utûm, Diş Hekimleri Sendikası tarafından şiir okumak üzere bu

¹⁸³ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 286.

¹⁸⁴ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 8-9.

¹⁸⁵“ACLÛN - TDV İslâm Ansiklopedisi”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/aclun> (Erişim 09 Mayıs 2022).

¹⁸⁶ Mehmet Şeker, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, “Ortaçağ’da Şam Diyarının Stratejik Bir Kalesi: Aclûn Kalesi” 8/4 (2019).

kaleye davet edilmiş, o da davete katılarak devleti eleştiren bir şiir okumuştur.¹⁸⁷ Okuduğu bu şiir sonrası romanın ilerleyen bölümlerinde tutuklanma süreci ve cezaevi yaşantısı başlamıştır. Romanın ilk bölümünde Aclûn kalesinin tarihî geçmişini yansıtan betimlemeler bulunmaktadır. Örneğin:

“Davete icabet ettim ve bir samimiyet duygusu kapladı benliğimi. Selahaddîn Eyyûbî’nin taşlarına hürriyet ve şehâdet tarihîni boşu boşuna akmamış olan kanla yazdığı yere doğru hızla gittim. Bu kan, Allah’ın kutsal kitabında bir âyet gibi mübarek, ölümsüz topraklarda dünyamızı bizler için korumakta. (...) Herhangi bir vatandaş gibi kalede günlüklerimi okumak üzere durdum ve şiirde açlık ve yoksulluğun melodisinin ritmi başladı. Açlık duygusu bazı kodamanlarda belki intikam alma duygusuna sebep olur, belki suç işliyorsunuzdur karnı tokların gözlerini açlık ve kenara itilmişliğe karşı açtığınız vakit. Belki benim gibi bir şairin hakkı değildi (tabi devletin gözündeki) yoksulların tarafını seçmek.”¹⁸⁸

Yukarıda romandan alıntılanan pasajda “(...) Selahaddîn Eyyûbî’nin taşlarına hürriyet ve şehâdet tarihîni boşu boşuna akmamış olan kanla yazdığı yere...” sözleriyle Aclûn Kalesi’nin Selahaddîn Eyyûbî tarafından özgürlük amacıyla kullanıldığını açık bir şekilde ifade eden el-Utûm, daha sonra “(...) belki suç işliyorsunuzdur karnı tokların gözlerini açlık ve kenara itilmişliğe karşı açtığınız vakit. Belki benim gibi bir şairin hakkı değildi (tabi devletin gözündeki) yoksulların tarafını seçmek” sözleriyle kendisinin bu kalede devletin haksız sosyal politikalarına karşı fakirlerin yanında durarak bir nevi sosyal adalet mücadelesi verdiğini ima etmektedir. Aclûn Kalesi’nin tarihî geçmişi göz önüne alındığında el-Utûm da bu kaleyi tarihte olduğu gibi özgürlük mücadelesinin verildiği bir mekân olarak kullanmaktadır denilebilir. Dolayısıyla kurguda Aclûn Kalesinin özgürlük mücadelesinin bir simgesi olarak sunulduğu görülmektedir.

¹⁸⁷ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi’s-Sicn*, 8-9.

¹⁸⁸ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi’s-Sicn*, 8,9.

3.3.3. Kişiler Kadrosu

Yâ Sâhibeyi's-Sicn romanı *otobiyografik ve psikolojik* bir romandır. Onun bu özelliğinin romanda şahıs kadrosu oluşumunda ve şahısların kimlik kazanımlarında etkili olduğu görülmektedir. Şöyle ki, romanın sahip olduğu *tür*, şahıs kadrosunun oldukça dar bir zeminde oluşmasına sebep olurken diğer taraftan, anlatıcı kahramanın kimlik kazanmasında fizikî ve sosyal yönlerinden ziyade iç dünyasının etkili olmasını sağlamıştır. Romanda çok açık ve net “karşı güç” bulunmakla beraber, genellikle ya isim olarak ya da kendilerine verilen kısa görevleriyle ortaya çıkan yardımcı kişiler yer almaktadır. Dolayısıyla eserdeki şahıs kadrosu merkezi kişi, karşı güç ve yardımcı kişiler başlıklarında incelenebilir.

3.3.3.1. Merkezî Kişi

“Bunun ‘temel kişi’ (figür), ‘başkişi’, ‘esas kahraman’, ‘asıl kahraman’, ‘protagonist’ gibi karşılıkları var.”¹⁸⁹ “(...) olay örgüsünün başlayıp gelişmesi, şu veya bu istikamette şekillenmesindeki en önemli ve birinci derecede rol oynayan kahramandır. Çoğu zaman eser, bu kahramanın merkezinde şekillenir. Diğer kahramanlar, hep onun etrafında yer alır ve onunla olan ilişkileri ölçüsünde değer kazanırlar. Ayrıca asıl kahraman, eserde ele alınıp işlenilen tema ve konunun gerçekleştirilmesi veya vurgulanmasında asıl yükümlü durumundadır.”¹⁹⁰

Eserde merkezî kişi romanın başından sonuna kadar parça parça dinamik bir tarzda sunulmuştur. Şöyle ki, merkezî kişi roman boyunca yaşanan olaylar karşısında takındığı tutum ve davranışları, konuşmaları, jest ve mimikleri üzerinden dolaylı olarak tanıtılmıştır. Dolayısıyla ona ait fiziksel ve ruhsal özellikler romanın belli bir bölümünde değil ancak romanın bütününden anlaşılabilir.

¹⁸⁹ Nurullah Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2019), 148.

¹⁹⁰ Çetışli, *Metin Tahlillerine Giriş/2*, 92.

Romanda Eymen el-Utûm, kurgu dünyasını hem anlatan, hem de anlatılanı olmakla beraber anlatılanların merkezî kişisi konumundadır. Eserde daha çok diyalog ve iç monolog yöntemiyle sunulan bilgilere göre El-Utûm, Ürdün'ün İrbid şehrinde yaşayan gerçek bir kişidir.¹⁹¹ Ailesiyle birlikte yaşayan kahraman, mühendislik fakültesinde okumaktadır.¹⁹² Aynı zamanda şiir yazmayı ve okumayı seven, şiir okuma gecelerine katılan sosyal bir kişidir.¹⁹³ Onun şiire olan sevgisi romanda olay örgüsünün başlangıcı olmuştur. Nitekim olay örgüsü, el-Utûm'un 1996 yılının Ağustos ayında Dış Hekimleri Sendikası tarafından düzenlenen şiir gecesine katılmasıyla başlar ve diğer kişiler onun tanınması ve tanıtmasına bağlı olarak olay örgüsünde yerlerini alırlar.

El-Utûm, olay örgüsü boyunca daha çok ferdî yönü ile ön plana çıkmaktadır. El-Utûm'a ferdî açıdan bakıldığında, onun tutuklanma, hücreye atılma devrelerini ve cezaevi hayatını idrak edişi ve bu çerçevede cereyan eden ruhî ve zihnî bakımlardan büyüdüğü görülür. Bu yüzden o, yuvarlak bir kahramandır. el-Utûm önce tutuklanarak ailesinden ayrılmış ve iki günde iki farklı hücreye atılmış ardından askerî mahkemeye çıkarılmıştır. Bu süreçte hep korku ve yalnızlık içerisinde. Cezaevinde arkadaşlar edinen kahraman onların başka hapisaneye gönderilmeleriyle yeniden yalnız bırakılmıştır. Bununla birlikte cezaevinde bazı mahkûmlara uygulanan ağır fiziksel işkencelere tanık olmuştur. Bu durum onu daha da korkutmuş ve üzmüştür.

*“Bu korkunç sahnenin ardından içimde ruhumu yakıp yıkan bir hüznün oluşmuştu. Mahkûmun silüeti ve mahkûma vurulan kamçıların, onun bedeninden bir şeyler koparıyor olması... haftalarca zihnimde kaldı. Uykusuz gecelerde onu sık sık bir sandalyeye çömelmiş, yaralı bir kuş gibi kanlar içinde ya da ayakta ölmekte olan iyi bir cins at gibi başı göğsüne düşerken görüyordum. O ana kadar bu kadar ağır acılar yaşamamıştım. Gerçi daha sonra her türlü hüznü kendime âşina dost edindim.”*¹⁹⁴

¹⁹¹ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 30.

¹⁹² el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 57.

¹⁹³ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 8.

¹⁹⁴ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 117.

El-Utûm yaşadığı bütün acılara rağmen ayakta durma mücadelesini sürdürür ve bunda büyük ölçüde başarılı olur. Zira o mizaç olarak bulunduğu ortama uyum sağlayabilen bir kişiliktir. Cezaevinde cinayet, uyuşturucu, hırsızlık gibi adi suçlardan hüküm giymiş her türlü mahkûmla aynı koğuştaki yaşama mecburiyetinde bırakılmıştır. “Buradaki herhangi bir mahkûmla bir an dahi arkadaşlık kurmayı düşünmedim. Sadece uzaktan gözlemlemeyle yetindim”¹⁹⁵ sözlerinden el-Utûm’un bu tür mahkûmlara olan bakış açısı ve onlara karşı davranışlarında mesafeli olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum kahramanın bulunduğu koğuştan başka bir koğuşa nakledilmesiyle değişmiştir. “Bu koğuştaki karşılama gayet sıcaktı. Burada Cuveyde Hapishane’sindeki arkadaşlarım İkrime, Ali ve Yûsuf’u gördüm. Aynı zamanda burada bana geniş bir tecrübe kapısı açan bir grup siyasî mahkûm vardı. Abdullah ile oturmayı sevdim, O günlerde İnşaat Fakültesi’nde okuyor olmama rağmen kültürel düşünce özellikle şiir aramızdaki dostluk bağlarını genişleten şeydi.”¹⁹⁶ “Leys’le tecrübelerinden yararlanmak amacıyla oturuyordum ve çoğunlukla onunla girdiğim diyalogtan herhangi bir somut sonuç çıkmıyordu.”¹⁹⁷ “Benimle Makdisî arasında anlaşılmaz bir dostluk oluşmuştu. Bugün dahi benim için bunu açıklamak zor”¹⁹⁸ sözlerinden anlaşılacağı üzere, el-Utûm siyasî mahkûmlar arasında iken diğer mahkûmlarla olan ilişkisinin aksine dışa dönük ve aktif bir kişiliğe bürünmektedir.

Demokrasinin olmadığı ülkelerde rejimi yermek cesaret gerektirir. El-Utûm Aclûn Kalesi’nde büyük bir cesaretle rejimin bazı politikalarını yermiş ve bu durum onun hapse atılmasına sebep olmuştur. Özgürlüğü elinden alınarak zindanda yalnız bırakılan kahraman bu tutumunu sorgulama esnasında da devam ettirmiştir. Şöyle ki el-Utûm sorgu odasında bir anda özgürlük ve esaret seçenekleri ile karşı karşıya gelir. Ya vereceği ifade doğrultusunda Aclûn Kalesi’nde okuduğu şiirin kendisine ait olmadığını kabul ederek özgürlüğüne kavuşacak ya da aksini söyleyerek cezaevine gönderilecektir. Kahraman farklı zamanlarda üç kez sorguya çekilir ve her sorguda “- Bu şiir sana mı ait?” sorusuna “- evet, onunla iftihar ediyorum”¹⁹⁹ diyerek cevap verir. Bu durum onun

¹⁹⁵ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi’s-Sicn*, 155.

¹⁹⁶ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi’s-Sicn*, 162.

¹⁹⁷ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi’s-Sicn*, 180.

¹⁹⁸ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi’s-Sicn*, 225.

¹⁹⁹ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi’s-Sicn*, 44-58.

mizacında *cesaret* ve *inatçılık* gibi bazı karakteristik özelliklerin varlığını göstermektedir. Söz konusu özelliklerin arkasında ise *ümmetçilik* duygusu olduğu söylenebilir. Zindanda uyku yasağı ile cezalandırıldığı gece iç dünyasına yönelerek yaptığı konuşma, el-Utûm'un bu duygusunu daha belirgin bir biçimde ortaya koymaktadır.

*“Buraya bağlanıp bu unutulmuş odada tutuklanmak için ne yaptım? Devletten bana tokat atması yerine saygı göstermesini bekliyordum. Şiirimde Yahudilerle uzlaşma ve (ilişkileri) normalleştirmeye yüksek sesle hayır demekten başka ne yaptım ki? Müzakereleri övmemi ve teslim olanlardan yana olmamı beklemeleri mantıklı mı?”*²⁰⁰

Merkezî kişi el-Utûm genel kültür, olayları gözlemlene ve yorumlama, somuttan soyuta gitme gibi birçok konuda belli bir bilgi birikimine sahiptir. Hafızasındaki Maksim Gorki'nin sözü,²⁰¹ Seyyid Kutup'tan cümleler,²⁰² İmruu'l Kays'tan beyitler,²⁰³ Kur'ân-ı Kerim'den âyetler²⁰⁴ onun kültür ve bilgi seviyesi hakkında önemli ipuçları verirken, karşılaştığı zorluklar karşısında Kur'ân-ı Kerim'e başvurması dinî kimliğini göstermektedir.

3.3.3.2. Karşı Güç

Eserde asıl kahramanın karşısında olan ve onunla çatışmaya giren birçok *hasım/karşı güç* bulunmaktadır. Kahramanın tutuklanmasına sebep olan rejim ve rejimin iktidarını kendileriyle sürdürdüğü bazı aygıtlar, polisler, hâkimler, askerî görevliler gibi pek çok kişi olay örgüsü boyunca kahramanı ailesinden ve hayallerinden kopararak, çoğu kez psikolojik şiddet uygulayarak onu üzmüşler ve bu tavırlarını olay örgüsü boyunca devam ettirmişlerdir. Dolayısıyla el-Utûm, romanda karşı güç fonksiyonunu, tek bir

²⁰⁰ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 50.

²⁰¹ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 14.

²⁰² el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 58.

²⁰³ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 23.

²⁰⁴ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 59.

kişiyi yüklememiş, yöneticilerden alttaki insanlara doğru geniş bir zemine yaymıştır. Romanda karşı güçler gardiyan ve yönetim başlıkları altında incelenebilir.²⁰⁵

3.3.3.2.1. Gardiyan (سجان)

Eymen el-Utûm'un gardiyan kelimesine yüklediği anlam Arap cezaevi edebiyatında yapılan gardiyan tanımlarıyla örtüşmektedir. Rihâb Minâ Şâkir gardiyan kavramını şu şekilde tarif etmektedir. "Cezaevi literatüründe gardiyan kelimesi için cellat gibi birden fazla terim kullanılmaktadır. Gardiyan bu çalışmada, hapisane sistemini muhafaza etmeye çalışan, mekânı koruyan, özgürlüğü engelleyen ve ara sıra mahkûmun ruhunu ve bedenini taciz eden herkestir. Gardiyan, polis, subay, müfettiş veya emirleri yerine getiren bir doktor olabilir."²⁰⁶ Yâ Sâhibeyi's-Sicn romanında gardiyan kavramı, gerek kavramını karşılayan kelimeler bakımından, gerekse gardiyana yüklenen işlevler bakımından yukarıdaki tanımla benzerlikler göstermektedir. Zira, eserde subay(ضابط)²⁰⁷, gardiyan (سجان)²⁰⁸, polis (شرطي)²⁰⁹, kelimelerinin ve Hacı (الحجي)²¹⁰ şeklinde özel bir ismin gardiyan anlamında kullanıldığı görülmektedir. Öte yandan kurguda gardiyana, mahkûmu gözetlemek, onun kaçmasını engellemek ve düzene aykırı davranışında ona idarenin verdiği cezaları uygulamak gibi görevler yüklenmiştir.

"Uykum daha da artmıştı, tam uzanacaktım ki gardiyan bağırdı:

-Dik dur, uyumak yasak.

(...) vücudumu duvara yaslamıştım. Ne kadar süre kaldım bilmiyorum. Gardiyan (الحجي) hücrenin penceresinden kesinlikle ayrılmıyordu, gözü her dakika üzerimdeydi. (...) Yarı kapalı

²⁰⁵ Gardiyan figürünün benzer bir tasnifi, Rihâb Minâ Şâkir'in es-Seccân fî Edeb'is-Sucûn 1980-2008 adlı çalışması ve Edebiyat eleştirmeni Âdil el-Asta'nın es-Sicnu fî Rivâyeti Abdîrrahmân Munîf (Şark'ul Mutavassıt) adlı yazısında yapılmıştır. "Abdurrahmân Munîf'in Şark'ul-Mutavassıt adlı romanında cezaevi-Rummân Kültür Dergisi", <https://rommanmag.com/view/posts> (Erişim 21 Ekim 2022); Rihâb Minâ Şâkir, Mecellet'ul Cumhûriyyeti'l Rakmiyye, "es-Seccân fî Edebî's-Sucûn 1980-2008", (Berlin 2020).

²⁰⁶ Şâkir, *Mecellet'ul Cumhûriyyeti'l Rakmiyye*, 14.

²⁰⁷ el-Utûm, *Yâ Sâhibey'is-Sicn*, 22.

²⁰⁸ el-Utûm, *Yâ Sâhibey'is-Sicn*, 290.

²⁰⁹ el-Utûm, *Yâ Sâhibey'is-Sicn*, 67.

²¹⁰ el-Utûm, *Yâ Sâhibey'is-Sicn*, 34.

gözlerle hücrenin küçük penceresine baktım, gardiyanın silüetini gördüm. Beni izlemeye devam ediyordu. Yüzü tek başına tüm görünür alanı kaplıyordu.”²¹¹

Yukarıdaki pasajda anlatıcı kahramanı rejimin istediği şekilde ifade vermeyi reddettiği için uyku yasağı ile cezalandırılarak disipline edilmeye çalışılmış ve bu iş için gardiyan görevlendirilmiştir. Bütün gece mahkûmu gözetleyerek ve denetleyerek uyumasını engelleyen gardiyan, verilen cezanın uygulanmasını sağlamıştır. Burada gözetleme eyleminin mahkûm açısından, “onun üzerinde rejimin gücünü hissettirmek” gibi bir başka işlevi daha bulunmaktadır. Bu sayede birileri tarafından sürekli gözetlendiğini bilen mahkûmun hapishane düzenine, dolaylı olarak otoriter rejime uygun davranışlar geliştirmesi beklenir. Dolayısıyla olay örgüsü boyunca gardiyanın işlevi, mahkûmu rejim adına ıslah etmektir. Anlatıcı kahramanın “Eğer gözümüzün önünde bir mahkûmun onlarca polis tarafından kırbaçlanması bizim daha itaatkâr olmamız için bir ders ise, o zaman çoğumuzun bunu öğrendiğini düşünüyorum. Zaten burada yöneticilerin yüzüne dahi bakmamayı öğrenmiş olduk. Cezaevi hizmet sorumlularının burada kastettiği ıslah ve rehabilitasyon bu olsa gerek”²¹² sözleri bu durumu teyit etmektedir.

Kurguda gardiyanların kırbaçlamak, tokat atmak ve hakaret etmek gibi ıslah amaçlı kullandıkları bir takım metotlar yer almaktadır.²¹³ “Mahkûmlar karşılıklı durduğunda polis geçiş için yer bulamayıp sadece yatakların arasındaki bir metrelik boşluktan geçmek zorunda kalınca, mahkûmlara “tırnak-temizlik kontrolü, ellerinizi uzatın” diyerek bağırdı. Ardından mahkûmlardan birine:

²¹¹ el-Utûm, *Yâ Sâhibey’is-Sicn*, 49.

²¹² el-Utûm, *Yâ Sâhibey’is-Sicn*, 117.

²¹³ el-Utûm, *Yâ Sâhibey’is-Sicn*, 113-115.

-Tırnakların niçin uzun o.ç. diyerek yüzüne tokat attı. Mahkûm parmağını dahi kıpırdatmadı ve hiçbir karşılık vermedi. Gardiyanın tokat attığı yer kızarmıştı. Mahkûmun, başına gelen aşağılanma yüzünden boğazındaki yumruyu bastırıldığını hissedebiliyordum.”²¹⁴

Yukarıda romandan alıntılanan pasaj, gardiyanın acımasız, merhametsiz hatta işkence yapmaktan zevk duyan sadist bir karakter olduğunu çok açık ve net bir şekilde ortaya koymaktadır. Gardiyan belki de bu yüzden romanda ismi, fiziksel özellikleri verilmeyen bir karakterdir. “Müdürün polisler işaret etmesi ile bağları çözülmüş kurt sürüsü gibi ona saldırdılar. Ve kanlı partilerini yapma fırsatını buldular.”²¹⁵ Gardiyanın isimlendirilmesi, ona kısmen insani vasıflar yüklemek anlamına gelir (antropomorfize eder) ancak yazar bu pasajda onu insanlıktan çıkarmış gibi gözüküyor.

el-Utûm’un eserde birçok mahkûmun isimlerini, birini diğerinden ayıran fiziksel, kültürel ve sosyal özelliklerini belirtirken söz konusu gardiyanlar olduğunda bireyselliği ortadan kaldırdığını ve kendi aralarında farklılık göstermeyen bir blok halinde sunduğunu görüyoruz.

el-Utûm’un Yâ Sâhibeyi’s-Sicn romanında oluşturduğu gardiyan imajı ile edebiyat eleştirmeni Âdil el-Asta’nın²¹⁶ gardiyan imajı birbiriyle benzerlik arz etmektedir. el-Asta’ya göre, gardiyan “hemen bütün Arap romanlarında son derece sadist bir karakterdir. Kalbinde acıma ya da merhamet yoktur. Mahkûmlara işkence etmekten, hakaret etmekten ve onları aşağılamaktan zevk alır. Arap romanında mahkûmların imajı ise gardiyanın aksine hayattan umudunu kesmiş her şeye teslim olan, bir süre hayatta kalan ya da işkence altında ölen mahkûmlar olmak üzere birbirinden farklı çok karakterli bir yapıdadır.”²¹⁷

²¹⁴ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi’s-Sicn*, 149-150.

²¹⁵ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi’s-Sicn*, 115.

²¹⁶ “Yazar Âdil el-Asta - Rummân Kültür Dergisi”, <https://rommanmag.com/view>, (Erişim: 02 Kasım 2022).

²¹⁷ “Abdurrahmân Munîf’in Şark’ul-Mutavassıt adlı romanında cezaevi-Rummân Kültür Dergisi”, <https://rommanmag.com/view>, (Erişim: 21 Ekim 2022).

Yâ Sâhibeyi's-Sicn romanında gardiyanın sadist kişiliğini gösteren can alıcı sahnelerden biri şu şekildedir:

“(...)depodayken epeyce uzak sayılabilecek bir mesafeden belli belirsiz yürek parçalayan imdat çığlıklarını andıran bazı çığlıklar duydum.

Odadan deli gibi fırladım ve sesin kaynağına doğru yöneldim.

Bu çığlıklar güney cephedeki (B) bloğu/koğuşu ile (A) blok/koğuşunun bitişiğindeki hapishane stadyumunun arasından yükseliyordu.

Dikdörtgen şeklindeki küçük bir avluda on beş yaşlarında üç genç gördüm.

Yarı çıplak duran, ellerinde keskin jiletler bulunan bu üç genç, tıraş edilmiş başlarını ağacın kabuğunu soyar gibi acımadan kesiyorlardı. İçlerinden biri başın arka kısmından ön kısmına doğru jileti batırır batırmaz, jiletin geçtiği yerlerden ince oluk gibi bir kan fışkırıyordu. Bu kanlarla kafanın her yeri kanla doluyordu.

Ardından jileti kafasının solundan sağa doğru tekrar gezdiriyordu. İki çizginin kesiştiği noktada kan, bir su kaynağı gibi fışkırıyordu. O kadar çok kan akıyordu ki adamın yüzü bile kanlar içinde kalmıştı. İşkence yapan üç genç, işkence esnasında bir de yüksek sesle bağıyorlardı.

Polis ve güvenlik görevlileri ise uzakta durup manzarayı yakından! izlemekle yetiniyorlardı.

Bu gençler sadece kafalarını kesmekle kalmadılar, çıplak bedenlerini de kesmeye, vücuttaki yumuşak et üzerinde şov yapmaya başladılar. Jiletler yumuşak ete girip daldıkça, acının şiddetinden dişlerin gıcirtısı duyuluyordu.

Bu jiletlerle eti kesmeye devam ettiler. (...)

Akan kanlar, nereye döküleceğini bilmeyen şelaleleri andırıyordu. Sağdan sola çukurlaşmış, yukarıdan aşağıya adeta kaynayan yara izleri vardı..

Bu ölümcül işkence şovuna on dakika boyunca devam ettiler.

Bu sırada çığlık atmaya, enstrüman çalan kişi gibi jiletleri göstere göstere bedeninin üzerinde oynatmaya devam ettiler.

O gün çok kan döktüler. O gün yüksek sesle çığlık attılar.

Bütün bunlar olup biterken cenazede ağlayan bir kimse gibi içten içe ağladım.. Onlar için Allah'a yalvarıp yakardım. Gözümün önünde kardeşlerim kendi elleriyle kendilerini öldürüyorlardı. Bu trajik olay, onlara, hiçbir insan kalbinin taşıyamayacağı ve kimsenin bakamayacağı bu korkunç şeyi yapmaya sevkeden şeyin ne olduğunu sormama fırsat bırakmadı.

Ancak bizzat şahit olduğum bu manzara, bu işkence ritüelinin en kolay kısmıydı. Çünkü kanlarının dörtte üçünü akıttıktan sonra, çığlıklar kendilerini ayakta duracak takat bırakmayınca iyiden iyiye bitkin düştüler. . .

Dizlerinin üzerine çöktüler. Ellerini yanlarına salıp indirdiler. Jiletler üzerlerinden yere düştü. . .

Sonunda dik duran başları göğüslerine düştü.

O anda ve on saniyeden kısa bir süre içinde, polisler onlara dört bir yandan hücum ederek ellerini arkalarından kelepçeleyerek onlara tuzlu su püskürtmeye başladılar.

Kendilerini keserken yükselen çığlıklarının hapisane duvarlarını sarstığı doğrudur. Duyulan çığlıklar ve yaralarına serpilene tuzlu su, sadece hapisane duvarlarını sallamakla kalmıyor, hapisaneyi adeta temellerinden de söküp atıyordu.

O gün elimi ağzıma koydum ve acı acı ağladım. O kadar ağladım ki yanaklarımdan aşağı gözyaşı değil sanki kan akıyordu.

Güvenlik görevlileri onları küfürler savurarak tekmeleyerek idare koğuşunun yanındaki ziyaret bölümüne götürdü.

Orada onları bir hayalet ağına atarak, ellerini yukarı kaldırıp saatlerce demire bağlı şekilde bıraktılar. Böylelikle önceki acılarına, ellerini sıkan, kaslarını tüketen yeni bir acı eklediler. Sonra da hiçbir şey olmamış gibi onları hastaneye kaldırdılar. ”²¹⁸

Eserde gardiyan, her iki cezaevinde ve istihbarat teşkilatlarında tek boyutlu düz tip²¹⁹ olarak sunulmuştur. Kendi insani özellikleri ile değil daha çok yazar tarafından kendisine verilen rol ile ön plandadırlar. O, Cuveyde Hapishanesinde mahkûmlara fiziksel ve psikolojik şiddet uygulayan zalim kişiliğiyle öne çıkarken Suvâka

²¹⁸ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 135,136.

²¹⁹ Düz tip tanımını için bkz. Çetin, *Roman Çözümleme*, 150.

Hapishanesinde de aynı kişiliktir ve olay örgüsü boyunca bu özellikleri hiçbir değişime uğramadan okur karşısına çıkarılmıştır.

“(…) Burada (Cuveyde Hapishanesinde) polisin mahkûmları ustaca aşağılamaktan başka bir amacı yok. Bu yüzden mahkûmlar kendilerini bazı ahlaksız polislerin müdahalelerinden korumak için, gruplar oluşturmuşlardı. (...) Kibirli bir polis yeni gelmiş ya da grup içerisinde bulunmayan mahkûmlara kötü muamelede bulunabiliyordu. Bir mahkûmla yalnız kalıp ona sebepsizce vurabiliyor, gereksiz yere tokat atıp iğrenç, yüz kızartıcı ve mide bulandırıcı hakaretler edebiliyordu.”²²⁰

“(Suvâka Hapishanesinde) (...) Küstahça, bağırarak ve aşağılayıcı hakaretler ederek mahkûmlara emirler yağdırmaya ve çoğu zaman gereksiz yere vurmaya başladılar.”²²¹

Gardiyanın romandaki işlevini daha iyi anlamak için ona ideolojik açıdan bakmak yerinde olacaktır. Aynı zamanda bu bakış bize onun arkasındaki asıl güç olan rejimin ideolojisi hakkında önemli veriler sunabilir. Cezaevinde her türlü ideolojiye sahip çeşitli mahkûmlar bulunmaktadır. “Ekmek ayaklanması mahkûmlarının resminde tek bir renk yoktu, kırmızı, yeşil, beyaz, Komünistler, Baasçılar, Aydınlar ve Kabileciler. Ne var ki İslamcılar bu nadide resimde renksizdiler.”²²² Gardiyanların bu mahkûmlarla arasında işkence yapmak ve hakaret etmek dışında herhangi bir ideolojik tartışma bulunmamaktadır. Dolayısıyla gardiyanların farklı çevre ve eğitimden gelmelerine rağmen tek bir ideolojileri vardır, o da rejimin devamlılığını sağlamaktır. İdeolojik içeriği ne olursa olsun rejimin düzenine yönelik her türlü söylem ve davranış iktidar için birer tehdit kabul edilir. Rejim için önemli olan varlığının devamlılığının sağlanmasıdır. Bunun için de gardiyanlar burada sistemin koruyucu aygıtlarından biri olarak işlevseldir.

²²⁰ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 112,113.

²²¹ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 251,252.

²²² el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 117.

Sonuç itibariyle el-Utûm eserde birçok konuda ayrıntılı tasvirler yapmasına rağmen gardiyanın dış görünüşüne dair herhangi bir fiziksel betimleme yapmamıştır. Okur, kahramanın girdiği koğuşun genişliğini, yüksekliğini pencere sayısını, kaç kişilik olduğunu, içindeki mahkûmların özelliklerini en ince ayrıntılarına kadar bilmesi gerekirken gardiyan hakkında herhangi bir şey bilmesi gerekli değildir. Gardiyanın hapisanede duran önemsiz bir nesne gibi sunulmasının arkasında, yazarın rejimi hedef aldığı düşünülebilir. Zira gardiyan mahkûma yönelik eylemlerini rejimden aldığı yetkiyle, iktidara karşı geliştirilen karşı gücü bastırmak ya da yok etmek amacıyla yapar. “Baskılar arttı, artık birçok polisin rejime ve kanunlarına karşı çıkanları korkutmak için ellerinde kablo salladıklarını görürsün.”²²³ Bu noktada o sadece rejimin elinde düzenleyici mikro bir alettir denilebilir.

3.3.3.2.2. Rejim (نظام)

Eserde bahsedilen rejim 1996 yılı Kral el-Huseyin bin Talâl²²⁴ döneminin Abdu'l-Kerîm el-Kebârî²²⁵ başkanlığındaki Ürdün hükümetidir. Rejim, romanda olay örgüsü boyunca merkezi kişi el-Utûm'un karşısında duran en önemli karşı güçtür. Olay örgüsü el-Utûm'un rejimi yeren bir şiir okumasıyla başlamış, bu olay sonrasında kahraman tutuklanarak cezaevine gönderilmiştir. Zira o, bu tavrıyla rejimin karşına geçerek varlığını tehdit eden bir unsura dönüşmüştür.

“Buraya bağlanıp bu unutulmuş odada tutuklanmak için ne yaptım? Devletten bana tokat atmak yerine saygı görmeyi bekliyordum. Şiirimde Yahudilerle uzlaşma ve (ilişkileri) normalleştirmeye yüksek sesle hayır demekten başka ne yaptım ki? Müzakereleri övmemi ve teslim olanlardan yana olmamı beklemeleri mantıklı mı?”²²⁶

²²³ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 240.

²²⁴ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 187.

²²⁵ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 95.

²²⁶ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 50.

Ürdün rejiminin bu tutumu bize Michel Foucault'un Hapishane'nin Doğuşu adlı kitabında bahsettiği klasik çağ hükümdarlığını hatırlatmaktadır. Klasik çağın hukukuna göre, "(...) suç asıl kurbanın dışında, hükümdara da saldırmaktadır; ona kişisel olarak saldırmaktadır, çünkü yasa hükümdarın iradesi olarak geçerlidir; ona fizik olarak saldırmaktadır, çünkü yasanın gücü hükümdarın gücüdür."²²⁷ Dolayısıyla cezaevi edebiyatı bağlamında siyasî tutuklunun işlediği suç kralı/diktatörü fiziksel ve kişisel olarak etkilemektedir. el-Utûm "“Efendiler korkmayın, ölmeden önce mezarımı kazıyorum ve Allah’a beni katına alması için dua ediyorum. Zira Ebû Cehîl hükümetlerinin gölgesinde yaşamaktan daha kötü bir bela mı var? ”²²⁸ dizeleriyle kralın şahsını ve yönetimini hedef almış ve bu sebeple tutuklanmıştır.

Romanın ortalarına kadar soyut olarak var olan Kral, sekizinci bölümde cismen sahneye inerek cezaevinde siyasî bir mahkûmu ziyaret eder. “Kralın kendisi Suvâka Hapishanesine geldi, 8 Kasım 1996 tarihinde gün batımından önce cezaevi ve idaresinin konuğu oldu. Ziyareti hapishane personelinin şaşkınlığa uğrattı. Hapishane müdürü o sırada orada yoktu, izinli gözükiyordu. Kral subaylardan birinden (6 numaralı) koğuşumuza gitmesini ve Leys’e kendisinin idareden beklendiğini söylemesini istedi. (...) Leys, burada kralı görünce büyük bir sürpriz yaşadı. Selam verdikten sonra Kral ona kendisi için özel bir af çıkarttığını söyledi. Lakin Leys siyasî mahkûmların geri kalanı olmadan ayrılmayı reddedince Kral yakında bunu yapacağına dair ona güvence verdi. (...) böylece Leys aramızdan ayrılmış oldu.”²²⁹

Kralın cezaevine gelmesi ve Leys’e özel af çıkartması hapishane kurumunun ve içindeki çalışanlarının rejimin elinde düzenleyici bir araç olduğunun en belirgin örneğidir. Kral suç işleyen vatandaşını cezalandırma ya da affetme hakkını elinde bulundurmaktadır. Cezaevleri ise sadece kralın elinde ıslah amaçla kullandığı birer alettir. Bu durumda el-Utûm’un karşısındaki asıl karşı gücün rejim olduğu anlaşılmaktadır.

²²⁷ Kılıçbay, *Michel Foucault Hapishanenin Doğuşu*, 91,92.

²²⁸ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi’s-Sicn*, 107.

²²⁹ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi’s-Sicn*, 187,188.

Rejimin, gardiyanın arkasındaki asıl karşı güç olduğunu göstermek için mahkûmlara uygulanan baskılara bakılabilir. “Özel ziyaretler süresiz yasaklandı. (...) Her ne sebeple olursa olsun dışarıyla bağlantı kurmak kesinlikle yasaktı. (...) Sonra gazeteler yasaklandı, (...) günlük gazetelerden geriye sadece rejim yanlısı tek bir gazete bırakılmıştı.”²³⁰ Burada zihinsel baskıların varlığından söz edilebilir. Mahkûmun dışarıyla bağlantısının kesilmesi ve devlet gazetesini okumaya mecbur bırakılması, rejime boyun eğdirme göstergesinden başka bir şey değildir. Rejim bu baskılarla mahkûmun düşünce dünyasına nüfuz ederek kendi lehine olgular oluşturma çabasındadır denilebilir.

3.3.3.3. Yardımcı Kişiler

Yâ Sâhibeyi's-Sicn romanında merkezî kişi el-Utûm'a ve karşı güçlere işlevlerini yerine getirme hususunda belirli seviyelerde yardım eden yardımcı kişiler yer almaktadır. Kadrosu, farklı yaş, kültür ve karakterdeki insanlardan oluşan yardımcı kişilerin sayısı oldukça fazladır. Bu kişiler, aynı mekânda yaşama mecburiyetinden dolayı buradadırlar ve ilişkiler ağı da buradan kaynaklanmaktadır. Yardımcı kişiler el-Utûm'un tanıtmasına bağlı olarak isim ve karakter özellikleri ile ya da kendilerine verilen kısa rollerle romanda yer almaktadırlar. Bu kişilerin genel özelliği, hepsinin gerçek kişiler olmasıdır. Romanda birçok yardımcı kişi geçmesine rağmen, bu başlık altında eserdeki işlevselliklerine binaen Ali, Yûsuf, İkrime, Ebû Muhammed el-Makdisî, Leys Şubeylât, Koğuş Görevlisi (شاويش) hakkında bilgi verilmesi tercih edilmiş ve bilgilendirme konumlarına göre, merkezî kişinin arkadaşları, tanınmış kişiler, koğuş görevlisi şeklinde gruplandırılarak yapılmıştır.

3.3.3.3.1. Merkezî Kişinin Arkadaşları

el-Utûm cezaevine girdiğinde İkrime, Yûsuf ve Ali adlı kişilerle arkadaşlık kurmuş ve Cuveyde Hapishanesi'nde başlayan arkadaşlıkları Suvâka Hapishanesinde devam etmişti. Aclûn dağlarının zirvelerine yerleşmiş Ürdün kabilelerinden birine mensup olan

²³⁰ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 250.

İkrime, Yûsuf ve Ali, sınırdaki mayınları toplayıp evlerinin mahzenlerinde saklıyorlardı. Bu sebeple terör eylemi işlemekten hapse girmişlerdi. Davaları o dönemde Devlet Güvenlik Mahkemesi'nin önemli davalarından biriydi. İdamla yargılanmış daha sonra cezaları müebbet hapse çevrilmişti.²³¹

3.3.3.3.1.1. İkrime

el-Utûm'un cezaevinde edindiği ilk arkadaşlarından biridir. “Zayıf, minyon tipli, esmer yüzlü, kıvrıkcık saçlı, ela gözlüydü. Sakalı yüzünün dörtte üçünü kapatıyordu ve küçük ağızlı biriydi. Konuştuğu zaman diş etlerinin bir kısmı gözüktü. Benimle her konuşmasında sözü sürekli kurtlara getirdiği için onun Şenfera'nın Lâmiye'sinde anlattığı çöl kurtlarından biri olduğunu düşünüyordum. Seninle konuşurken sanki senfoninin üstadı olan Mozartmışçasına bir senfoninin açılışını yapıyormuş gibi parmaklarını sürekli gözünün önünde hareket ettirirdi. Çoğunlukla başını sağa eğip, aniden susar ve aniden gülerdi. O kadar yüksek sesle gülerdi ki, duyan kimse kahkahasını tanırırdı.”²³²

İnşaat mühendisi²³³ olan İkrime insanlarla fikirleri hakkında tartışmayı seviyordu. Bu onun için günlük rutin bir iş haline gelmişti. Seyyid Kutub'un bütün kitaplarını ve Mâlik bin Nebi'nin eserlerini okumanın yanı sıra Marksist düşünce literatüründen de okurdu. Sağ ve sol düşüncelerin kitaplarını okumak onu kendisiyle tartışılması zor bir insan haline getirmişti.²³⁴ el-Utûm için İkrime bilgi birikiminden istifade edilecek biriydi. İkrime'nin gerek el-Utûm ile gerekse diğer mahkûmlarla yaptığı diyalog sahneleri kahramanın zihnen ve fikren büyümesine yardımcı olmuştur. İkrime, kimi zaman kahramanın oyun arkadaşı olmuş kimi zaman ise rahat tavırları ile ona cesaret vermiştir. Özellikle koğuştaki beraber satranç oynadıkları sırada cezaevi müdürü ve bir grup subayın yanlarına geldiği sahne bu duruma örnek verilebilir.

²³¹ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 125,126,127.

²³² el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 69.

²³³ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 69.

²³⁴ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 127,128.

“Oyuna öyle dalmıştık ki, sayıları altıdan fazla bir grup subayın önlerinde kırmızı yakalı müdürle beraber bize doğru geldiklerini fark ettik. Müdür o zamanlar albay rütbesindeydi. Bu askerlerin görüntüsü oradaki bütün mahkûmların kalbine büyük bir korku salmıştı. Hatta tek bir polis dahi mahkûmları karşısında saatlerce korkudan titretebiliyordu. Askerî botlarıyla yere vurarak yürüyen askerlere şöyle göz ucuyla bir baktık; ben ve İkrime onlara aldırış etmeden, sanki yoklarmış gibi oynamaya devam ettik. Müdür, arkasında subaylarla beraber yanımıza gelip tepemize dikildi ve İkrime’ye “suçun ne senin” dedi. İkrime ise yüzüne dahi bakmadan cevap verdi. Bana suçumu sorduğunda ise pozisyonumu bozmadan cevapladım. Ona kısa cevaplar verince kendisiyle konuşmak istemediğimizi fark etti. O an konuşmaya devam ederse bizim susacağımızı dolayısıyla yardımcıların önünde rezil olacağını fark etti. Bize bulaşmadan ve hiçbir şey demeden çıkıp gitti.”²³⁵

3.3.3.3.1.2. Ali

Ali, kahramanın cezaevinde tanıştığı ve arkadaşlık yaptığı kişilerden biridir. “Bakır rengi sakalı ve arkaya doğru taranmış gür saçları vardı. Zayıftı ve gözleri olgunlaşmamış Kudüs zeytinini andırıyordu. Tatlı ritmiyle kendisini dinleten, yumuşak tonlu, sıcak bir sesi vardı.”²³⁶ Ali’nin sesinin ne kadar etkili olduğu özellikle ibadet sahnesinde kendisini göstermektedir. Mütedeyyin bir karakter olan Ali, sesli dua yaptığında uyuyan kimseyi dahi yatağından kaldırabilirdi. Nitekim el-Utûm birçok uykusuz gecenin sabahında Ali’nin o yumuşak, sesiyle namaza uyanmıştır. “Bu hüznü, etkileyici ses adeta omzumdan sallayıp beni uyandırıyor. Ali ve Yusuf’la kardeşliğin sıcaklığını hissettim ve onlar bana Allah’ın huzurunda iken hissettiğim en tatlı anları yaşattılar.”²³⁷

Romanda Ali’nin varlığı daha çok el-Utûm’un kişisel söylemleri ile hissettirilmesine rağmen, onun bizzat konuşturulduğu bir sahne bulunmaktadır. Suvâka Hapishanesinde el-Utûm ve birçok siyasî mahkûmun başlattığı açlık grevinin sonlandırılması için

²³⁵ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi’s-Sicn*, 174,175.

²³⁶ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi’s-Sicn*, 69.

²³⁷ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi’s-Sicn*, 294.

cezaevine emniyet genel müdürü gelmiş ve müdürle grevin sonlandırılma şartları için grup adına Ali konuşmuştur.²³⁸ Gerek romanın olay örgüsü bakımından önemli görülen açlık grevinde konuşturulması, gerekse el-Utûm'un psikolojisinde derin izler bırakan arkadaşlardan biri olması bakımından kurguda Ali'ye önemli bir rol verildiği söylenebilir.

3.3.3.3.1.3. Yûsuf

el-Utûm'un Cuveyde Cezaevi'nde arkadaş olarak okura tanıttığı üçüncü kişi Yûsuf'tur. "Üçüncüsü, diğer iki arkadaşı gibi aşırı zayıf görünüyordu. (...) Tam bir ilkbahar yeşili gibi dingin gözleri vardı. Saçı gürdü ve ön kısmı sadağına dizilmiş oklar gibi diziliydi. Yürüdüğü vakit, sanki çizgi üzerindeymiş ve bacaklarından biri diğerinden daha uzunmuş gibi sıçrayarak adım atıyordu. Güldüğü vakit gözlerini kapatırdı ve kahkahası kulaklarını çınlatırdı, fakat aniden gülmeyi bırakır ve sanki hiç gülmemiş gibi susardı. Onunla konuştuğunuz zaman sanki onu çok uzun zamandır tanıyormuşsunuz gibi kendinize yakın hissedersiniz."²³⁹

Kurguda Yûsuf'un yaşadığı olaylar ve bu olaylar karşısında sergilediği davranışlar bize onun karakteristik özelliklerine dair bir takım ipuçları vermektedir. Örneğin, Yûsuf'un yukarıda değinildiği gibi sınırdaki mayınları toplamaktan hüküm giymiş olması onun ümmetçilik duygusuna sahip olduğunu gösterirken, Suvâka Hapishanesinde açlık grevine katılması ve grevi sonuna kadar sürdürmesiyle cesur ve mücadeleci bir ruha sahip olduğunu göstermektedir. Yûsuf, cezaevi yönetiminin artan baskılarına boyun eğmemiş ve diğer siyasî mahkûmlarla beraber açlık grevine katılmıştır. O, grevi sonuna kadar devam ettiren dokuz kişiden biridir. Hapishane öncesi hayatında komilik yapan Yûsuf cezaevinde de mesleğini sürdürür ve arkadaşları için yemekhaneden koğuşa yemek taşırdı.²⁴⁰ O, cezaevi gibi bir mekânda bu eylemi ancak yüreğindeki iyilik yapma erdeminden ötürü yapabilir. Zira bu mekânda ücret karşılığı iş yapan tek kişi koğuş görevlisidir.

²³⁸ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 280.

²³⁹ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 70.

²⁴⁰ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 169.

3.3.3.3.2. Tanınmış Kişiler

Eserde Ürdün’de ve dünyada tanınmış birçok gerçek kişi yer almaktadır. Örnek olarak şunları zikredebiliriz: Leys Şubeylât, o dönemde Ürdün Hizbu’t-Tahrîr sorumlusu Ata Ebu’r-Rişte, Bey’at’ul-imâm ya da Cemâat’ut-Tevhîd diye isimlendirilen İslamcı akımın liderleri Ebû Muhammed el-Makdisî ve Ebû Mus’ab ez-Zerkâvî. Burada bu tanınmış kişilerden, olay örgüsü işlevselliği ve ana karaktere yakınlığı en fazla olan Ebû Muhammed el-Makdisî (‘Isâm el-Berkâvî) ve Leys Şubeylât incelenecektir.

3.3.3.3.2.1. Leys Şubeylât

Leys Şubeylât, Ürdün’ün dinî ve siyasî yaşantısı üzerinde etkili olan tanınmış bir kişidir. Birçok ilklere imza atan Leys, başta İslamî hareket olmak üzere tüm muhaliflerin desteğini alarak cezaevinde mühendisler sendikasının başkanlığını kazanan ilk kişi olmuştur. Görüşleri daha çok anayasal monarşi ve İsrail’le ilişkilerin normalleştirilmesi üzerine olan Leys, Ürdün’de anayasal monarşi fikrinin ilk savunuculardan biridir. Öte yandan Irkçılık ve Siyonizmle Mücadele Derneği’nin kurucu ismidir.²⁴¹

Romanda Leys, polislerin ve birçok siyasî mahkûmun saygı duyduğu bir karakterdir. Cezaevine kolaylıkla satranç tahtası ve bıçak sokabilmesi ya da kuzu kestirip ziyafet verebilmesi, hapishanedeki itibarını gösterir.²⁴² Ayrıca eserde Leys’in Ürdün halkı üzerindeki etkisini gösteren bir sahne yer almaktadır. Ekmek Ayaklanması olayı

²⁴¹ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi’s-Sicn*, 180,181.

²⁴² el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi’s-Sicn*, 174-183.

sırasında Kralın cezaevine gelip Leys’le konuşması ve ona özel af çıkartması²⁴³ onun sistem ve halk nezdindeki konumunun önemini yansıtmaktadır.

el-Utûm Suvâka Hapishanesinde tanıştığı Leys ile yakın arkadaşlık kurmuş ve bu arkadaşlık onun düşünce dünyasında derin izler bırakmıştır. Onunla girdiği diyaloglarda somut bir sonuca varamasa dahi bu diyaloglar siyasî ve dinî konularda kahramanın ufkunu genişletmiştir. Eserde Leys’in fiziksel özelliklerinden ziyade karakter özelliklerine vurgu yapılmıştır. Örneğin, Leys, bazı vakitlerde koğuş tuvaletlerini yıkamayı kendisine vazife edinmişti. Pek çok mahkûm, onun ileri yaşına ve tanınmış bir kişi olmasına rağmen ısrarla bu işi yapmasını, tasavvufî bir nefis terbiyesinin sonucunda ortaya çıkan tevazusuna bağlıyordu.²⁴⁴

3.3.3.3.2. *Ebû Muhammed el-Makdisî*

Asıl adı Isâm el-Berkâvî olan Ebû Muhammed el-Makdisî²⁴⁵, Leys Şubeylât gibi Ürdün ve başka ülkelerde tanınmış, gerçek bir kişidir. “Dünyada gezmediği yer, Ürdün’de girmedikleri cezaevi kalmamıştır. Belki de hapishanede en uzun kalan siyasî tutuklu olabilir. Muhtemelen ona yakın cezaevini dolaşmıştır.”²⁴⁶ Ürdün İstihbaratı’nın Bey’at’ul-İmâm olarak isimlendirdiği islamî bir grubun hem teorisyeni hem başkanıdır. Her ne kadar devlet onlara bu ismi verse de grup kendisini es-Selefiyyet’ul-Cihâdiyye, Cemâatu’t-Tevhîd ve et-Tekfir ve’l-Hicra isimleriyle tanımlamaktadır.²⁴⁷

el-Makdisî hafif uzun boylu bir adamdı, cezaevine girdiğinde hafif kilolu iken, birkaç ay içinde oldukça zayıflamıştı. Sarıya çalan uzun, seyrek sakalları vardı. Yüzü beyazdı ve burun tarafında genişleyen, diğer tarafta daralan badem ela gözleri vardı. Saçları arkadan uzundu. Başına bazen siyah, bazen mavi renkli bir takke takıyordu. Başında kendine has bir sarma yöntemiyle sardığı beyaz bir sarığı vardı. Gözlerine çok fazla

²⁴³ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi’s-Sicn*, 187.

²⁴⁴ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi’s-Sicn*, 179.

²⁴⁵ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi’s-Sicn*, 222.

²⁴⁶ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi’s-Sicn*, 223.

²⁴⁷ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi’s-Sicn*, 25,163.

sürme çekiyordu. Ayrıca çok konuşkandı. Bir kişinin yanına oturduğunda aralıksız yağan yağmur gibi sürekli konuşurdu.²⁴⁸

Eserde el-Makdisî ve cemaatin görüşlerine genişçe yer verilmesiyle birlikte, el-Makdisî'nin kendisini ziyarete gelen on üç yaşındaki oğlu ile cezaevi müdürü arasında geçen diyalog, cemaatin temel görüşünü yansıtan can alıcı bir sahnedir.

“O zamanlar cemaatin lideri ve teorisyeni olan Ebû Muhammed el-Makdisî oğullarının ve akrabalarının toplanıp kendisini ziyaret etmelerini sağlayabilmişti. Bu ziyareti nasıl kolaylıkla gerçekleştirdiğini bilmiyorum ama normalde bir mahkûmun böyle bir iş yapması son derece zordur. Daha da önemlisi, ziyaret işinin yolunda gittiğinden emin olmak için cezaevi müdürünün kendisi inmişti ve el-Makdisî'nin takriben on üç yaşındaki oğluna elini uzattığında çocuk müdürün elini sıkmadı ve onunla tokalaşmadı. Müdür utanç verici bir duruma düşürülmüştü lakin o, öfkesini ve bozulduğunu belli etmeden hiçbir şey olmamış gibi sordu:

-Niçin bana selam vermedin?

-Çünkü sen kafirsin

-Ben, kafirim!

-evet

-Sana bunu kim söyledi?

-Babam

Müdür yutkundu ve boğazına yumru saplandı daha sonra arkasını dönüp gitti.”²⁴⁹

Yukarıdaki pasaj, sistemin ve cezaevinin el-Makdisî'ye olan bakış açılarını net bir şekilde sunmaktadır. Şubeylât gibi el-Makdisî de tanınmış bir şahıstır ve bu kişiler dışarıdaki konumlarından ötürü cezaevinde bazı ayrıcalıklara sahiptirler. Bu durum

²⁴⁸ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 221,222.

²⁴⁹ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 220.

onların hapisane dışındaki belirli bir kitleyi yönlendirme gücünü ellerinde bulundurmaya devam ettiklerini göstermektedir. Bu yüzden tanınmış kişiler, cezaevi idarecileri ve el-Utûm gibi birçok mahkûm tarafından itibar gören kişilerdir.

3.3.3.3.3. *Koğuş görevlisi (شاويش) Çavuş*

Şâvîş kelimesi Türkçeden Arapçaya geçmiş bir kelimedir.²⁵⁰ Günümüz Arapçasında askerî terminolojide ve cezaevi terminolojisinde kullanılmakta olan kelimelerden biridir.²⁵¹ Bu kişi bütün cezaevi romanlarında kullanılan ortak bir karakter olarak görülmektedir.²⁵² Yâ Sâhibey'is-Sicn romanında şâvîş, olay örgüsünde herhangi bir işlevi olmayan, sadece anlatılan olayın ve mekânın gerçekçi bir görünüm kazanabilmesi için gerekli sosyal atmosferi sağlayan bir figüran olarak sunulmuştur.

Kurguda şâvîş, koğuş görevlisi demektir ve her koğuşta bir şâvîş vardır. Mahkûmların sigara, çerez, bisküvi gibi bir takım ihtiyaçlarını hapisane dükkânından satın alarak gidermekle sorumludur. Elinde müsvedde bir kâğıt, kulağının üstünde dolma kalem ile mahkûmlar arasında dolaşarak ihtiyaçlarını liste halinde yazar ve her mahkûmun istediği şeyi satın alıp kendisine ulaştırır. Şâvîş, seçimle iş başına gelen bir görevlidir. Koğuştaki en yaşlı mahkûmlardan seçilir ve şâvîş olabilmenin bazı şartları vardır; okuma-yazma bilmek, gerektiğinde mahkûmlar tarafından idareye sunulan tekliflerin içeriğini açıklayabilecek akıcı bir dile sahip olmak ve hızlı hareket edebilmek bunlardan bazısıdır. Şayet sorumluluklarını aksatırsa koğuştakiler tarafından dışlanabilir.²⁵³

²⁵⁰ https://al-akhbar.com/Archive_Justice/99491 (Erişim 02 Kasım 2022).

²⁵¹ 'Anber Kullû Yisma': Mısır cezaevlerinde en çok kullanılan terimler için basitleştirilmiş bir rehber - Mısır İnsan Hakları Cephesi", <https://egyptianfront.org/ar/2020/11/ward-listen>, (Erişim 02 Kasım 2022).

²⁵² Usâme Muhammed Ali Huseyn, *el-Lugatu ve's-Serdi fî rivâyetis'sucûni't-Teşkili ve'l Vazîfeti inde (Eymen el-Utûm- Sunullâh İbrâhîm) Dirâse Vasfîyye Tahlîliyye* (Câmiatu Tantâ Kulliyetu'l Âdâb, yüksek lisans tezi, ts.), 135.

²⁵³ el-Utûm, *Yâ Sâhibeyi's-Sicn*, 79-81.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Tez çalışmamızda cezaevi edebiyatı tanımı, oluşumu, işlevleri ve cezaevi edebiyatı roman türüne değinilerek bu edebiyata dair bir takım özellikler ortaya konmaya çalışılmıştır. Modern Cezaevi Edebiyatı ilk tür eserlerini XXI. yüzyılın ilk çeyreğinde vermiştir. Bu eserlerde ortaya konulan edebiyat, edebî bir akım özelliği taşımaktadır. Bu akım otoriter rejimlerin Arap halklarına uyguladıkları baskı ve despotizm sonucunda meydana gelmiştir. Daha çok siyasî mahkûmların cezaevi tecrübelerini kaleme aldıkları otobiyografik özellikler gösteren edebî türlerden oluşmakla birlikte, konusu cezaevi olan bütün edebî çalışmalar bu edebiyata dahil edilebilir. Bu açıdan bakıldığında Eymen el-Utûm'un 2012 yılında basılan Yâ Sâhibeyi's-Sicn (Ey İki Hapishane Arkadaşım) adlı romanı konusunun cezaevi olması sebebiyle, cezaevi edebiyatı yazınsal çalışmaları içerisinde değerlendirilebilir.

Cezaevi edebiyatı eserlerine okur merkezli yaklaşıldığında, Arap okurun okuma eyleminin en başında, yazarla olan kurmaca sözleşmesini bozduğu söylenebilir. Zira bazı araştırmacıların kanaatlerine göre bu eserler, özellikle cezaevi romanları, 2011 yılında Tunus'ta başlayıp birçok Arap ülkesine yayılan Arap Baharının temel dinamiklerinden biridir. el-Utûm'un Yâ Sâhibeyi's-Sicn eseri bu açıdan değerlendirildiğinde, romanın basıldığı ilk yılda geçici olarak yasaklanmasının ve daha sonra günümüze kadar 24 kez basılmasının sebebi, bizce, eserin okur tarafından kurgu olarak görülmemesidir.

Yâ Sâhibeyi's-Sicn romanı, yazar el-Utûm bazı gerekçelerle reddetse de birçok araştırmacı tarafından cezaevi edebiyatı kapsamında değerlendirilmektedir. Kanaatimizce roman konu-içerik, kurgu-gerçeklik, yazarın niyeti ve okurun yaklaşımı gibi birçok açıdan bakıldığında cezaevi edebiyatı roman türü örneklerindendir. Zira eserin konusunun cezaevinde yaşanan olaylar olması, kahraman anlatıcı el-Utûm'un girdiği cezaevleri ve hücre isimlerini, bina yapılarını nesnel ve detaylı bir şekilde okura sunması, ayrıca 1996-1997 yılları arası Ürdün'de yaşanan siyasî olaylara gerçekçi bir

üslupla değinmesi ve eserin giriş kısmında anlatıcının “*Ben, hafızasında biraz geriye gidip cezaevi (sonrası) günlerinin ve yıllarının unutturmaya çalıştıklarını yazmaya çalışan basit bir şairim*” gibi cümleleri, romanda estetik kaygıdan ziyade okurda gerçeklik duygusu uyandırma çabasının bir sonucu olarak görülebilir. Buna göre, el-Utûm’un romanını tarihsel itki ve politik amaçlarla yazdığı söylenebilir. Eserin yayınlanma tarihine bakıldığında yazarın politik amacı daha belirgin bir biçimde gözükmemektedir. Roman 2011 yılında yaşanan Arap Baharı’ndan hemen sonra 2012’de yayınlanmıştır. Burada el-Utûm’un başarısızlığa uğramasına rağmen Arap Baharı’nı desteklediği ve birçok cezaevi edebiyatçısı gibi halkı cezaevlerinde yaşanan hukuksuz uygulamalardan haberdar etmek istediği düşünülebilir.

KAYNAKÇA

- Abdolgader, Mohamed Ali. *Çağdaş Suriye Nesrinde Siyasi Hapishane Edebiyatı Üzerine Eleştirel Bir Bakış*. Selçuk Üniversitesi, yüksek lisans tezi, 2014.
- Ağluç, Leyla. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*. “Sanat Yaratıcılık Bağlamında İnsan ve Yaratma Güdüsü” 3/1 (2014).
- Aktulum, Kubilay. *Metinlerarası İlişkiler*. Ankara: Öteki Yayınevi, 2., 2000.
- A.M. Lobad, Hiba. *Filistin Romanında Direniş*. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, yüksek lisans tezi, 2018.
- Arslan, Adnan. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*. “Modern Arap Edebiyatı’nda Cezaevi Romanı” 2/25 (2016), 31-57.
- Asan, Turan. *Akdeniz Sanat Dergisi*. “Kitap Kapağının İki Yüzü” 15/28 (26 Temmuz 2021).
- ’Âşûr, Radvâ. *İl Külli’l-makhûrîn ecniha*. Kâhire: Dâr Shorouk, 2019.
- Aygül, Hasan Hüseyin vd. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. “Mahpus Öğrencilerin Benlik Sunumları: Dramaturjik İlkeler, Damga ve Total Kurum” 45 (Aralık 2018), 186-204.
- Bakhtin, Mikhail M. *Epic and the Novel The Dialogic Imagination Four Essays*. ed. Michael Holquist. çev. Carly Emerson - Michael Holquist. University of Texas Press Austin, 1981.
- Bilgin, Nuri. *Tarih ve Kollektif Bellek*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2013.
- Bulut, Feyza. “‘Metinlerarasılık’ Kavramının Kuramsal Çerçevesi”. *Edebî Eleştiri Dergisi* 2/1 (30 Nisan 2018), 1-19. <https://doi.org/10.31465/eeder.397704>
- Can, Hülya. “Aristoteles’te Katharsis Kavramı”. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 2 (01 Eylül 2006), 63-70.
- Civelek, Kamil. “Yanmetinsellik Bağlamında Karşılaştırmalı Bir Çözümleme Anna Gavalanın Je LAımaıs Onu Seviyordum Adlı Roman Fransızca ve Türkçe Baskıları” 6 (23 Kasım 2015), 89-98.

Civelek, Kamil - Tilbe, Ali. "Frederic Beigbedernin Romantik Egoist Adlı Karma Benli Anlatısı..Özyaşamöyküsü mü, Yeniötesi Günlük mü, Özkurmaca Roman mı" 6/1 (08 Nisan 2016), 27-45.

Çetin, Nurullah. *Roman Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 16. Basım, 2019.

Çetişli, İsmail. *Metin Tahlillerine Giriş/2*. Ankara: Akçağ Yayınları, 6. Basım, ts.

Çıraklı, Mustafa Zeki. *Anlatıbilim Kuramsal Okumalar*. Ankara: Hece Yayınları, 2015.

Çolak, Raşit. *William Butler Yeats ve Yapıtlarının Yanmetinsellik Yöntemiyle İncelenmesi Yapıtçevresi Çözümleme Örneği*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2017.

Demirtaş, Erdem. *Ortadoğu'da Devlet ve İktidar Otoriter Rejimler Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: Metis Yayınları, 2014.

Derrida, Jacques. "The Low of Genre". *Acts of Literature içinde*. ed. Attridge Derek. New York Routledge, 1992.

Erdem, Demirhan Fahri - Erdem, Çiğdem. *Akademik Ortadoğu Dergisi*. "Ortadoğu'da Otoriter Rejimler Ortadoğu Arap Toplamlarının Tarihsel, Siyasal ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerinden Bir Değerlendirme" 10/14 (2017).

Essa. "el-Kuds el-Arabî, "Edebu's-Sucûn ve'r-Rivâyet'ul-Bûlûsiyye". <https://www.alquds.co.uk> (blog), 04 Ocak 2021.

facebook. "Eymen el-Utûm". <https://www.facebook.com> Erişim 26 Mart 2022.

Güneş, Sezen. *Turkish Studies-İnternational Periodical For The Languages, Literature and History of Turkis or Turkic*. "Metin, Tür ve İşlev İlişkisinde Palavra Edebiyatı veya Kahramanlık Anlatıları" 8/4 (2013), 1281-1286.

Hamdûne, Ra'fet Halîl. *el-Cevânibu'l-'Ibdâ'ıyyeti fî Târîhi'l-Hareketi'l- Vatanıyyeti'l-Filistîniyyeti'l-Esîrati fî'l-Fetrati mâ beyne 1975 ilâ 2015*. Kâhire: Câmiatu'd-Duveli'l-Arabıyyeti'l- Munezzemâti'l-Arabıyyeti li't-Terbiyeti ve's-Sekâfeti ve'l-Ulûmi, Doktora, 2016.

Hâmid, Mustafâ bin. *el-Fadâu'r-Rivâiyyu fî Rivâyeti yâ Sâhibey'is-Sicn Eymen el-Utûm*. Câmiatu Muhammed Bûdiyâf el-Mesîle, yüksek lisans tezi, 2016.

Hasan Süleyman, Şirin Muhammed. *Dirâse tahlîliyye li nemâzic rivâiyye min edebi's- sücûn*. Câmiat'l-Kuds, yüksek lisans tezi, 2018.

Entellektüelin Siyasi İşlevi Michel Foucault. çev. Ergüden Işık vd. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 3. Basım, 2011.

İbn Manzûr. *Lisân 'ul- 'Arab*. 7 Cilt. Beyrut-Lübnan: Dâr'ul-Kutub'ul-'İlmiyye, ts.

İbrâhîm, Sun'ullâh. *Şaraf*. Kâhira: Dâr'us-Sekâfeti'l Cedîde, 4. Basım, 2010.

Kandinsky, Wassily. *Sanatta Ruhsallık Üzerine*. ed. Şenol Erdoğan. İstanbul: Altıkkırkbeş Yyain, 2010.

Kantar, Dilek. *Dil Dergisi*. "Tür Üzerine Kavramsal Bir Tanımlama Denemesi Towards A Conceptual Definition Of Genre" 123 (2004), 7-18.

Karataş, Turan. *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Perşembe Kitapları, 2001.

Keştû, Yaman. *Tekniyyaât'us-serdi fî rivâyâtî'l-kâtib Eymen el-Utûm*. Mardin Artuklu Üniversitesi Türkiye'de Yaşayan Dille Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2020.

Kılıçbay, Mehmet Ali. *Michel Foucault Hapishanenin Doğuşu*. Ankara: İmge Kitabevi, 8. Basım, 2019.

Kurttopuz, Senem. "Hükümet Sistemleri ve Devlet Şekillerinin Ülkelerin Demokrasi Seviyeleri Üzerinde Yarattığı Farklılığın Tespiti Üzerine Bir Çalışma" 16/3 (2016).

Gerard Genette *Paratexts Thresholds of interpretation*. çev. Jane E. Lewin. Cmbrridge University Press, 2001.

Mansûrî, Ali. *el-Batalu's-Secînu's-Siyâsiyyi fî'r-Rivâyeti'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra*. Batna: Câmiatu'l-Hâc Lakhdar, yüksek lisans tezi, 2007.

Muhammed Ali Huseyn, Usâme. *el-Lugatu ve's-Sedi fî Rivâyetis'Sucûni't-Teşkîli ve'l Vazîfeti inde (Eymen el-Utûm- Sunullâh İbrâhîm) Dirâsetun Vasfiyyetun Tahlîliyyetun*. Câmiatu Tantâ Kulliyetu'l Âdâb, yüksek lisans tezi, ts.

Muhammed İrhîm, Emel Yûnus. *Şi'riyyet'üs-Serdi fî Rivâyâtî Eymen el-Utûm*. el-Câmiat'ul-islâmiyye bi Gazze, yüksek lisans tezi, 2019.

Munif, Abdurrahmân. *Akdeniz'in Doğusu*. çev. Ayşe İspir Kurun. İstanbul: Ketebe Yayınları, ts. Nasr, es-Siddik Beşîr. *Vehec'ul Kanâdîl*. el-Müesseset'ul Arabiyyetu li'd-Dirâsâtî ve'n-Neşr, 2019.

Jean-Paul Sartre *Edebiyat Nedir*. çev. Bertan Onaran. İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2015.

Orwell, George. *Neden Yazıyorum*. çev. Levent Konca. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2., 2013.

Rollo May *Yaratma Cesareti*. çev. Alper Oysal. İstanbul: Metis Yayınları, 11. Basım, 2008.

Özdemir, Ayşe Nur. *Türk Romanında Kutsal Metinler Bağlamında Metinlerarasılık*. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Edebiyat Bilim Dalı, Doktora, 2020.

Özdemir, Buket. *Hatırlama ve Unutma Kültürü: Geçmişle Yüzleşme Bağlamında Türkiye Örneği*. İstanbul Üniversitesi, yüksek lisans tezi, 2019.

Sadıkoğlu, Tülin. *Dilsiz Yara: Feride Çiçekoğlu'nun Yapıtlarında İşkence ve Travma*. İstanbul Bilgi Üniversitesi, yüksek lisans tezi, 2010.

Said, Kadriye Sınmaz-Muhammed. *İnsamer (İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi)*. “Mısır'da İnsan Hakları ve Tora/Akrep Hapishanesi”, 1-5.

Saltık, Eylem. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. “Hasan Ali Toptaş'ın Gökyüzü Gri İsimli Hikâyesinde Kadının Benlik Arayışı” 56 (2017), 41-58.

Savaş Deveci, Şeyma. *Kilis Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi*. “Arap Baharı Öncesi Dönemde Arap Edebiyatının Rolü” 5/8 (2018), 247-260.

Karnavaldan Romana Mikhail Bakhtin Edebiyat Teorisinden Dil Felsefesine Seçme Yazılar. çev. Cem Soydemir. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1. Basım, 2001.

Şa'ban, Yûsuf. *Edebu's-Sucûn*. Kahire: el-Heyet'ul Mısriyyetu'l 'Âmmetu li'l Kitâb, 2014.

Şâkir, Rihâb Minâ. *Mecelletu'l Cumhûriyyeti'l Rakmiyye*. “es-Seccân fî Edebi's-Sucûn 1980-2008”.

Şeker, Mehmet. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*. “Ortaçağ'da Şam Diyarının Stratejik Bir Kalesi: Aclûn Kalesi” 8/4 (2019).

Şinkâr, Esmâ İbrâhim Huseyn. “Atebetul Unvân fî Rivâyât’il-Eymen el-Utûm”. *Mecelletu Serdiyyât* 23 (Mart 2017), 45-74.

Tekin, Metin. *Roman Sanatı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 18. Basım, 2020.

Tilbe, Doç. Dr. Ali vd. (ed.). “VIII. Ulusal Frankofoni Kongresi Congres National De La Francophonie”. *Bildiriler/Actes*. Tekirdağ 2013.

Utûm, Eymen el-. *Yâ Sâhibeyi’s-Sicn*. Beyrut Lübnan: el-Muessetu'l-Arabiyyetu lid-Dirâsâtu ve’n-Neşri’l Merkezi’r-Raîsiyyi, 20. Basım, 2018.

Vançin, İrem. *Atilla İlhan’ın Aynanın İçindekiler Roman Dizisinde Tarihsel Belge-Kurmaca İlişkisi*. Boğaziçi Üniversitesi, yüksek lisans tezi, 2019.

Yılmaz, Zafer. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*. “Paulo Freire’nin Felsefesinde Özgürleşmenin Aracı Olarak Eğitim” 22 (2016), 299-313.

<https://rommanmag.com/view/posts/postDetails?id=3494>. “Abdurrahmân Munîf’in Şark’ul-Mutavassıt adlı romanında cezaevi-Rummân Kültür Dergisi”. Erişim 21 Ekim 2022. <https://rommanmag.com/view/posts/postDetails?id=3494>

<https://islamansiklopedisi.org.tr/aclun>. “ACLÛN - TDV İslâm Ansiklopedisi”. Erişim 09 Mayıs 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/aclun>

“Ahmed e’d-Dekânese”. <https://ar.wikipedia.org/w/index.php?title> (Erişim 06 Ağustos 2021)

<https://egyptianfront.org/ar/2020/11/ward-listen/>. “Anber Kulluhu Yesma’: Mısır cezaevlerinde kullanılan en belirgin terimler için basitleştirilmiş bir rehber - Mısır İnsan Hakları Cephesi”. Erişim 02 Kasım 2022. <https://egyptianfront.org/ar/2020/11/ward-listen/>
<https://sozluk.gov.tr/>. “avlu ne demek TDK Sözlük Anlamı”. Erişim 24 Eylül 2022. <https://sozluk.gov.tr/>

“Bastille | Definition, History, & Facts | Britannica”. Erişim 15 Eylül 2022. <https://www.britannica.com/topic/Bastille>

<https://www.ikhwanwiki.com/index.php?title> (Erişim 21 Ekim 2022).

[https://ar.wikipedia.org/wiki/es-Secînetu_\(rivâyetun\)-Vikipedia](https://ar.wikipedia.org/wiki/es-Secînetu_(rivâyetun)-Vikipedia). (Erişim 28 Kasım 2022).

https://ar.m.wikipedia.org/wiki/Eymen_el-Utûm. (Erişim 27 Mart 2022).

https://www.facebook.com/Eymen_el-Utûm. (Erişim 26 Mart 2022).

<https://www.aljazeera.net/midan/intellect/literature>. (Erişim 27 Mart 2022).

<https://archive.org/details> (16 Nisan 2022).

<https://ar.wikipedia.org/wiki>. “Eymen el-Utûm-wikipedia”.(Erişim 09 Kasım 2022).

<https://www.ida2at.com/in-our-interview-with-ottom-a-mix-of-politics-literature-love-and-sufism/>.24 Şubat 2017. (Erişim 27 Mart 2022)

https://al-akhbar.com/Archive_Justice/99491. (Erişim 02 Kasım 2022).

“İşığın O K r Edici Yokluğu - Tahar Ben Jelloun | kitapyardu.com”. (Erişim 06 Kasım 2022).
<https://www.kitapyurdu.com/kitap/isigin-o-kor-edici-yoklugu/557357.html>

“İşte Kara Eylül’ n içyüzü - Timeturk Haber”. (Erişim 18 Mayıs 2022).
<https://www.timeturk.com/tr/2009/09/27/iste-kara-eylul-un-icyuzu.html>

<https://www.djazaress.com/Alahrar/115611>. (Erişim 18 Nisan 2022).

<https://ar.wikipedia.org/wiki/>. “Mal ke Ufk r - Wikipedia”. (Erişim 28 Kasım 2022).

<https://a5dr.com/wiki> (Erişim 02 Kasım 2022).

<https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir> (Erişim 04 Kasım 2022).

<https://sotor.com> (Erişim 02 Kasım 2022).

<https://www.alarabimag.com/books/34929> (Erişim 06 Kasım 2022).

“Tazmamart by Aziz BineBine review – life in a secret prison | Politics books | The Guardian”.
Erişim 15 Eylül 2022. <https://www.theguardian.com/books/2020/may/15/tazmamart-by-aziz-binebine-review-life-in-a-secret-prison>

https://www.fiddni.com/2022/01/blog-post_14.html. “Telhîsu ve şahsiyy tu ve Tahlîlu rivâyeti’s-Sec neti Li Mel keti Ufk r”, ts. (Erişim 28 Kasım 2022)

<https://apnews.com/article/af0f835ef49ec5ca739b7e6ec987c7ba>. “Three Students Killed in University Riots”. (Erişim 11 Nisan 2022).

<https://www.aljazeera.net/news/cultureandart/2019> (Erişim 05 Nisan 2022).

<https://rommanmag.com/view/authors/authorDetails?id=42>. “Yazar  dil el-Esta - Rummân Kültür Dergisi”. (Erişim 02 Kasım 2022).

<https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Y%C3%BBsuf-suresi/1635/39-41-ayet-tefsiri>. “Yûsuf Suresi 39-41. Ayet Tefsiri - Diyanet İşleri Başkanlığı”. (Erişim 03 Kasım 2022).